Michel Lelong _ İslam'la Yüzleşen Batı
Kitaplar, uygarlığa yol gösteren ışıklardır.

Siz de bir görme engelliye, okuyabileceği formatlarda, bir kitap armağan ediniz...
Teşekkürler.
Ne Mutlu Bilgi için, Bilgece yaşayanlara.
Tarayan: Gökhan Aydıner

Michel Lelong _ İslam'la Yüzleşen Batı
İSLÂM'LA YÜZLEŞEN BATI ^
Ufuk Kitap: 66
Diyalog Dizisi: 2
Orijinal adı: L'Eglisc Catholiaue et islam
(£ditions Mnisonneuvc & Larose 15, ruoVictor-QHisin,]5, Paris)
ISBN: 975-6065-21-4

Kapak: Murat Acar
İç Düzen: Ufuk Kitap
Baskı-Cilt: Uçar Matbaası
Hakimiyeti Milliye Cad. Topsifınnı Sok. Çakmak Han No: 13/2 Üsküdar/İstanbul
Tel: (0 216) 553 82 53
Ufuk Kitap bir Fon Da Ajans A.Ş. kuruluşudur.
1. Baskı: Haziran 2006
Ufuk Kitap
Cumhuriyet Cad. No: 209/4,34373, Harbiye, İstanbul, Türkiye Tel: (0 212) 232 17 51 Faks: (0 212) 232 15 88 Online Satış: www.ufukkitaplari.com
İSLAM'LA YÜZLEŞEN BATı ;;
Michel Lelong
Fransızcadan Çeviren: Prof. Dr. Ali Erbaş

! ?.'!«<:! f"--jfr:'/..

i-'-V! ??'! jx» ı'i

»^«.£1}3A«;İİ..İ-:

. >;İ-J:>--->.-.I..-'

?i: -.?«•/?•.l'M A',M

Michel Lelong
25 Şubat 1925'te Angers'te doğdu. Üniversite'de Arap Edebiyatı eğitimi aldı. Doktorasını edebiyat alanında yapmıştır. İlk tezi "la patrimonie musulman dans l'enseignement Tunisien (Tunus'a ait eğitimde Müslüman mirası)" ismini taşımaktadır. Tamamlayıcı tezinin ismi ise "Les relations entre l'Eglise Catholique et L'Islam en Tunisie de 1930 â 1968 (1930'dan 1968'e kadar Tunus'ta Katolik Kilisesi ve İslam arasındaki ilişkiler)"dir. Yirmi seneyi aşkın bir süre Fas'ta yaşamıştır. Bu süre içerisinde Kilise ve İslam arasında diyalog çalışmalarını yürütmüştür. Özellikle Katoliklik ve İslam arasında diyalog konusunda uzmanlaşmıştır. Bu diyalog çalışmalarına Fransa'da "Dinlerarası İlişkiler" ismiyle devam etmektedir. Aynı zamanda İslam ile ilişkiler konusunda Fransız Episkopal Komisyonu'nun sekreterliğini de üstlenmiştir. Yazar Paris Katolik Enstitüsü'nde ders vermektedir ve aynı zamanda "İslam-Hıristiyan Araştırmacın Grubu (GRIC)"nun sekreterliğini yürütmektedir. "Arabies" dergisinde makaleleri yayınlanmaktadır.
Yayınlanmış eserleri: Poıır un dialogue avec les athâes (Ateistlerle Bir Diyalog) (Le Cerf, 1965); J'ai rencontre l'lslam (İslam İle Karşılaştım), (Le Cerf,1975); Le Don qu'll vous afait (O'nun Size Yaptığı Bağış), (Le Centurion, 1977); Deux fidclites, une csperance (İki Sadakat, Bir Cevher (Le Cerf,1979); La Tradition İslamiaue (İslam Geleneği) Seher Muharrem İle Birlikte) (Club du Livre et du Disque, 1979); L'lslam et l'Occiienl (İslam ve Batı) (Albin Michel, 1982); Gucrre ou Paix a Jerusalem? (Savaş ve Barış Kudüs'te mi?) (Albin Michel, 1982); L'Eglise nous park de l'lslam: du Concilc iı Jetin Paul II (Kilise Bize

İslam'dan Bahsediyor: Konsil'den II. Jean Paul'e) (Le Chalet, 1984); Si Dieu l'avait voulu (Eğer Tanrı Onu Sevmişse) (Tougui, 1986); De la priere du Christ au message du Coran (Mesih'in Duasından Kur'an'in Mesajına) (Tougui, 1921); La Verite Rend Libre (François-Xavier du Guibert, 1999); Jean-Paul ti et l'lslam (II. Jean Paul ve İslam), Gerard Chabanon'ın takdim yazısıyla, F.-X. de Guibert, 2003, Paris.

Ali Erbaş

*

1961'de Ordu'da doğdu. 1984 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. Aynı Fakültede 1987 yılında yüksek lisansını, 1993'te doktorasını tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı'na Yrd. Doç. olarak atandı. Sahasıyla ilgili araştırmalar yapmak üzere 1994 yılında iki ay süreyle Fransa Paris'te ve 1996-1997 yılları arasında bir yıl süreyle Fransa Strasbourg Beşerî Bilimler Universitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1998 yılında doçent, 2003 yılında ise profesör oldu. Halen Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı olarak görevine devam etmektedir. Sahasıyla ilgili 8 kitabı ve çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Yayınlanmış eserleri: Dinler Tarihi Sözlüğü (M. Eliade'dan çeviri), İlahî Dinlerde Melek İnancı, Hıristiyan Ayinleri; Hıristiyanlıkta İbadet; Ortaçağ Hıristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet (Engizisyon), (G. Testas'tan çeviri),

İçindekiler

Yayıncının Notu *
İslâm'ı bir din olarak kabul etmeyen, Peygamber Efendimiz'i küçültücü sıfatlarla tanımlayan Batı, en azından toplum ve vatandaş seviyesinde İslâm'ı, Kur'ân-ı Kerim'i ve Peygamber Efendimiz'i tanımaya başlamış, kendi şehirlerinde Müslümanlarla komşuluk ilişkileri içine girmesi neticesinde bu tanıma arzusu daha da artmış ve neticede yer yer sıcak sayılabilecek ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Artık önemli aydınlar, düşünürler, Hıristiyan ruhanîler veya din adamları içinde İslâm'a karşı yumuşama, hatta yakınlık duyma gibi gelişmeler söz konusudur.
Dikkat çeken bir başka konu da, her geçen gün Batı dünyasında insaflı aydın ve yazarların kendini hissettirecek boyutlarda gelişmesidir: Karen Armstrong, H. A. R. Gibb, Montgomery Watt, VVilhelm Bismark, Henri Corbin, Marshall G. S. Hodgson, Wüfred Cantwell Smith, Charles J. Ledit, Y. Moubarac, L. Gar-det, Normal Daniel, Leopolde VVeiss, Olivier Lacombe, Hans Küng, Maurice Bucaılle, Thomas Metron, Roger Garaudy, Gerd Lüdemann, Sidney Griffith, Thomas Mitchell, John Esposito ve Dale F. Eickelman gibi daha pek çok ismi sıralamak mümkün. Bu kitabın müellifi olan Michel Lelong'da bu isimlerden biridir.
Ünlü Katolik ilahiyatçı, rahip Michel Lelong'un kitabın önsözünde belirttiği gibi, İslam'la karşılaşması ve tanışması Kuzey

Afrika'da ve oğlunun feci ölümünün hemen ardından olmuştur. 2. Dünya Savaşı'nın acı ve ızdırap dolu günleri onun iç dünyasında da bir savaşın yaşanmasına sebep olmuş ve belki de sırf bu nedenle rahip olmaya karar vermiştir.
Okuyacağınız kitapta da göreceğiniz gibi Michel Lelong aslında kendisiyle yüzleşmekte ve tüm Batı dünyasına özeleştiri getirmektedir. Ayrıca bunu hiçbir komplekse girmeksizin yapmaktadır. Mesela kendi dini hakkında şu tespitte bulunmaktan kendini alamaz: "Hıristiyanlık bugün de haklı veya haksız, Afrika'da, Asya'da, Yakındoğu'da birçokları için Amerika Birleşik Devletleri'nin, Avrupa'nın ve onların müttefiki olan İsrail'in çıkarları doğrultusunda hareket eden, hatta bazen onların suç ortağı olan bir müessese olarak görülmektedir."
Michel Lelong'un tespit ve itirafları çok daha ileri noktadadır. Onun "Biz Hz. Muhammed'e de inanıyoruz" deme noktasına gelmiş olması şaşırtıcı değildir. Hıristiyan dünya dün en büyük düşman olarak gördüğü Hz. Muhammed'e (s.a v.) inandığını bugün açıkça söyleyecek seviyeye gelmiştir.
Batı siyasî merkezlerinin İslâm karşısındaki tavrının önemli ölçüde değiştiğini söylemek henüz zor olsa da, İslam'la Yüzleşen Batı'da; Müslümanların zengin kültür ve irfan dünyasının Batıyı nasıl teshir ettiği ve sahip olduğu önemli birikim gözler önüne serilmektedir.
İslam'ın aydınlık yüzünün, Batılı bir rahip tarafından ortaya konulması şaşırtıcı olmaktan öte aynı zamanda insanlığın barış içinde birlikte yaşama tecrübesine önemli bir katkı anlamı da taşıyor. Bu vesileyle Ufuk Kitapları olarak, dilimize böyle bir eser kazandıran kıymetli ilim adamı Sakarya İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ali Erbaş Bey'e de teşekkürlerimizi sunmak isteriz.
Ufuk Kitap
Çevirenin Önsözü ^ l
Müslüman-Hıristiyan münasebetleri İslâm'ın doğuşundan itibaren başlamış ve günümüze kadar süregelmiştir. Bu iki inanç mensupları arasındaki ilk karşılaşma, İslâm'ın ilk yıllarında Mekkelilerin zulmünden kurtulmak için Müslümanların Habeş Kralı Necâşî'ye sığmmalarıyla yaşanmıştır. Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra bu münasebetler daha da sıklaşmış, Hz. Ömer devrinde Necran Hıristiyanları başta olmak üzere, Mısır Kıptîleri ve daha sonra Bizanslılarla uzun yıllar devam etmiştir. Müslümanların İspanya'yı fethederek orada Endülüs İslâm medeniyetini yedi asır boyunca sürdürmeleri ve bu meyanda oradaki Hıristiyanlarla beraber yaşamaları, münasebetlerin hangi boyutlara ulaştığının en belirgin göstergelerindendir. İslâm toprakları genişledikçe Müslümanların yine en fazla muhatap oldukları inanç temsilcileri Hıristiyanlar olmuştur. Zira İslâm'ın en fazla yayılma gösterdiği bölgelerde çoğunluk olarak

Hıristiyanlar yaşamakta idi. Bunun için asırlar boyu süregelen bir beraberlik söz konusudur.
Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki münasebetler bazen karşılıklı anlaşmalarla barış içerisinde götürülmüş, bazen de

Haçlı Seferleri gibi kanlı savaşlarla tarih sayfalarına geçmiştir. İstanbul'un Müslüman Türkler tarafından fethedilişi, Hıristiyan Bizans'ın tarihe gömülmesine sebep olmuş, ancak münasebetler bitmemiş, aksine daha da artmıştır. Çünkü Müslümanlar fethetmiş oldukları topraklardaki başka inançtan olan insanları yerlerinden çıkarmadan ve Müslüman olmaya zorlamadan, birtakım anlaşmalarla kendilerine tabî olarak yaşamalarına müsaade ediyorlardı. Dolayısıyla bu durum münasebetlerin daha da artmasına vesile oluyordu. Fetihten sonra halk bazında normal seyrinde devam eden münasebetler, devletlerarası ilişkilerde diplomatik özellikler kazanmaya başlıyordu. Bu özelliğini günümüzde de devam ettirmekle birlikte, 20. yüzyılın ortalarında Müslüman ve Hıristiyan cemaatleri arasındaki münasebetler, "Müslüman-Hıristiyan Diyalogu" şekline dönüşerek bu minval üzere devam etmektedir.
Günümüzde Müslümanlarla Hıristiyanların daha da yoğun bir beraberlik içerisine girdiklerini görmemek imkânsızdır. Zira küreselleşen dünyanın nüfusunun yarısını bu iki din mensupları oluşturmaktadır. Yaklaşık birer buçuk milyar nüfuslarıyla Müslümanlar ve Hıristiyanlar kâh iş yerinde, kâh öğretim kurumlarında, kâh birbirlerine komşu olmaları dolayısıyla birçok ortamda birlikte yaşamaktadırlar. Yani birisi için diğeri "öteki" olma vasfını koruyarak ve birlikte yaşamanın şartlarına uyarak hayatlarını devam ettirmek zorundadırlar.
Müslümanlar için bunun zor olan bir tarafı yoktur. Çünkü tarihten getirdikleri geleneklerinde farklı inançların ve kültürlerin birlikte yaşamalarının en çarpıcı örnekleri gözümüzün önünde durmaktadır. İstanbul'daki Dârülaceze'ye ilk gittiğimde cami, kilise ve havranın yan yana durduğunu görünce şaşırmıştım. Camiyi anladım da, kilise ve havranın orada ne işi olduğunun cevabını ilk anda verememiştim. Tabii sonra okudukça Cumhu-

riyet'in başında bile İstanbul'da yaşayan sadece Hıristiyan Rumların sayısının 200.000 civarlarında olduğunu -bugün sadece iki bin civarındadır- bunların dışında Ermenilerin, Süryanilerin, Katoliklerin, Protestanların vs. birçok Hıristiyan grupların da cemaatlerinin bulunduğunu öğrenince durumun ne kadar normal ve yerinde olduğunu anlamıştım.
Esas zor olan, Hıristiyanların, daha doğrusu Batılı Hıristiyanların zihinlerindeki İslâm ve Müslüman imajının tashihidir. Geçmişte oryantalistlerin eserlerinde çarpıtılarak tanıtılan, son asırda ise medya yoluyla yapılan yayınlarda karikatürize edilen İslâm ve Müslüman imajı bu tashihin önündeki engellerdendir. Bu yüzden çatışmalar çıkmakta; karşılıklı karalamalar önüne geçilemez kanlı savaşlara dahi yol açmaktadır. Bugün Avrupa ve Amerika kıtalarında milyonlarca Müslüman, geçmişte oluşan bu imajın sıkıntısını birebir yaşamaktadır. Gerek Müslümanların, gerekse Hıristiyanların azınlıkta olduğu yerlerde öncelikle azınlıkta olan tarafın zarar görmesini önlemenin yolu diyalogdan geçmektedir. Özellikle Müslümanın, karşı tarafın zihninde olandan "farklı" olduğunu göstermesi gerekmektedir.
Bunun için yazmak ve konuşmak lazımdır. Türkçemize kazandırdığımız bu kitabın yazarı Michel Lelong diyalog kaygısı taşıyanlardan biridir. Özellikle Batılı Hıristiyanları sahip oldukları yanlış İslâm ve Müslüman imajlarından dolayı eleştirmekte ve bunları tashih etmeye çalışmaktadır. Verdiği çarpıcı örneklerle Müslümanların gerek geleneklerinden getirdikleri birikimlerle ve gerekse Kur'an-ı Kerim'den ve Hz. Peygamber'in hadislerinden aldıkları ilhamla "öteki" ile münasebetlerde hep güzel davranışlar sergilediklerini dile getirmektedir.
Diyaloga yönelik eserler, ister Müslümanlar tarafından, isterse Hıristiyanlar tarafından yazılsın; faydalıdır. Özellikle yazılı ve görüntülü medyanın, ayrıca ulaşım ve iletişim vasıtalarının

dünyayı bir köy haline getirdiği günümüzde bu tür eserlere çok ihtiyaç vardır. Bu çeviriyle dinler arası diyaloga bir nebze olsun katkıda bulunmuşsak kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.
Prof. Dr. Ali Erbaş

Önsöz

Haziran 1940'da varoluşun ve tarihin trajik bir durumunu keşfettim. O ana kadar ailem içinde gayet mutlu bir hayatım vardı. Fakat o tarihte ilk defa belki de özgürlüğün bedeli olarak şiddet ve yalancılıkla karşılaştım. Çevremizdeki Hıristiyan, Yahudi ve komünist, farklı din ve görüşlerden dostlarımız tutuklanmış; kimisi toplama kamplarına gönderilmiş, kimisi işkence görmüştü. Fransa mağlup ve aşağılanmış bir durumdaydı. Rahip olduktan sonra Kuzey Afrika'ya gitmeye karar verdim. Oraya gittikten sonra îslâm'ı keşfettim. Esasında İslâm'la, ülkemizin ve dünyanın özgürlüğü için ölen oğlum ve onun Faslı arkadaşlarının kabirlerinin bulunduğu Alsace mezarlığında derin düşüncelere daldığım bir sırada karşılaşmıştım.
Geçen 50 yıl içerisinde çok büyük olaylar yaşandı. Genellikle de politik bunalımların içinde yer alan dinlerin bu olaylarla irtibatı vardı: Sömürgeden kurtulmak için yapılan bağımsızlık mücadeleleri, soğuk savaş, Doğu memleketlerinde komünist rejimlerin başarısızlığı, "İslâmî uyanış", Filistin ve Lübnan dramları.
Sonra Körfez Savaşı oldu. Uluslararası hukuku hiçe sayarak Kuveyt'e giren Saddam Hüseyin, Birleşmiş Milletler tarafından cezalandırılmayı hak etti. Fakat insancıl ilkelere bağlılık bahane-

siyle akıl almaz vasıtalar kullanılarak yapılan bu savaş, ahlâkî değerleri korumak amacına yönelik olmaktan ziyade ekonomik çıkarları korumak için ABD tarafından istenmiş, yönetilmiş ve çok kanlı olmuştu.
Filistin'de, Kudüs'te, Lübnan'da yıllardan beri benzer olaylar yaşandığı halde hiçbir çözüm aranmazken ve aynı uluslararası ısrar gösterilmezken, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın bir ka'rarı-na uymak için neden en büyük güçler kullanılarak onbinlerce Iraklının ölmesine karar verildi? Bizim için söz konusu olan "İnsan Hakları", ölüleri için ağlayan, yaralılarını tedavi etmeye çalışan, kayıplarını bekleyen -veya artık beklemeyen- Ortadoğu'lu aileler için neden sözkonusu değil?
Araplar ve inananı inanmayanı ile birçok Batılı tarafından sorulan bu tür sorular bir türlü işitilmemektedir. Zira Körfez Krizi boyunca Avrupa ve Amerika televizyonları, Irak kamplarında sivil ve askerî onbinlerce kurbanın acısını bize göstermeksizin, tam bir ikiyüzlülük içinde hep Amerikan askerlerinin "kahramanlıkları"nı yayınlamaya çalışmışlardır.
Fransa'dan Doğu'ya yolculuk etme frrsatı buldum. Akdeniz'in her iki kıyısı boyunca birbiriyle çelişen imajlar ve sözlerle şartlandırılmış halkların görüş ve düşünceleriyle karşılaştım: Avrupa'da ve Amerika'da Saddam Hüseyin, medenî dünyayı "şeytanca" bozguna uğratmayı planlayan "yeni bir Hitler" olarak tanıtılmıştır. Fas, Tunus ve Cezayir'de Amerika ve yandaşlarının müdahalesine karşı halkın hep birlikte karşı duruşu ve kınayışı söz konusu olmuştur. "Yahudi-Hıristiyan Batı" ile dünyanın üçte birini oluşturan Müslümanlar arasında "yeni bir Haçlı" veya "kutsal savaş"ın çıkmasına rıza göstermek gerekir mi? Her iki açıdan da bazıları bunu istiyor görünmekte ya da işlerine gelmektedir. Diğer yandan, az da olsa "savaşın mantığı"na karşı çıkmak için yükselen sesler mevcuttur.

Fransa ve Doğu arasındaki ilişkileri hatırlatan General de Ga-ulle bir gün şöyle demişti: "Akdeniz'in diğer tarafında gelişme yolunda olan ülkeler ve bu ülkelerin bir medeniyeti, kültürü, insancıllığı ve bizim endüstrileşmiş toplumlarımızda kaybolma sürecine girmiş insanî ilişkiler vardır. Eğer biz büyük medeniyetlerin beşiği olan Akdeniz'in çevresinde Amerikan modeline benzemeyen ve insanın araç değil amaç olacağı endüstriyel bir medeniyet kurmak istiyorsak, kültürümüzü çok geniş bir şekilde onların tamamına açmamız gerekir"1
Öte yandan İslâm Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri Habib Şatti ise, 1983'te şunları yazıyordu: "Bizim din savaşlarımız, düşmanca ve yıkıcı polemiklerimiz ancak insanı Allah'tan uzaklaştırmaya sebep olmuştur. Allah'a sevgi ve barış

yerine ne yazık ki düşmanlık ve şiddet yüzümüzü gösterdik. Geleneklerimiz içindeki güzelliklerle barışmak için yanlışlarımızın farkına varmak zorundayız"2.
UNESCO'nun Genel Direktörü M. Amadou Mahtar da 1979'da bu yeni bakış açılarını çağrıştıran şu konuşmayı yapmıştı: "İslâm-Hıristiyan diyalogunun tam zamanı.. Her yerde geleceği kurmak için geçmişin kuşkularını aşmaya yönelik büyük bir gayret vardır. İslâm ve Hıristiyanlık bu gayrete, temsil ettikleri manevî değerler ve topladıkları insanî güçlerle kesin bir hız vermişlerdir".
İleriki sayfalarda bu hususlardan bahsedeceğim. De Gaulle'ün, Habib Şatti'nin ve Amadou Mahtar M'Bow'un bu çağrılarının işitilebildiğine veya işitilmek zorunda olduğuna inandım. 21. yüzyılda yeni dinî çatışmaların olmamasını istiyoruz. Bunun
1 Paul Balta, Le Monde, 20 Haziran 1972.
2 Habib Şatti, "Pour la poursuite du dialogue entre Ies religions" Proche-Orient Ticrs-Monde, Haziran 1983, s. 99-100.

için farklı kültürler, dinler ve halküsliarasında diyalogun kurulması zaruri bir ihtiyaçtır.
I. BÖLÜM
Geçmişin Öğretileri
asırdan beri Avrupa ülkeleri ve İslâm dünyası arasında süregelen ilişkiler söz konusu olduğunda hep rekabetler ve çatışmalar gelir akla. Bu karşılıklı zıtlaşmalardan bazı örnekler vermek gerekirse şunları söyleyebiliriz: Politik çatışmalar, ticarî rekabetler, doktrinal zıtlaşmalar, fetihler ve kaybedilen yerleri yeniden fethetme girişimleri, Haçlı Seferleri, sömürgecilik ve azınlıklar için dayanılması güç durumlar... Geçmişe ait bu hatırlatmalar içinde her muhatabın tabiî temayülü, kendi yanlış ve hatalarını unutarak veya küçülterek öteki toplumun aşırılıklarını ve kötülüklerini abartmaktır.
Gerçekten tarihçilerin bize bildirdiklerine göre Hıristiyanlar her zaman Evanjelik bir yardımseverlik uygulaması içerisinde olmamışlar ve Müslümanlar da her zaman Kur'an tarafmdan emredilen adaleti aramamışlardır. Fakat yine tarihin bize öğrettiğine göre Kilise ve İslâm, dünyaya en önemli ahlâkî, kültürel ve manevî değerleri getirmiştir. Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki ilişkilere gelince, genellikle çatışmalar öne çıksa da, dünyanın birçok bölgesinde yoğun bir diyalog ve uyum anlayışı hâkim olmuştur. ^--

Hıristiyan ve Müslüman dünyasının asırlar boyunca birbirine düşman ve kapalı iki dünya olduğunu sanmak bir yanılgıdır. İslâm'la ilgili binlerce Hıristiyan uzmandan birisinin dediği gibi "sık sık ve yoğun olarak yapılan mübadeleler sadece diplomatik ve ticarî bir planı değil (Arap dinarı çağın doları idi ve Finlandiya'ya kadar bu dinardan bulunuyordu), aynı zamanda entelektüel bir planı da içeriyordu. Arap ilminin, sadece Grek mirasının taşınmasında değil, aynı zamanda örneğin tıp, matematik ve felsefe alanlarında yaygınlaşmasında da kesin olarak rol oynadığını herkes bilmektedir. "Cevher ve varlık" arasındaki farktan söz etmek bu konuda yeterli olacaktır ki, bu düşünce İbnü Rüşd'ün eseridir ve Aziz Thomas d'Aquin de ondan yararlanmıştır. Müslüman İspanya ve Sicilya Krallığı gibi mübadele yerlerinde, modern zamanların kavşak noktası olan bu iki medeniyet arasında, gerçek bir ortak hayat yerleşmişti. Din söz konusu olduğunda ne yazık ki "öteki"nin zenginliğine açılma durumu sınırlandırılmaktadır. Bu plan üzerindeki anlayışsızlık neredeyse geneldir. Bununla birlikte bu ve aşağıdaki hususlar, her iki taraf açısından eşit değildir"1
Peygamber Muhammed ve Hıristiyanlar * ' '
Alain Brissaud, bir eserinde, İslâm'ı "politik din" Hıristiyanlığı ise "misyoner din" olarak nitelendirmektedir2. Gerçekten de Peygamber Muhammed hem Allah'ın elçisi, hem de dünyevî bir cemaatin lideri olmasına rağmen İsa, havarilerini "İncil'i dünyanın her tarafına ulaştırmaları" için göndermiş ve toplumu siyasî olarak idare etme konusuyla ilgilenmeyerek "Tanrı'nın krallığını" ilan etmiştir. Fakat Hıristiyanlık ve İslâm, siyasî iktidarlarla
1 Robert Caspar, Pour un regard clıreticn sur L'Islam. Le Centurion, 1990, s. 180.

2 İslâm et Chretiente, treize siecles de cohabitation, Robert Laffont, Paris 1991, s. 11-36.

karmaşık ilişkilerde bulunarak, çağlara ve şartlara göre kimi zaman iktidarı desteklemişler, kimi zaman ise iktidarla çatışma ve kavga içerisine girmişlerdir. Her ikisi de bütün insanlığı muhatap alarak cemaatler oluşturan "evrensel" dinler olarak bilinir. Bu dinlerin mensupları, inandıkları mesajı ve değerleri, dünyanın her yerinde tanıtmak için tebliğ ile meşgul olurlar.
Yüzyıllar boyunca Kilise ve İslâm arasında mevcut olan zorlukların en önemli sebeplerinden biri "dinî rekabet" anlayışıdır. Ne yazık ki bu rekabet, sağlıklı bir manevî rekabetten çok daha yoğun bir şekilde ortaya çıkmıştır.
Bununla birlikte Peygamber Muhammed ve sahabilerinin çağın Hıristiyanlarıyla olan ilişkileri genellikle hoşgörü ve barış içerisinde olmuştur. Kur'an, açık bir şekilde Hıristiyanların İsa'yı "tanrılaştırmamaları" gerektiğini söyler. Onları Peygamber Muhammed'in misyonunu tanımaya davet eder. Allah'ın birliği ve mutlak yüceliği konusunda ısrar eder:
"Ey İncil'in izleyicileri! Dininizin temeli olan hakikatin sınırlarını aşmayın ve Allah hakkında yalnız hakikati söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın elçisi -O'nun Meryem'e ulaştırdığı vaadinin tahakkuku- ve O'nun yarattığı bir can idi. O halde Allah'a ve peygamberlerine inanın ve "(Tanrı bir) üçlüdür" demeyin. Kendi iyiliğiniz için bu iddiadan vazgeçin. Allah tek ilahtır; çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde olan her şey O'na aittir ve hiç kimse Allah kadar güvene layık değildir"3.
"De ki: O, Tek Allah'tır. Allah öncesiz ve sonrasız, bütün varolmakta olanların sebepsiz sebebi. O doğurmamıştır, doğurulmamıştır; ve hiçbir şey O'nunla mukayese edilemez"4
3 Kur'an, 4: 171-172.
4 Kur'an, 112: 1-4.

Kur'an, Hıristiyanları, Kutsal Kitap üzerinde yapmış oldukları yorumlar yüzünden sorgular; onları İsa'nın mesajını yanlış anlamakla ve Peygamber Muhammed'in mesajını reddetmekle suçlayarak kınar. Onların kendi inançlarıyla ilgili değerlerini tanır ve Müslümanları Mesih'in öğrencileriyle kardeşçe ilişkiler kurmaya çağırır:
"Ehli Kitap5 ile zulüm ve haksızlıktan uzak durdukları sürece en güzel şekilde tartışın ve deyin ki: 'Bize indirilene inandığımız gibi size indirilmiş olana da inanıyoruz. Çünkü bizim ilahımız ile sizin ilahınız tek ve aynıdır ve biz hepimiz O'na teslim olmuşuzdur'"6.
"Şüphesiz, iman edenler ile Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmîş, doğru ve faydalı işler yapmış olanların tümü Rablerinden hak ettikleri mükafatları alacaklardır; ve onlar ne korkacak, ne de üzüleceklerdir"7
"Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarlar ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışırlar. İşte bunlar dürüst ve erdemli kimselerdendir"8.
"... ve bütün insanlar içinde inananlara en çok şefkat gösterenlerin ise 'Biz Hıristiyan'ız' diyenler olduğunu göreceksin. Böyledir, çünkü onlar arasında öyle keşişler ve rahipler var ki, bunlar kibre kapılmamışlardır"9.
Son olarak, aktüaliteye ve dinî düzeye dikkat çeken şu güzel ayeti de görmeden geçmeyelim:
5 Kur'an'da geçen bu ifade Yahudi ve Hıristiyanları belirtir.
6 Kur'an, 29: 46.
7 Kur'an, 2: 62.
8 Kur'an, 3: 114. -?? ' ' - ' ??? ?•'•- •• '•••? .• :
9 Kur'an, 5:82. ??? '• - ??•::
;-.;i.i- ?-.;:. •? İ-.

"Eğer Allah dileseydi, hepinizi bir tek topluluk yapardı; ama indirdikleri aracılığıyla sizi sınamak için (başka türlü diledi). O halde hayırlı işlerde yarışın! Hepinizin dönüşü Allah'adır; o zaman Allah, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size gösterecektir"10.

Müslüman Doğu
Şayet Ortaçağ Hıristiyanları, Müslümanların vahye dayanan kitaplar olarak Tevrat'ı ve İncil'i incelediklerini ve Kur'an'ın mesajına göre inançları gereğince Yahudilere ve Hıristiyanlara -özellikle de rahiplere ve keşişlere- saygı duymak zorunda olduklarını ve onları ibadetlerinde serbest bıraktıklarını bilmiş olsalardı, onlarla teolojik polemiklere ve kanlı çatışmalara girmekten uzak dururlardı. Fakat Ortaçağ Katoliği kendisini katedraller inşa etme konusuna o kadar kaptırdı ki, bundan başını kaldırıp da diğer medeniyetlerin dinî değerlerini keşfetmeye zaman bulamadı. Öte yandan Müslümanlar da kilise, teslis, enkarnas-yon (Hz. İsa'nın bedeni ile birleşme) ve Redemption (Kurtuluş, yani Hz. İsa'nın bütün insanlık adına acı çekerek insanlığı kurtarması) konularında, doğru bilgiler edinmeksizin, genellikle Hıristiyan dogmalarını tenkit etmekle yetinmişlerdir.
8. yüzyıldan itibaren Batı'da modern vakanüvistlerin büyük çoğunluğu hep bir ağızdan, bazen açıkça bazen de zımnen, Hıristiyanlığa zulmeden bir İslâm imajı propagandası yaptılar11.
Burada papazların, prenslerin ve Hıristiyan inananlarının kutsal yerleri geri alma konusundaki hırslarını " Tanrı böyle istiyor" gerekçesine bağlamaları ve bunu samimi bir inançla yapmaları ilginçtir. Fakat bu çağın en iyi tanıklarından birinin göz-
10 Kur'an, 5:48.
*?.,..,   ı,
11 Claude Cahen, Orient et Occident au temps des croisades, Aubier, Paris 1983, s. 14.

lemlediği gibi, "Onların samimiyetleri, yanlış yapmadıklarını söylemeye yetmez. Modern tarihçinin görevi, kötü görüntülere sahip olan vakaları imkân ölçüsünde tespit etmek ve bu bozulmaların sebeplerini açıklamaktır"12.
Gerçekten, "Ehl-i Kitap" için İslâm'ın uyguladığı zimmîlik (protection) statüsü, Yahudilerin ve Hıristiyanların şahsiyetlerine, ibadetlerine ve mallarına saygı göstermeyi gerektirmektedir. Böyle bir uygulama, dine dayanmayan modern devlet anlayışı değilse de en azından toleransın en geniş formlarından biriydi13.
Kendi araştırmaları sonunda ve bizim tespit ettiğimiz dokümanlar ışığında Claude Cohen, Batı'da oldukça yaygın fikirlerden çok farklı ve ölçülü bir sonuca varmıştır: "11. yüzyıla kadar Müslüman dünyasının, İslâm'ın politik olarak egemen olduğu, ancak diğer din ve mezhep mensupları ile son derece iyi ilişkilerin kurulduğu çok dinli, çok mezhepli (multiconfessiosınelle) bir toplum yapısına sahip olması gerçekten dikkat çekicidir"14. Fakat Ortaçağ Hıristiyanlığı bunu bilmemekte; daha doğrusu bilmek istememektedir. Ayrıca, buna onun gücü yetebilir miydi? Bugün Avrupalı ve Amerikalı bir kısım basın, uluslararası ilişkilerin ulaştığı boyuta rağmen, Arap-Müslüman dünyasından bahsederken Ortaçağ Avrupa'sının gerçekleri çarpıtarak İslâm'a karşı takındığı düşmanca tavrın aynısını takınmaktadır.
Bununla birlikte, Ortaçağ'dan beri Hıristiyan toplumları içinde Kur'ânî mesajı daha objektif bir şekilde anlamaya yönelik çabalar da olagelmiştir. Öncelikle Yakındoğu'da yaşayan Hıristiyanlar, Müslümanlarla günlük hayatla ilgili hususlarda yakınlaşmışlar; politik, kültürel ve sosyal hayatla ilgili konularda da
12 Claude Cahen, a.g.e., s.15.
13 Claude Cahen, a.g.e., s. 16.
14 Claude Cahen, a.g.e., s. 20. ro »fc

önemli sorumluluklar üstlenmişlerdir. Karşılaştıkları bir din tarafından tehdit unsuru olarak algılanmış bir imparatorluğun hâkimiyeti altına girmiş ve artık efendi olma özelliğini kaybetmiş olan bu Doğu Hıristiyanları, kendi inançlarını savunmak ve doğrulamak için "polemik olmaktan daha çok apolojetik (savunmaçı) içerikli birçok eser kaleme almışlardır. Onlar bunu "genellikle akla ve felsefeye başvurarak yapıyorlar ve bunlarda iki tarafa ait ortak bir hareket noktası ortaya koymak" istiyorlardı.15.
Bazı Hıristiyanlar ise, Halife el-Mehdi ve Bağdat Patriği I. Timothee (9. yüzyıl) ile yüksek nitelikli teolojik bir diyaloga girerek "Muhammed tevhidi

öğreterek Peygamberlerin yolunu izlemişti" diyecek kadar ileri gitmişlerdir16.
s
Hıristiyan Batı
Ortaçağ Hıristiyanlığında durum çok farklıydı. Kur'an'ın Latince tercümesini gerçekleştirmesi için 12. yüzyılda Cluny Papazı Pierre le Venerable'm teşebbüsünü beklemek gerekiyordu. Bu inisiyatifi ilham eden motif zaten apolojetik bir niteliğe sahipti. Söz konusu olan şey ise bunun Batı Kilisesi için tehlikeli bir yanlış olduğu anlayışının çürütülmesi idi. En azından Cluny Papazı temel entelektüel argümanlarla "Hıristiyanm tüm yüreğiyle özen gösterdiği Tanrı sevgisine ihanet etmeksizin" bunu bilinçli olarak yapmak istiyordu.
Bu durum, çok da yaygın olmayan bir bakış açısını yansıtıyordu. Ayrıca çağdaşları hiç ilgilendirmiyordu. Cluny Papazı tarafından yapılan bu çeviri yaygın olmasına rağmen sadece onun arzu ettiği kadar kullanıldı: "Maxime Rodinson'un belirttiğine
15 Robert Caspar, a.g.e., s. 180. ,08Çf ahr.^ ,oîjq?.sM a
16 Robert Caspar, a.g.e., s. 181.

göre taraflar bunu alelacele polemik konusu yaptılar. Sonuçta, İslâm'ın ciddi ve derin bir incelemeye tabi tutulması için bu kitabın materyallerinden faydalanılmamıştır. Savaşlar boyunca da kullanıldığı görülmemiştir"17.
Müslümanların Hıristiyanlara karşı tutumlarının da genellikle polemik yanı baskındır: Hıristiyanlar, Kutsal Kitaplarını bozmakla Tanrı inançlarında teslis anlayışını benimsedikleri' için politeizme kaymış olmakla; Eski Ahit öbür dünya konusundaki eksiklikleriyle, dört İncil ise aralarındaki çelişkiler sebebiyle Müslümanlar tarafından eleştirilmiştir. Özellikle Gazâlî (12. yy.), örneğin İsa'nın, babası Tanrı ile bir olduğunu çağrıştıran Yeni Ahit metinlerini öne sürerek "Hıristiyanların bunu mecazi değil, hakiki manasında anlamalarının mistik bir vecd hali olduğunu" belirterek Hıristiyan dogmalarını sıkı bir incelemeden geçirmiştir18
Ortaçağ Batı ve İslâm dünyası arasındaki ilişkiler teorik düzeyde alınan kararlardan bağımsız bir şekilde gerçekleşmiştir.. Bu, ekonomik hayat ve karşılıklı ticaret konularında söz konusudur. Gerçekten de teologlar birbirleriyle görüşmeden ve birbirlerini tanımadan bir polemik evreni içinde yaşamalarına rağmen tüccarlar çok kârlı alışverişler yapmışlardır. Bu çağda lüks ürünlerin şaşırtıcı bir şekilde kaynağı durumunda olan, uluslararası ticarî alım-satımlar için imtiyazlı bir yere sahip olan ve maddî açıdan "gelişme dönemi"ni yaşayan Batı'da, Müslüman dünya fark edilmeye başlanır. Müslüman meslektaşlarıyla iş ilişkilerinde bulunan Avrupalı tüccarlar eğer Hıristiyan inancına bağlı olsalardı, Hıristiyan Batı'da İslâm'ın gelişmeye başlamış olduğu yolundaki fikirlere kapılmaktan kendilerini alamazlardı. Fakat

ekonomik faktörler her zaman en belirleyici unsur değildir. Dinî inançlar ve kültürel yerleşmeler bugün hâlâ -ki Ortaçağ'da da oldukça etkiliydi- toplumlararası ilişkilerin gelişmesinde belirleyici bir etkiye sahiptir.
Bu yüzden gelişmiş ticari ilişkilere rağmen 11. ve 12. yüzyıllarda Avrupa Hıristiyanları için önemli olan şey, Arap-Müslüman dünyanın değerlerini tanımaya çalışmak değil, Müslüman dünyanın bir savaşla Avrupa Hıristiyanlarını tehdit ettiği düşüncesini yaymak ve bunun için İslâm'ın yanlış ve "temelden sapkın" bir din olduğunu açıklamaya çalışmak idi19
Haçlı savaşları öncesi Hıristiyan dünyada "Sarrasinlerin (Ortaçağ'da Endülüs ve Kuzey Afrika Müslümanlarına Avrupalıların verdikleri ad) dini" ile ilgili ne biliniyordu? Bu din hakkında ne söyleniyordu? "Muhammed'in bir büyücü" olduğu, büyücülük ve sinsilikle Afrika'da ve Doğu'da Kilise'nin sonunu getirmiş olduğu konuşulup yazılıyordu. Müslümanlara, "en önemli putu Muhammed olan" bir pagan kültü atfediliyordu. Bazı yazarlar, İslâm Peygamberi'nin önceden Roma Kilisesi'nin bir kardinali iken papa olmaya karar veren, olamayınca da Hıristiyanlardan intikam alan bir kimse olduğunu yazıyorlardı. Diğer bazıları ise, Müslümanların Apollon, Mahon ve Tervagant isimli tanrılardan oluşan bir teslise taptıklarını iddia ediyorlardı. Bu ve benzeri iddialar yayılmaya çalışılıyordu. Çağımızda toplumlararası iletişim vasıtaları oldukça gelişmiş

olmasına rağmen dinlerarası ilişkiler alanındaki bilgisizlik ve peşin fikirli tutumların hâlâ egemen olması şaşırtıcı değil midir?

17 La fascination de L'Islam, Maspero, Paris 1980, s. 31 <j y > ır,u^! >"3 *i «J

18 Robert Caspar, a.g.e., s. 181. . > > - .,ı,(u-»Jh "

9 Claude Cahen, Orient et Occident au temps âes Croisades, Paris, Aubier 1983, s. 44.

Haçlı Seferleri, barışçı ilişkilerin önünde duran bir engel olmasına rağmen Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında "manevi diyalog" sürecinin başlangıcı özelliğini taşıyan istisnaî olaylar da mevcuttur. Gerçekten de İslâm'ın karşısında yer alan ve ondan uzak duran Ortaçağ Batı dünyası bu dinde sadece yanlış şeyler görüyor ve onu tehdit unsuru olarak kabul ediyorken, Fransis-ken ve Dominiken gibi bazı tarikatların anlayışı tamamen başkaydı. Bunlar apostolik[20] ve diplomatik misyonlar gerçekleştirmek için İslâm dünyasını tanımaya çalışıyorlardı. Meslektaşlarının teolojik kınamalarına aldırmaksızın ve bunları revize etmeye kalkışmaksızın "aralarından çoğu, İslâm toprağında dinî hayatın ciddiyeti karşısında hayranlıklarını beyan ediyor hatta Hıristiyanların bundan ilham almalarını dahi istiyorlardı"[21].

Burada, Papa VII. Gregoir'ın Bijaya'nın (bugünkü Cezayir) Müslüman emiri en-Nacir'e 1076 yılında yazdığı ünlü mesajından da bahsetmek gerekir: "Tanrı her şeye kadirdir; O tüm in^ sanların kurtulmasını ve hiç birinin helak olmamasını arzu eder; bizim O'nun yanındaki değerimiz, ancak O'nu sevdikten sonra, yakını (komşu, akraba) sevmekle ve kendimiz için istemediğimiz şeyi başkaları için de istemediğimiz takdirde belli olur. Tanrı sevgisine siz de biz de karşılıklı olarak mecburuz, zira Tanrı'nın bir olduğuna inanıyoruz ve bunu itiraf ediyoruz -bu bir oluşun farklı biçimde anlaşıldığı da bir gerçektir-, O'nu övüyoruz ve yüzyılların yaratıcısı bu dünyanın efendisini her gün yüceltiyoruz"[22].

20 Hz. İsa'nın havarilerine dayanan

21 Robert Caspar, a.g.e., s. 182.

22 Papa Jean-Paul II dans son message aux mustoaftTSToceI85îî"aeTSîa^l Fitr (3 nisan 1991). _, .As n\i\n\ n;ı s

Dinlerarası diyalog bağlamında en meşhur -ve en dikkat çekici- örnek, bu çağda François d'Assise ile Mısır Sultanı Melik el-Kamil arasında geçen görüşmedir. François, 1206'da doğuya gitmek ister ve kardeşlerinden birkaçıyla birlikte Nil deltasındaki Damiette'ye varır. Amacı Sultan'ı görmek ve onun kilise inancına ihtida etmesini sağlamaktır, fakat en önemli kaygısı, Haçlıların kampını ziyaret etmek olur. O, "Hıristiyan ismini taşıyan bu ordudaki görünmez kaynaşma"yı fark ettiği zaman ilk işinin, dindaşlarına derhal İncil'i bildirmek olduğunu anlar[23]. Bununla beraber o, ilk niyetini de unutmaz: Sultan'a "Hıristiyan müjdesini bildirmek.Halbuki onu orada başka bir sürpriz beklemektedir... Haçlıların davranışlarına şaşırdığı kadar, Müslüman Prensi, Hıristiyan kampında söylenenden daha az "barbar" ve daha az "vefasız" bulduğuna da hayret eder. Selahaddin'in yeğeni "dinî şiire düşkün, tüm entelektüel faaliyetlere meraklı, tıp tahsili yapmış, ticaret adamlarını koruyan, zamanının en nazik, en kibar insanlarından biriydi. Savaştan bıkmış ve faydasız olduğuna karar vermişti. Batılıların, kıtlığın kasıp kavurduğu Mısır ovalarına yeni bir saldırı düzenlemelerinden korkuyordu"[24]

François, Sultanla uzun görüşmelerde bulundu ve İslâm konusundaki düşüncesi birden değişti. O, Allah'a imanın ve Hıristiyanlıkta var olan manevi değerlerin başka yerlerde de mevcut olduğunu fark etti: "Problemleri çözüme kavuşturmada bu çağda daha büyük ve daha devrimci bir çağrı ihtiva eden daha geniş bir görüş.. ."[25]. Fakat Haçlılar kampında ruhlar bu yeni perspektifleri kabul etmeye hazır değildi.

Julien Gren, Frere François, Le Seuil, Paris 1983 isimli çalışmasında bu rivayetin dikkat çekici bir anlatımını yapar.

24 Julien Gren, a.g.e., s. 238. .-.. v~t~r

25 Julien Gren, a.g.e., s. 139. t¥; , iivt-,\sü-, ?"??

Haçlı Seferi'nden Diplomasiye

12. yüzyıldan itibaren Batılı bazı çevrelerde Maxime Rodin-son'un "daha az polemik bir görüntünün geliştirilmesi" çağrısına şahit olunur26. Zira dinî rekabetlere ve askerî çatışmalara rağmen Avrupa ve Hıristiyanlığı yavaş yavaş değişime sürükleyen Müslüman toplumlarla politik, kültürel ve ticari alanlardaki ilişkiler artıyordu. II. Frederic de Hohenstaufen'in (1104-1250) davranışı bu bakımdan uç bir örnek teşkil etmektedir. Emir Fahreddin İbn eş-Şeyh ile dostluk kurmuş olan Arap dili uzmanı ve İslâm bilimci olan bu zat, 1229'da Sultan el-Melik ile bir anlaşma imzalar. Bu anlaşmaya göre Müslümanlar, meşhur Kubbetü's-Sahra Camii'nde ibadet özgürlüğü karşılığında Kudüs'ün kutsal şehirleri Bethleem ve Nâsıra'yı Franklara geri vermiş oluyorlardı.

Aynı çağda Roger Bacon, vahyin kutsal ve esrarlı maksadı konusunda fikir beyan ederken İslâm'ın Hıristiyan ilahiyatı düşüncesindeki manevi katkısının göz önünde bulundurulması gerektiğini cesurca dile getiriyordu. Daha sonra 1312'de Vienne Konsili Raymond Lulle'ün, Arap dilini öğrenmenin, gerekli olduğu konusundaki önerisini benimsedi. Fakat çok geç kalınmıştı: 1291'de Akra'nın düşüşü, Haçlılarda o ana kadar var olan umutlara son verdi. Müslüman dünya ile uzun ve sert çatışmalardan sonra Avrupa galibiyet elde edemedi ve geri çekilerek kendi içine kapandı. Şüphesiz, gelişme yolunda ticarî alım-satımlara devam ettiler. Fakat İslâm dini, değeri anlaşılamadan öylece kaldı Kendisinden bir tehlike olarak korkulduktan sonra zaman içinde gelişen olaylar paralelinde Batılı Hıristiyanlar, bu korkuyu giderek gereksiz bulacaklardır.

Batılı Hıristiyanlar İslâm dini ile yeniden karşılaşacaklar ve

26 Maxime Rodinson, La fascination di l'İslâm, s. 43.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 15. yüzyılda Balkanlarda yerleşmesini bu kez İslâm'ın kendilerine bir meydan okuması olarak algılayacaklardı. Fakat Haçlılar dönemi sona ermişti. Artık "dinsize" (infidele) karşı Kutsal Savaş çağrısı yapılmayacak, Türklerle görüşülecekti. Papa VI. Alexandre'ın bizzat kendisi Roma'da görkemli bir törenle Avrupalı temsilcilerin ve kardinallerin katıldığı gizli bir kardinaller meclisinde Türk büyükelçisini kabul etti. İngiltere Kraliçesi Elizabeth 1588'de İspanya Kralı'na karşı Müslüman Sultan'a hiç tereddüt etmeden ittifak teklifinde bulundu. I. François, 14. Louis gibi Fransa krallarına gelince, bunlar da Müslüman şehzadelerle antlaşmalar imzaladılar. Maalesef, devletlerin çıkarları gereği yapılan bu gizli görüşmeler, Kilise'nin içinde, ne İslâm'ın dinî değerlerine gerçek bir dikkat çekme, ne de Kur'an'ın mesajı üzerinde teolojik bir düşünce ortaya koyma amacı taşıyordu. Reformla beraber, Katolik ve Protestan düşünürlerin kaygısı kiliseler arası polemikler üzerinde yoğunlaşmıştı. 16. yüzyıl Avrupa'sında bizzat kendi grupları vasıtasıyla bir araya gelmiş Hıristiyan cemaatler, İslâm medeniyetinin uzmanca ve objektif bir değerlendirmesine doğru misyoner apolojetiği (savunması) geliştirmek için Guillaume Postel (1510-1580) tarafından girişilen faaliyetlere fazla dikkat çekmemişlerdir.

filozoflar ve İslâm

Aydınlanma döneminde filozofların, Kilise dogmalarına karşı sert eleştirel tavırları, Müslüman Doğu için gerçek bir sempati ortaya koyma gibi bir anlayışı beraberinde getirecektir. 1730'da Henri de Boulainvilliers, İslâm Peygamberi için Vie de Mahomet (Muhammed'in Hayatı) isimli, hayranlık dolu bir eser yayınlar Voltaire'e gelince, o tüm vahiyleri "yalan" olarak telakki eden

anlayışın geçersizliğini belirterek İslâm'ın "akılcı" özelliği karşısındaki hayranlığını gizlemez. Zaman içinde sayıları gittikçe artan Avrupalı seyyahlar da Doğu'ya giderler. Bunlardan bazıları, Volney'in Voyage en Syrie et en Egypte (Suriye'ye ve Mısır'a Yolculuk, 1787) isimli kitabında da belirttiği gibi, birtakım gözlemlerde bulunurlar. Öyleki bu çalışmanın "politik ve sosyal alanda şaşırtıcı bir öngörüye sahip, son derece özgün, gerçeği gözlemlemeye bağlı kalmış titiz bir başyapıt, bir şaheser" olduğu söylenebilir27.

Fakat "tolerans"ı öğütleyen ve Kilise adamlarının "fanatizmini" ifşa eden 13. yüzyıl filozofları, bazen İslâm'a karşı kendi zamanlarındaki Kilise adamları

kadar adaletsiz davranmışlardır. "İslâm'a karşı fanatizm, asla Aydınlanma Çağı yazarlarından biri olarak düşünülen Diderot'ya ait bir çalışmada olduğu gibi bir noktada kendini göstermez"28.

Fakat daha basiretli davranan sanatçılar da vardır: Mesela Mozart, L'enlevement au serail (Saray'dan Kız Kaçırma) isimli operasında, Selim Paşa'yı bilge ve civanmert bir adam olarak tanıtıyor. Bu Müslüman için bir haksızlığa bir iyilikle mukabele etmek, onu misliyle karşılamaktan daha mutluluk vericidir29. Tutkun cesaretini özgürce harekete geçirir ve operanın sonunda herkes onun ruhunun yüceliğine saygı gösterir.

Yüzyılın sonunda Mısır'a giden Bonaparte İslâm dininden etkilenecektir. Nopolyon, "Aydınlanma" taraftarlarından biridir ve onun İslâm'a yönelik algısı da Voltaire'inki gibi filozoflar akımını andırmaktadır. Ancak bu, çağın "Hıristiyan düşüncesi"

27 Maxime Rodinson, a.g.e., s. 74.

28 Abdurrahman Bedevi, Communication au Coüoque international de l'UNESCO sur l'Encydopedie de Diderot et d'Alembert, Paris, 23-26 Ekim 1984.

29 Anna Amelia Abert, L'enlevement au Serail de Mozart, disque Philips 6799026.

başlığı altında yer alamaz: Pere Caspare, İslâm'a karşı sistematik bir çekiştirme özelliği taşıyan eserinde bunları not etmektedir30.

Romantikler ve Doğu

Romantizm ile tüm Avrupa'da Doğu'ya karşı ateşli bir hayranlık yayılmaya başladı. Büyük şairler -Goethe, Cariyle, Victor Hugo- arasından Peygamber Muhammed'i öven meşhur satırları yazacak çok kimse çıkacaktır; Lamartine'de şu satırları ile bunlardan biridir: "Eğer niyetin, tasarının büyüklüğü, imkânların azlığı ve ulaşılan sonuçların sınırsızlığı, insanın dâhi oluşunun üç ölçüsü ise, modern tarihteki herhangi bir adamı Muhammed ile mukayese etmeye kim cesaret edebilir? Diğer tarih yapıcılar, sadece kanunlar yapmışlar; ordular, imparatorluklar idare etmişler; genellikle kendilerinin ömrüyle sınırlı maddi güçler, iktidarlar kurmuşlardır. Fakat Muhammed, ruhlara etki ederek hukuku öne çıkarmış ve dünyanın üçte birine yayılmış, milyonlarca insanı, imparatorlukları, halkları ve hanedanlıkları idare etmiştir (...); her dilden, her ırktan halklardan oluşan bir manevi toplum kurmuş ve bu Müslüman toplumun silinmez karakterini, sahte tanrılara inanmamak ve tek Tanrı'ya bağlanmak çizgisine oturtmuştur. Filozof, hatip, havari, yasa koyucu, savaşçı, fikirlerin fatihi, resim ve ikonlardan uzak bir kültün dogmalarının düzenleyicisi, 20 dünyevi, 1 de manevi imparatorluğun kurucusu, işte o Muhammed'dir. Hangi konuda olursa olsun yüce bir insanlık örneği; ondan daha büyük bir insan olabilir mi?"

19. yüzyılda Fransa, İngiltere ve Almanya'da Arap dili ve İslâm medeniyeti konularında uzmanlaşan bilim adamları yetişmiştir. Afrika'nın ve Asya'nın birçok ülkesinde sömürgeleştirme faaliyet-

30 p,
Pere Caspar, a.g.e., s. 183.

leri vasıtasıyla Avrupalı güçlerin üstünlüğü anlayışı empoze edilmiş ve bu ortamdan ilham alarak doğan ve büyüyen "oryantalizm" Batı'da yaygınlaşarak devam etmiştir. Fakat bu hareket Avrupalılara -ve Araplara- bir yığın çalışma ve doküman sağlamıştır.

Hıristiyan Misyonlar

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk kısmı boyunca Hıristiyan kiliselerin, Avrupa üniversitelerinde gerçekleşen Doğu çalışmalarıyla ilgilenmemeleri üzüntü vericidir. Katolik ve Protestan misyonerler gittikçe artan kalabalıklar halinde Afrika ve Asya'ya gitmelerine rağmen ruhanî çevrelerde seminerler, manastırlar, teoloji enstitüleri yoluyla İslâm'dan ya hasmâne bir şekilde bahsedilmeye devam edilecek ya da adı hiç anılmayarak o yokmuş gibi davranılacaktır. Bu konuda zamanının popüler /açık fikirlerini öteki sorunlar, örneğin ünlü, Cumhuriyetle toplanma sorunu için dilinden düşürmeyen Kardinal Lavigerie gibi uyanık, aydın bir adam cesur(!) bir öncü olur. Lavigerie, 1869'da bir seminer başrahibine gönderdiği mektupta şunları yazıyordu: "12. yüzyıldan beri Mohametizmin (İslâm'ın) Katolik idealine karşı engellenemez bir yükselişte olduğunu görmek üzüntü vericidir (...). 200 milyona yakın insan Kur'an'ın boyunduruğu altına

girmiştir. Mohametizm'in Avrupa'da hükümdarların tahtını sarsıyor gibi görünmesi fetihlerinin Afrika'da sahip olduğumuz kapılara kadar dayanmış olması da üzüntü verici diğer bir durumdur. Kuzey ve Orta Afrika'da İncil'in ve medeniyetin geleceği için büyük bir tehlike söz konusudur. Mahometizm'in yarı-aydınlık ve inatçı kokuşmuşluğu İncil'in ve medeniyetin tüm güçlerini ortadan kaldıracak gibi görünürken misyonerlerimizin bu putperestlere karşı harekete geçmesi olağan bir şeydir"31.

31 Bu mektuptan bir cilt halinde 1950'de Namur'da yayınlanmış olan Instnıcti-ons aux missionnaires adlı çalışmada bahsedilmektedir.

Dönemin en iyi biyografisi olarak yazdığı mektupta da görüldüğü gibi Lavigerie, çağının İslâm konusundaki peşin hükümlü fikirlerini paylaşmakta ve "ötekini içerden biri olarak anlamayı engelleyen bir kompleks" duygusunu korumaktadır32. Aslında yaşadığı kültürel bağlama rağmen Kardinal Lavigerie, önsezi ile İslâm'ın büyüklüğünü fark etmiş, onu gerçek haliyle tanımadığı için de İslâm'dan kötü bir şey olarak söz etmiştir. Vaktiyle Haçlı Seferleri sırasında François d'Assise gibi o da bir Müslümanla kişisel karşılaşması sonucu böyle bir kanaate sahip olmuştur. Her iki olayda da, farklı zamanlarda yaşasalar bile kulaktan dolma rivayetlerle hareket eden iki adam söz konusudur, ancak bilgisizlikten doğan ve tarihten nakledilen bu tür önkabuller zaman içerisinde kanıksanmış ve aşılmıştır. Emir Abdülkadir ile görüşmesini tasvir eden Lavigerie bir gün şöyle diyecektir: "Emir'in sakin, soğukkanlı duruşu uzun zamandan beri gözlerimin önündedir. Sözü ciddi ve sertti. Adaletli bir ruh hâli ve tüm konuşmalarında görülen sarsılmaz doğruluk, onun hakkında önceden sahip olduğum fikirlere âdeta cevap veriyordu. Fransa'nın onun soylu davranışına ne kadar hayran kaldığını ve onu adaleti uygulayan bir insan olarak ne kadar onore ettiğini ifade etmeliyim33 Emir, Arap usulüyle göğsüne vurdu ve bana şöyle cevap verdi: "Bu benim görevimdir ve ben bununla övünmem". Kardinal, sözlerine "Ben onu hayranlıkla ve mutlulukla dinliyordum," diye devam ediyor ve ondan Hıristiyanlığın yadsımadığı bir ifade ile "açık yürekli bir Müslüman" olarak söz ediyor"34

32 François Renault, Le CardinalLavigerie, L'Eglise, l'Afriqııe et la Fraitce, Fayard, Paris 1992, s.141-142.

33 Burada Abdülkadir'in binlerce Hıristiyan'ı katliamdan kurtaran enerjik müdahalesine telmihte bulunulmaktadır (François Renault, a.g.e., s. 55).

34 Monseigneur Beaunard, Le Cardinale Lavegerie, Librairie Poussielgue, Paris 1986, c. II, s. 83.

'?IX-

Polemikten Diyaloga

Her biri kendi yüzyılını belirten iki insan arasında böylesi bir karşılaşma istisna olarak görülebilir. Fakat aynı çağda Hıristiyan ve Müslüman inananları arasında bazen daha sık ve daha derin ilişkiler kurulur. Şüphesiz bir zaman sonra sömürgeci anlayış diyalogu zorlaştırır. Fakat birçok Avrupalı ve Kur'an'a bağlı / Müslüman arasında yerleşen bu diyalog, özellikle de samimi ' Müslümanların yabancı konuğa yaklaşımının kaynağı oluyordu. Öyle ki, Doğuluların ve Siyah-Afrikalı Müslümanların birçoğu Hıristiyan dostlar edinmekteydiler. Dost edindikleri bu Hıristiyanlar arasında Avrupalı sömürgeciler, doktorlar ve hasta bakıcılar, eğitimciler, memurlar, rahipler, din adamları ve dahası askerler bulunmaktadır. Askerlerin özel bir itibarı vardır. Zira ordu genellikle zor ve dayanılması güç görevleri yerine getirmekteydi. Örneğin Hıristiyanların ve Müslümanların hayat ve ölüm karşısında kendilerini daha iyi hissedebilmelerini sağlamada yardımcı olmak bu görevlerden birisidir.

Yakın geçmişe baktığımızda, Hıristiyan adı altında Batı toplumlarına karşı Müslüman toplumlarda gelişen ve Batı'nın gözünde İslâm'ı bir tehdit haline getiren sürecin bir din olarak İslâm'dan değil, Batılılaşma yolunda Arap ülkelerinde bazı iktidarların laiklik politikalarını uygulayış şeklinden kaynaklandığını görürüz. Buna ek olarak Batı'yla yaşanan politik çatışmalar da vardır. Bu çatışmalarda Batı, bazı Yakındoğu Hıristiyanlarma himaye göstermiştir. Batı'nın oradaki politik, askerî ve dinî müdahaleleri toplumlar arası gerilimleri arttırmıştır. Bu durum çağımızda da bu bölgedeki tansiyonu yükseltmektedir. Georges Corm'un Lübnan konusunda yazdığı gibi Müslümanlar,

Hıristiyanlardan daha az toleranslı değildirler. "Onlarda fanatizm yoktur, değişimin etkisi altında ortaya çıkan sosyal yapılar ve değişen konjonktürler vardır"35. ,.,..,......

Bunca bilgisizlik ve yanlışlığa rağmen yarım yüzyıldan bu yana Kilise ve İslâm arasında yeni bir anlayışın ortaya çıkması ve sonuçlarını göstermeye başlaması mutluluk vericidir. Daha II. Vatikan Konsili'nden 10 sene önce 12. Pie; Katolik misyonerleri, diğerlerinin dinlerini öğrenmeye ve manevi değerlerine saygı göstermeye davet eden bir Papalık Genelgesi yayınlamıştır. Bu yeni yaklaşımı Katolik çevrelerde tanıtmak amacıyla kurulmuş olan Ad lucem et le Çerde sain Jean Baptist gibi dernekler vardı ve Peder Chenu ve Peder Danielou gibi teologlar aynı kaygıdan dolayı kitaplar, makaleler yazmışlardır. Cenevre Ökümenik Konseyi tarafından da desteklenen benzer bir gelişme Protestan ve Ortodoks kiliselerinde de ortaya çıkmıştır. Massignon ve Louis Gardet tarafından açılmış olan yeni çığırlara rağmen İslâm'a karşı tereddütler yine de devam ediyordu. Bunların düşünceleri ve çalışmaları ancak bu tür yaklaşımlardan asla etkilenmeyen piskoposlar kurulu, misyonerler ve kilise adamları gibi çok sınırlı çevrelere ulaşabiliyordu. Fakat bununla birlikte Doğu ve Yakın-Doğu, Siyahı Afrika gibi bölgelerde yaşayan birçok Hıristiyan gitgide günlük hayatta, profesyonel ortamlarda ve siyasi faaliyetlerde Müslümanlarla karşılaşıyor ve onlarla birlikte çalışıyorlardı. Tunus, Kahire, Beyrut gibi şehirlerde meydana getirilmiş olan araştırma ve inceleme merkezleri Kilisenin Müslüman topluma daha serinkanlı ve bilgili bir bakış açısıyla yaklaşmasını gerektiriyordu.

Bu olumlu süreç, Papa 23. Jean Paul tarafından 1962'de Roma'da toplanan II. Vatikan Konsili'nin kapısını aralayan saygın -hatta tarihî de denilebilir- bir değişimin temellerini oluşturmuştur.

35 Georges Corm, Liban, les guerres de l'Europe et de l'Orient, 1840-1992, Gallimard
1992, s. 74.

Din bilginleri toplantısına ait İslâm'la ilişkileri hatırlatan diğer metin ise, Hıristiyanlık dışı dinler hakkında gerçekleştirilmiş olan Nostra Aetate isimli deklarasyon'dur. 15 Ekim 1965'te yapılan oylamada 242'ye karşı 1763 oyla kabul edilmiş ve Papa tarafından 28 Ekim 1965'te resmen ilan edilmiş olan bu deklerasyon'un uzunca girişi aşağıdaki cümlelerle başlamaktadır: ''Çağımızda insan türü günden güne birbiri ile daha da iç içe yaşamakta ve farklı toplumlar arasında sürekli artan çeşitli ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Kilise, Hıristiyanlık dışı dinlerle ilişkilerini dikkatli bir şekilde gözden geçirmektedir. İnsanlar ve toplumlar arasındaki birlik ve kaynaşmanın gerçekleşmesini sağlamak Kilisenin görevleri içerisinde yer alır. O, burada ilk önce insanların müştereken yaşadıklarını göz önünde bulundurur ve onları kendi kaderlerini beraberce yaşamaya teşvik eder. Tüm halklar gerçekte tek bir toplumdan müteşekkildir. Mademki Tanrı, yeryüzünde insan ırkının tümünün ikamet etmesini sağlamış, o halde bütün halklar tek bir orijine sahiptir. Onlar için aynı zamanda tek bir son (dünyanın sonu) vardır. Tanrı'nın inayeti, iyiliğin şahitlikleri ve kurtuluş yolları, seçilmiş insanlar kutsal şehirde bir araya gelinceye kadar herkesi içine alır. Öyle ki Tanrı'nın ihtişamı kendi ışığında yürüyen tüm halkları orada aydınlığa ulaştıracaktır. İnsanlar, beşerî halin gizli sırlarına farklı dinlerden cevap bekliyorlar. Zira bugün olduğu gibi dün de beşerin zihni derinlemesine bir karışıklık içindeydi: İnsan nedir? Hayatın anlamı ve amacı nedir? İyilik ve günah nedir? Istırabın orijini ve amacı nedir? Gerçek mutluluğa ulaşmanın yolu nedir? Ölüm, yargılama ve ölüm sonrası ödüllendirme nedir? Varlığımızı çevreleyen sözle anlatılamaz son sır nedir?"

Bu girişten sonra Nostra Aetate konsil deklarasyonu, Yahudiliğe uzun bir gelişme hasretmeden önce Hıristiyanlık ve İslâm arasındaki ilişkilere temas edecektir:

"Kilise, yaşayan, varlığı devam eden, merhametli, her şeye gücü yeten, göğün ve yerin yaratıcısı insanlara hitap eden tek Tanrı'ya inanan ve ibadet eden Müslümanlara saygıyla bakmaktadır. Onlar İbrahim'in Tanrı'ya boyun "' ' eğdiği gibi tüm içtenlikleriyle Tanrı'nın emirlerine boyun eğmeye çalışmaktadırlar, öyle ki, İslâm inancı büyük bir memnuniyetle İbrahim'e referansta bulunur.

İsa'yı Tanrı olarak tanımamalarına rağmen, ona bir peygamber olarak büyük saygı gösterirler; annesi bakire Meryem'e büyük şeref atfederler ve bazen de onu dualarında şefaatçi kılarlar. Dahası, Tanrı'nın dirilmiş tüm insanlara dünyada yaptıklarının karşılığını vereceği yargı gününü beklemektedirler. Onlar ayrıca ahlâki hayata önem verirler, özellikle namaz, zekat, oruç gibi ibadetlerle de Tanrı'ya ibadet etmektedirler.
Asırlar boyunca Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında sayısız anlaşmazlıklar ve düşmanlıklar yaşanmıştır. Bu konsil herkesi, geçmişi unutmaya, içtenlikle karşılıklı anlayışı güçlendirmeye ve bu şekilde tüm insanlar için sosyal adaleti, ahlâki değerleri, barışı ve özgürlüğü gerçekleştirmeye ve korumaya davet etmektedir"3.
II. Vatikan Konsili tarafından oylanan birçok metin arasında İslâm'la alakalı bu birkaç satır az bir şey gibi görünmektedir. Fakat yüzyıllar esnasında Müslüman imanı ve toplumu karşısında oluşan Hıristiyan âlemi teamülü ile mukayese edildiğinde bu resmi dokümanın ve gelecek için açtığı perspektifin önemi ortaya çıkmaktadır..

Tartışmalar ve toplantılar

Aynı çağa doğru, diğer Hıristiyan mezhepleri içinde ve özellikle de kiliselerin Ökümenik Konseyi'nde benzer bir gelişme ortaya Çıkmıştır. Temmuz 1971'de Broumana'da (Lübnan) düzenlenen

' Nostra Aetate, 3.

II. Vatikan Konsili, Katolik Kilisesi ve İslâm toplumu arasındaki diyalogun uzun ve zor yolu üzerinde bir • aşama oldu. Bu konsilin programı İslâm ve Yahudilik dahil, diğer dinler konusunda hiçbir öngörüde bulunmadı. Fakat "Yahudilik konusunda proje takdimi Doğu patriklerini, aynı şekilde İslâm'ın değerlerini tanıtıcı metinleri de talep etmeye sevketti"1
Bu şekilde iki metin hazırlandı ve birçok tartışmadan sonra çoğunluk tarafından onaylandı. Kilise hakkındaki dogmatik oluşum içerisinde yer alan Lumen Gentium isimli çok kısa olan birinci metin 5'e karşı 2151 oyla kabul edildi-ve 24 Kasım 1964'de Papa tarafından resmen ilan edildi. Bu doküman "toplumdan bedenleşerek çıkan Mesih" hatırlatmasını yaptıktan sonra şöyle devam etmektedir: "Kurtuluş Tasarısı, Yaratıcı'yi tanıyan herkesi eşit bir şekilde ve öncelikli olarak da İbrahim'in inancına bağlı olan ve son gün insanları yargılayacak hâkim olan merhametli Yaratıcı'ya bizimle birlikte inanan ve ibadet eden Müslümanları içine almaktadır"2.

1 Robet Caspar, Pour un regard de chretien sur l'lslam, Centurion, Paris 1990, s. 186.
2 Lumen Gentium, 16.

bilimsel bir toplantıya 20 farklı ülkeden gelen Hıristiyan ve Müslüman teologlardan ve üniversite mensuplarından 50 kişi katılmıştır. Bu toplantıda aşağıdaki deklerasyonu benimsemişlerdir:
"Biz meclisiz, geleneksel olan gibi modern hayat da her iki toplumu, dünyanın her yerinde, farklı durumlarda ve şartlarda karşı karşıya gelmek zorunda bıraktı. Ulusal ve } uluslararası gelişmede birlikte çalışacağız. Aynı bölgeler-\ de ve hatta aynı aileler içinde yaşıyoruz. Eğer bir daha karşılıklı olarak aramızda bir düşmanlık ortaya çıkarsa ve kendi dinî özgürlük doktrinlerimizi uygulamaya geçirmeyi her zaman başarmış olamazsak, karşılıklı bağımlılığımızdan doğan yeni duygu bizi yeni diyalog yolları ? aramaya teşvik eder (...).
? ? b ? Birçok şehir ve banliyöde Katolik veya Protestan ruhani çevreler ve cami imamları arasında ilişkiler geleneksellleşmiştir. Bazı piskoposluklarda Papalığın direktiflerine uygun hareket eden piskoposlar İslâm'ın sözcüleri ile biraraya gelir ve din adamlarını ve laikleri dinlerarası diyalog konusunda bilgilendirmeye çalışırlar. Fransız Episkopal Konferansı'nın yetkisi altında bulunan İslâm ile İlişkiler Sekreteryası (S.R.I) gitgide önemli bir rol oynamaya başlamıştır"4
Bununla beraber takip edilmesi gereken daha pek çok yol vardır. Yahudilik ile diyaloga çok duyarlı, Fransız Katolikliğinin en sadık sözcüleri -özellikle de

kardinal Lustiger ve kardinal Decourtray- buraya kadar İslâm-Hıristiyan diyalogu konusunda çok az konuşmuşlardır. Fakat onlar arzu edildiği takdirde, gerekli açıklamaları yaparlar. Çünkü Fransız kamuoyunda en fazla önyargı -bilgisizlikten dolayı- İslâm konusunda vardır. Fransız Episkopal Konferansı, Senegal piskoposlarının 23 Mayıs

4 La lettre du S.R.I. ismiyle 1975'den beri bol miktarda belgeler ihtiva eden bir bülten yayınlanmaktadır (71, rue de Grenelle, 75007 Paris).

1991'de yayınladıkları Apel a propos desrelations İslâmo-Chretien-nes (İslâm-Hıristiyan ilişkileri konusuna çağrı) isimli örneğinden etkilenmiştir. Bu örnekte şu ifadeler yer almaktadır:

"Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki diyalog ve uyum ve dinî temsilciler arasındaki görüşmeler iradî, samimi çabaların ürünüdür. Ailelerde, şehirlerde, mahallelerde, iş yerlerinde, genç, çocuk, yetişkin farklı gruplar arasında bu gayret vardır. Bu girişimler ülkemizde yaşamaktadır ve ayrıca gittikçe burada bir açık fikirlilik ortaya çıkmaktadır. İslâm Konferansı Teşkilatı genel sekreteri M.Hamid el-Ğabid Papa II. Jean Paul'e İslâm-Hıristiyan diyalogunu gerçekleştirmek ve barışı sağlamak için üye ülkelerin Papalık ile ortaklaşa çalışması gerektiğini bildirdi. Tüm Senegalliler gibi, O.C.I'nin yıl sonunda ülkemizde planladığı görüşmeyi sempatiyle karşılıyoruz".

Diyalog, Senegal piskoposlarının eklediği gibi bazen zor bir deneme olabilir, umut da verebilir. Buna inanınız. Eğer biz istersek ve diğer dinî geleneklerin mensuplarıyla kardeşçe ilişki içerisine girmeyi kabul edersek diyalog yolu kolaydır. Beşerî topluluğu geliştiren, barışı oluşturan, kardeşlik içinde insanları birleştiren her hususta Müslümanlarla ortak çalışmak diyalogun mantığını kavramış olmak anlamına gelmektedir. Günümüz insanına beraberce söyleyecek bir "hayat sözü"müz, bir "umut sözü"müz vardır. Tanrı bizi içerisinde Hıristiyanlar ve Müslümanlar olarak barış ve uyum içinde birlikte yaşayacağımız bir ülkeye yerleştirdi. Bu, "berikiler" için olduğu kadar "ötekiler" için de bir meydan okumadır. Bu meydan okumayı gündeme almak gerekir.

Yakın-Doğu'dan Doğu'ya

Yakındoğu Arap bölgesi, Kilise ve İslâm arasındaki ilişkilerin eski ve yoğun olduğu bir bölgedir. Suriye'de, Lübnan'da, Ür-

dün'de, Irak'ta, Mısır'da, Filistin'de mezhep rekabetlerini reddeden, aynı deneyimleri paylaşan sayısız farklı topluluk, samimi bir İslâm-Hıristiyan ortaklığı gerçekleştirmek ister. 17-22 Şubat 1992 tarihleri arasında Kahire'de düzenledikleri ikinci sempozyumun sonunda Doğu'nun Katolik din adamlarının yazdıkları gibi, "Hıristiyanlık ve İslâm günümüz dünyasında bir iletişim, diyalog ve görüşme formunu beraberce aradıkları anda, kilisele- / rimizi bu konu ile ilgilenmeye çağırmak uygun olur. Bu kiliseler gerçekten de kültürde Müslüman Doğu ile yakınlığımızdan dolayı Doğu-Batı, Hıristiyanlık ve İslâm arasında bir köprü olmak istemektedirler. Aynı şekilde Doğu Müslümanları da Hıristiyanların kültürel kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı hepimiz Tanrı ve tarih önünde sorumluyuz"5

Netice itibariyle, Avrupa ve siyah Afrika arasında Doğu, Hıristiyan cemaatlar sayı itibariyle azdır ve Hıristiyanlar için Doğu yabancılardan oluşan bir mekândır. Buna rağmen dinler arası görüşmeler konusunda şanslı bir yerdir. Cezayir'de Kardinal Duval ve Tunus'ta Peder Demeerseman gibi zâtlar ve ayrıca bu bölgede yaşayan ve çalışan birçok Hıristiyan sayesinde, Kuzey Afrika Kilisesi bazen gücünü kaybederek ancak bu ülkelerin sakinleriyle ilişkilerini güçlendirerek bağımsızlaşma döneminin içinden geçebildi. Onun girişimi bugün iman, kültür ve İslâmî maneviyatla karşılaşmanın önemini daha iyi keşfetmeye yardım etmektedir. Uzun zamandan beri önemli Müslüman cemaatlerin bulunduğu Orta ve Doğu Avrupa'ya gelince, burada dindar aileler arasında inanca ve dürüstlüğe sığmayacak etnik ve mezhepsel rekabetler varolduğu ölçüde -ki Yugoslavya'daki yıkımların sebebi buydu- siyasi ve sosyal bir denge kurulamayacaktır. Bunun için idarecilerin, kamuoyunun ve basının, insan haklarını ve halkların hukukunu Hıristiyan, Yahudi veya Müslüman-

5DocnmantationCatholique,21Haziranl992,no:2052,s.606.

lar, inananlar ya da inanmayanlar gibi bir ayırım gözetmeksizin tanzim etmeleri ve bizzat kendilerinin saygı göstermeleri gerekecektir. Bundan hâlâ uzak bulunulmaktadır. Burada bu satırları yazdığım anda Bosna-Hersek, Avrupa'dan ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'ndan, aylardan beri devam eden katliam saldırısına son vermelerini beklemektedir.
Körfez ülkelerinin birlikteliği için İnsanî Yardım Koordinatörü Prens Sadruddin Ağa Han ve Birleşmiş Milletler'in Cezayir Temsilcisi M. Abdülkadir Şanderli'nin yazdıkları gibi, "Bosnalılar -ki onların politik zafiyetleri/kimlikleri uluslararası topluluk tarafından tanınmıştır- bir gün belki de kaybolup gidecektir. Göreceğiz ki onlar kaybolup gitmiş olacaklar, çünkü onların petrolü yoktu, Müslümanlaşmış Sılav idiler, toleranslı ve barışçıydılar. Bilmiyorduk diyemiyoruz. Bir şey yapamıyorduk diyemiyoruz"6

Müslümanlar ve Kilise "* '"''"

Avrupa'da bazen insanlar kendi kendilerine şunu sorarlar: "Acaba bazı Hıristiyanların İslâm'ı tanımak için sarfettikleri emek kadar Müslümanlar da Hıristiyan inancını tanımak için emek sarfediyorlar mı?" İlk önce şunu söylemek yerinde olur ki, her iki toplumda da bu açıdan farklı duruşlar vardır. Mesih'ten 6 asır sonra gelen Peygamber Muhammed kendisinden önce gelen İbrahim, Musa, İsa gibi Tanrı elçilerinin soyu içerisine açıkça yerleşiyordu. Kur'an, önceki Kutsal Kitapları "hatırlatan", "tamamlayan" ve "tasdik eden" bir Allah kelamı olarak görünüyordu. Şüphesiz Kur'an metninin bizzat belirttiği gibi, Peygamber Muhammed Yahudilere ve Hıristiyanlara göre ayrı bir duruş sergilemeye çağrılmıştır: Kur'an İsa-Mesih'i

6 Prens Sadruddin Ağa Han ve Abdülkadir Şanderli: "La Derniere Croisade (Son Haçlı Seferi)", Le Monde'da, 4 Kasım 1992.

tanımayanları da, onu tek ve kendisinden başka ilah olmayan Allah'a ortak yaparak tanrılaştıranları da kınamaktadır. Fakat doktrinal uyumsuzluğun derinliği ve ardından gelen polemiklere rağmen Kur'an, Müslümanlara "Ehl-i Kitap'la -yani Hıristiyanlarla ve Yahudilerle- sert tartışmalara girmemeyi ve onlara nazik davranmayı emretmiştir"7. Kur'an, müminleri kendi farklılıklarının ötesinde tüm inananları birleştiren manevi bağları tanımaya da davet etmektedir: "Deyin ki: Biz Allah'a inanırız; ve bize indirilene; ve İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve onların soyundan gelenlere indirilene; ve Musa'ya, İsa'ya ve Rableri tarafından diğer tüm peygamberlere tevdi edilmiş olana inanırız. Onların arasında hiçbir ayırım yapmayız ve biz ona teslim olanlarız"8
Tüm asırlar boyunca ve çağımıza kadar İbrahim'in Tanrısı'na inanan manevi bir ailenin varlığını kabul eden Müslümanlarla karşılaşmışlardır. Bu bakımdan -ister kültürlü|olsun isterse okuma yazma bilmesin- her Müslümanın kendi inancı tarafından Hıristiyanlarla diyaloga çağrıldığını söylemek mümkündür.
Bununla birlikte İslâm'da softa, toleranssız, imanın daraltılmış anlamını aşamamış, diğer dinlere ve geleneklere -onları gerçekten tanımadan- sistematik olarak düşman olan erkekler ve kadınlar da mevcuttur. 40 yıldan beri İslâm topraklarında yaptığım yolculuk ve ikamet ile bu tür davranışların Batı'da düşünülene göre çok daha az olduğunu söyleyebilirim. Bazı Hıristiyanların toleranssızlığının İncil mesajına aykırı olduğu gibi, bu tür davranışlar da Kur'an'ın ruhuna aykırıdır.
Diğer inananlarla diyaloga açık olduğunu söyleyen birçok Müslüman, Hıristiyanların Mesih'in sırrı ve kişiliği konusunda

7 Kur'an, 29, 46.
8 Kur'an, 2,136.

İslâm inancından farklı, spesifik bir anlayışa sahip olduklarını kabul etmeye yanaşmamışlardır: "Biz Müslümanlar Allah'a ve Bakire Meryem'den doğan İsa da içinde olmak üzere Allah'ın bütün peygamberlerine inanıyoruz. Siz Hıristiyanlar niçin Kur'an'ı ve Peygamber Hz. Muhammed'i reddediyorsunuz?" derler. Bu soru Kilise için gerçekten çok önemlidir. Fakat iki toplum arasında gerçek bir diyalogun önündeki ilk sorun Hıristiyanların ve Müslümanların Mesih'in misyonu ve kişiliği üzerinde sadece kendi geleneklerinin ve kendi cemaatlerinin eğitimini tanıyor olmalarıdır. Bu iki gelenek ve toplum arasında Mesih'in misyonu ile ilgili derin farklılıklar vardır. Gerçek bir diyalog için

Katoliklerin, Ortodoksların ve Protestanların Kur'an mesajını ciddiye almaları gerektiği gibi, Müslümanların da 20 asırdan beri yayılmış olan ve Kilisede yaşayan Yeni Ahit eğitimini tanımaları ve saygı göstermeleri gerekir.
Böyle bir yaklaşım henüz çok fazla yaygınlaşmış değildir. Bununla birlikte 20 yıldan beri Müslümanlar dindaşlarını, Kur'anî mesaja ve peygamberin geleneğine bağlı yaşayarak Hıristiyan inancına saygı göstermeye davet etmeye başlamışlardır.

Diyaloga Çağrılar

1972 yılında Muhammed Talbi'nin dediği gibi, bu yolda gerçek bir "diyaloga" girmek, İslâm ve Müslüman için "geleneği yeniden canlandırmaktır". Zira bu TunusTu öğretim üyesi şöyle diyor: "Vahiy, Peygamberi ve Müslümanları genellikle tüm insanlarla ve özellikle de Kitab-ı Mukaddes dinlerinin mensuplarıyla tartışmaya ve diyalogu canlandırmaya davet etmektedir".
"Havarilik vazifesi"ne gelince, Muhammed Talbî başkasına ve başka inançlara saygı göstermek gerekliliğini ilave etmektedir, zira kısacası ona göre bu saygı Tanrı'ya, tek Tanrı'ya aittir ve

ona ait olanları tanımak gerekir: Kur'an'ın tabiriyle senin Rabbin kimin iyi yönde olduğunu daha iyi bilir"9
Diğer bir Müslüman öğretim üyesi Abdülvahab Bouhdiba da Mayıs 1979'da Tunus-Kartaca'da yapılan ikinci İslâm-Hıristiyan bilimsel toplantısında benzer şeyler söylemiştir. Şöyle ki:
"Bazı kimseler kendi kendilerine şunları sormaktadırlar: '"'•'? Niçin bir başka İslâm-Hıristiyan karşılaşması? Daha önceki Tripoli veya Kurtuba konferanslarına iştirak edenleri kim kazandı? Dünyanın üçte birinin kültürünü (volens nolens) paylaşan İslâm ve zengin ülkelerin kültürünü paylaşan Hıristiyanlık olarak karşılaşmalarımız adaletsizliğin ve dünyanın üçte birinin sömürge altında oluşunun sürüp gitmesi ve tuzukuruların ekmeğine yağ sürme tehlikesini ortaya çıkarmaz mı? Ve ayrıca, ne çok Hıristiyan kilisesinin kendi dinini yayma çabası (prozeli-tizm) stratejilerine tutunmaya can attıklarını görmüyor musunuz?"
Abdülvahab Bouhdiba bu sorulara kendisi şöyle cevap vermektedir:
"Bu konularda pek bir şey bilmiyorum ancak sadece insanı bilebilme diyalogunu biliyorum. Hıristiyan dostlarımıza^öğretecek ve onlara verecek çok şeyimiz vardır. Görüşmemiz devam edecektir, zira bu görüşmeler karşılıklı olarak yüzleşmeyi, geliş-gidişi ve aydınlanmayı, tanışmayı beraberinde getirecektir. Kendi kendimize söyleyeceğimiz pek çok şeyimiz var. Ve biz bunu söyleyeceğiz. Ben her iki dinin birbirinden ayrılan büyük teolojik farklılıklarının olduğunu elbette biliyorum. Bu farklılıkların ne ortadan kaldırılması, ne de minimize edilmesi gerekir. Belki bunların gün ışığına çıkarılması, açıklanması bile icap eder. Fakat bizi ayıran bütün farklılıklarımızın öte-

9 Muhammed Talbi, islam et Dialogue, Maison Tunisienne de l'edition, 1972, s. 8.

sinde biz kendimizi daha ciddi problemlerle karşı karşıya buluyoruz: Şiddetin yükselişi, gençlerin sabırsızlığı, insanların şahsiyet bozulmasına uğraması, maneviyata asla yer vermeyen dünya çapında sosyal ve politik sistemlerin kötü organizasyonu. En azından tahlil ve anlamaya yönelik gücümüzü artırabilir miyiz? Ben buna içtenlikle inanıyorum"10.

İslâm Konferansı Teşkilatı ve Vatikan

Belki şu söylenebilir: Tunuslu bir entelektüel tarafından dile getirilen bu tür söylemler Müslüman toplumun bütününü temsil etmez. Bunda şüphe yoktur. Ancak VI. Paul ve II. Jean Paul'un İslâm ile ilgili deklerasyonları için aynı şeyi söylemek doğru değildir: Bunların dostane saygı içerikli açıklamaları maalesef dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Katoliklerin tümü tarafından henüz paylaşılmamaktadır. Fakat bunlar günlük hayatta İslâm-Hıristiyan diyalogunu yaşıyorlar ve her iki toplumun en üst düzey yetkilileri gelecekle ilgili istişarelere büyük önem veriyorlar. Bu bakımdan İslâm Konferansı Teşkilatı (O.C.I) Genel Sekreteri M. Hamid el Gâbid'in Körfez Savaşı'nın hemen ardından II. Jean Paul'e yönelik mesajının muhtevasının altını çizmek gerekir:
"İslâm dünyası Papa Hazretleri'nden Körfez bölgesinde hak, hukuk ve eşitlik üzerine kurulu bir barışın te'sisine yönelik çağrıları tekrarlamasını beklemektedir. Ve aynı zamanda Ortadoğu'da barışı gerçekleştirmede ve İslâm-

Hıristiyan diyalogunu sağlamlaştırmada Hıristiyan Kilisesinin somut bir yardımı konusunda sergilediğiniz önemli çalışmaları büyük bir dikkatle izlemektedir. Öyle ki, ben bunun özellikle aynı korkuları ve aynı umutları

10 A. Bouhdiba, Parole de Dieu et permanence du sacre dans l'histoire, 30 Nisan-5 Mayıs 1979'da Tunus-Kartaca'da yapılan İslâm-Hıristiyan toplantısının bilimsel bildirisi, C.E.R.E.S. Tunus Üniversitesi İslâmî Araştırmalar, no: 6, Tunus 1980, s. 12.

paylaşan Müslümanların ve Hıristiyanların yüzyıllardan ? beri yan yana yaşadığı bu geniş topraklarda insanlığın barışı ve gelişimi konusunda belirgin bir faktör olduğuna inanıyorum".

M. Hamid el-Ğâbid şunları da ilave ediyor: ?,

Hıristiyanlar ve Müslümanlar özellikle Ortadoğu'da sürüp giden bir şehitler jenerasyonunun ortaya çıkmasından korkuyorlar ve biz inananların kalbinde değerli bir yeri olan bu bölgenin toplumları, mevcut olan eşitsizliklerin ve meydana gelen adaletsizliklerin konusunu teşkil etmeye devam ediyorlar. Gezegenimizin en büyük kısmının nüfusunu oluşturan Hıristiyanlar ve Müslümanlar, inananlar topluluğunun, fakirliğe, hastalığa, eğitimsizliğe karşı korkusuzca mücadele etmeye karar vermesini beklemektedirler. Bu felaketler insanlığın acı çekmesine ve insanlar, toplumlar ve milletler arasında sürekli bir şekilde üzüntülerin, egoizmin ve çatışmaların kök salmasına sebep olur. Papa Hazretleri bu korkuların ve bu umutların her zaman belirgin bir şekilde altını çizmektedir. Ben bu endişelerin ortadan kalkmasına yardımcı olacak, tüm inananların haklı umutlarını yeşertecek, inancın zaferini belirgin hale getirecek, sürekli olarak yeryüzünde barışı gerçekleştirmeyi ve öteki dünya mutluluğunu amaçlayan daha adil, daha dengeli bir dünya kurmayı öğütleyen Tanrı'nın emirlerine ve peygamberlerin öğretilerine uygun olarak Papa Hazretleri'nin başkanlığında bir toplantının yapılmasını alçakgönüllülükle arzu ettim"11.

İslâm Konferansı Teşkilatı genel sekreteri tarafından bu mektubun Papa'ya gönderilmesinden birkaç ay sonra da Kardinal Arin-ze -her yıl yaptığı gibi- Ramazan bayramı münasebetiyle Müslüman topluma bir mesaj gönderdi. Bu mesajda o şöyle diyordu:

11 M. Hamid el-Ğâbid'in bu mesajının tam metni için bkz. "Bulletin du Conseil pontifical pour la dialogue inter-religieux", Citta del Vaticano, Nisan 1991.

"Oruca ve ibadete bağlılığınıza biz Hıristiyanlar olarak derin bir saygı ve büyük bir hürmet duyuyoruz, hatta dahası, biz, Tanrı tarafından nasip edilmiş olan barışa ulaşmak için sizinle beraber çalışmayı arzu ediyoruz. Mademki Tanrı'ya inanıyoruz, o zaman Tanrı'nın tüm toplumlar arasında mevcut olmasını istediği barışı gerçekleştirmek için mücadele etmemiz çok tabii bir şeydir. Bu iş tek bir toplum tarafından gerçekleştirilemez. Eğer toplumların her biri diğerlerini dışlayarak sadece kendi yolunu izlerse, söz konusu amaca ulaşmakta yetersiz kalırız".

Kardinal Arinze konuyu şöyle özetlemektedir:

"Eğer barış konusunda bir umut taşıyorsak, gerçek bir işbirliği içerisinde çalışmamız, bunun için de diyalogu araştırmamız gerekir. Ağır ve zor bu uğraşı içerisine girmemiz, karşılıklı olarak birbirimizi daha iyi tanımaya, birbirimizi daha iyi dinlemeye, birbirimizle daha açık yüreklilikle konuşmamıza, başka toplumların inançlarını, umutlarını ve sıkıntılarını daha iyi anlamayı denememize vesile olacaktır. Dinlerarası diyalog sadece iyi niyetli duygularla sınırlandırılamaz, bunun aynı zamanda sosyal ve siyasal hayata da uygun olması gerekir. Diyalogda milletlerin ve toplumların önünde duran gerçek problemleri ele alıp birbirimizle yüzleşmek zorundayız. Adalete, sevgiye, dürüstlüğe, özgürlüğe ve kısaca gerçek barışa götüren etkili ve somut çözümler aramalıyız. Tüm ülkelerde şu noktalardaki problemlere çözüm bulmalıyız: Kinsiz ve korkusuz birlikte nasıl yaşayabiliriz? Tüm toplumların ve bireylerin haklı olarak büyük özlem duydukları özgürlüğe ve insanî değerlere saygılı bir uluslararası kuruluşu nasıl gerçekleştirebiliriz?"12.

Bu tür deliller bizi artık İslâm-Hıristiyan ilişkilerinin semasında bulutların olmadığı sonucuna götürür mü? Böyle bir kana-

12 Documantation Catholique, 5 Nisan 1992, s. 309-310.

at, değişik bölgelerde iki toplum arasında etnik, sosyal veya millî konularla ilgili süregelen çatışmaları görmezden gelmek ve ilan edilmiş düşmanlıktan kaynaklanan reaksiyonların her tarafta mevcut olduğunu unutmak anlamına gelecektir.

Batı ile İlgili Dile Getirilen Şikâyetler/Sitemler

Nadiren de olsa zaman zaman bazı polemik yazıları ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda yayınlanan Le Combat de Mahomet (Mu-hammed'in Kavgası) isimli küçük bir kitapta sanki başka bir çağa ait olduğu kanaatini doğuracak esef verici yergi ifadeleri bulunmaktadır. Bu tarzda birçok pasaj mevcuttur. Şöyle ki:

"Kur'an kendi Allah'ı ile ilgili bir tanımlama veriyor. Bu tanımlama medenî insanın tanrı imajına cevap vermiyor. Ate, mason/farmason, haham, pastör, rahip ya da herhangi bir adam, yani tüm medenî insanlar Kur'an'ın Allah'ının saf iyilikten ve Yaratıcı'nın evrenimizde ortaya koyduğu bu eşsiz cömertlik ve hoşgörüden yoksun olduğu konusunda ittifak içerisindedirler"13.

Bu derece olmasa da Avrupa'da ve Birleşik Devletler'de bu tür önyargılı ve bilgisizlikten kaynaklanan çalışmalara ve makalelere halen rastlanılmaktadır. Hatta bazı siyaset adamları demeçlerinde İslâm'dan bahsederken, Haçlı Seferleri zamanındaki Hıristiyanlık anlayışını hatırlatan ifadeler kullanmaktadırlar. Fransa'da 1992 mahallî seçimlerinde adaylar kampanyalarında, "Müslümanların camileri toplumumuz için gerçek bir tehlike oluşturmaktadır, bunların bizim ülkemizde işi yok" tarzında cümleler yazmaya dahi cüret etmişlerdir. Aynı dokümanda, "Kültürümüzü korumak, yani diğerlerine, özellikle de İslamcı

13 Abbe Vincent Serralda, Le Combat de Mahomet, s. 7.

istilalara karşı Avrupalı Yahudi-Hıristiyan kültürünü korumak"14 gerektiği şeklindeki arzularını dile getirmişlerdir.

Batılıların Müslüman toplumlara dair yaygın bir şikayetiyse; kadının durumu ve statüsüne dairdir. Onlar, Müslüman kadının hak ve özgürlüklerden yoksun bırakıldığını söylemektedirler. Esasında büyük medeniyetlerle ilgili ciddi incelemeler yapıldıkça Batı'da olduğu gibi Doğu'da da kadının konumunun, çeşitli faktörler sebebiyle, iyi durumda olmadığı ortaya çıkmaktadır. Din, bu faktörlerden sadece birisidir; yegâne olanı değildir.

İslâm dünyasında kadının konumu bölgelere, kültürlere, sosyal ve meslekî ortama göre değişiklik arz etmektedir. Afrika'da ve Asya'da, köylerde ve şehirlerde, ve engelli ortamlarda onun durumu aynı değildir. Doğulu diplomalı bir genç kız ile Afrikalı bir köy muhtarının karısı arasında birçok fark vardır. Öyle ki, bu doğulu diplomalı genç kız ile aynı yaştaki bir Fransız genç kız arasında formasyon açısından bir fark yoktur. Bununla birlikte farklı sosyal ve kültürel şartlar içerisinde yaşayan Müslüman kadınların Kur'an'a bağlılıkları ortaktır. Oysa Kur'an ne diyor? Batılılardan çoğunun düşündüğü ve yazdığı gibi, Kur'an'ın, kadını bir emir kulu olarak konumladığı iddiası doğru mudur?

islâm'da Kadın

Gerçekte diğerlerinde olduğu gibi -diğerleri ifadesiyle Yahudi ve Hıristiyan geleneğinden gelen ülkeler kastedilmektedir-Müslüman ülkelerde de kadının hayat şartları bazen dayanılma-

14 Bu dokümanın yazarları, halkı ırkî ve dinî kine tahrik etme suçu işledikleri gerekçesiyle Grenoble ceza mahkemesi tarafından mahkûm edilmişlerdir. Bundan sonra da bu kararı bir tahrik unsuru yapacaklarını ilan etmişlerdir (Le Monde, 1 Ağustos 1992).

sı güç ^zorluklar ve sıkıntılar ihtiva etmektedir. Karının ve kız kardeşin kocaya ve erkek kardeşlere karşı aşırı bağımlılığı onları uzun zaman zorlayıcı âdetlerin kurbanı yapmış ve genellikle haksızlığa uğramalarına sebep olmuştur. Ayrıca, endüstrileşmiş ülkelerimizde nihayet kazanılmış gibi görünen "kadının özgürlüğü", siyasî ortamda, sendikal hayatta ya da Kilisede amaçladığımız prensiplere ulaşamamıştır.

İdeolojiler gibi dinler de, erkekler tarafından, kadının özgürlüğünü sınırlamak için kullanılmıştır. Bununla birlikte İncil gibi Kur'an da inananları, kadın-erkek tüm beşer cinsine saygı göstermede dikkatli olmaya çağırmaktadır. Kur'an, inananları, insanların, özellikle sosyal açıdan tehlikeye maruz kalma;

iktidarların şiddet hareketlerinin kurbanı olmaları durumunda haklarına saygı göstermeleri konusunda uyarmaktadır. Birçok Kur'an ayeti fakirlere, yolculara, yetimlere, yaşlılara ilgi göstermeyi ısrarla vurgulamaktadır.[15] Diğer medeniyetlerin birçoğunda kendilerine tanınmış hakları görmeme tehlikesi ile karşı karşıya olunmasına rağmen 7. yüzyıl Arabistan'ında Kur'an'ın öteki birçok ayeti, inananları, kadına karşı saygılı olmaya çağırmaktadır. Evlilik, boşanma, miras gibi konularda talimatlar vererek bu hakları garanti altına almaktadır. Bütün bu talimatlar, insanların içinde yetiştikleri kültüre bağlılıklarını da göz önüne alarak, o anda yaygın olan âdet ve geleneklerle çatışmaya girmeden, kadına saygıyı sağlamayı hedeflemektedir.[16]

Diğer dinlerin inananları için olduğu gibi günümüz Müslümanları için de problem, vahyedilmiş mesajı, onun "ruhu"na bağlı kalarak zamanımızın realitelerine uygun bir şekilde yorumlamaktır. Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi İslâm da temel ah-

15 Kur'an, 2, 177; 12, 18; 4, 36; 17, 23-24 -.

16 Kur'an, 33, 35; 30, 21; 24, 23

lâkî değerleri hatırlatarak, kadının gerçek özgürlüğü, aile içinde dengeyi sağlama ve çocukların eğitimi gibi konularda modern toplumumuza bir katkıda bulunabilir.

Zira bizim, ister Müslümanlar olsun ister Yahudiler veya Hıristiyanlar; Avrupa, Asya veya Afrika'da, "geleneksel" aileler içinde yaşanmakta olan değerleri daha iyi tanımamız gerekir. Doğu'da ben evli kadınların, annelerin, kız kardeşlerin hayat olaylarına sükûnetle ve cesaretle karşı durduklarına, çevresindeki insanların sevinçlerini ve sıkıntılarını paylaştıklarına, iyi ve kötü günlerinde insanların Tanrı'ya sığındıklarına sıklıkla şahit olmuşumdur ki, zaten Kur'an da onları hep böyle olmaya teşvik etmektedir. Ben esasında orada kendi ailemde tanıdığım değerleri yeniden bulmuş oldum.

Özellikle "Müslüman kadın" konusunda üstünkörü konuşanları düşünmek zorunda bırakacak aşağıdaki şu bilgi bu konuda belirgin bir kanıt oluşturmaktadır: Faslı bir bayan gazeteci birçok Arap ülkesinde yaptığı bir anketin bitiminde bizzat kendisinin "entegrist"[17] ve "fanatik" zannettiği başörtülü genç kadınların "hem Müslüman, hem de Batı kültürü bakımından son derece zengin", gayet kültürlü ve başkalarının bağlı bulundukları dinî inançlara saygılı olduklarını keşfettiğini söylemektedir.

Din ve Devlet

Müslümanların yaşadığı Avrupa ülkelerinden birçoğunda -özellikle Fransa'da- bir diğer zorluk, din ve devlet arasındaki ilişkiler problemidir. Uzun zaman laikliğe karşı mücadele verildikten sonra ülkemiz Katolikleri şimdi onu benimsemişlerdir ve

17 Sahip olduğu dinî veya siyasî inancı tarihin bir önceki dönemindeki kültür yapısıyla özdeşleştirerek bunun kayıtsız şartsız kabul edilmesini isteyen kişi.

günümüz Hıristiyanlarının çoğu artık "Kilise dışında kurtuluş yoktur" söyleminde ısrar etmeyip, "laiklik olmadan gerçek tolerans olmaz" demektedirler.

Kilise ve devlet ayırımının, çatışmaların ortadan kalkmasını sağladığı ve sağlıklı bir plüralizmi inançlara saygı ve özgürlük bağlamında desteklediği kesindir. Fakat bu apaçık kazanımların belli bir "laik entegrizm"in belki de "dinî entegrizmler" kadar korkunç olduğunu unutturmaması gerekecektir. Ayrıca, sık sık "kilise egemenliği (klerikalizm)" ile mücadeleye girişen "Fransız Sürekli Eğitim ve Öğretim Birliği" kadar önemli bir kurumun bugün dinî olguyu kabul etmeme veya onunla ilgili bilgisizlikten beslenen önyargılara karşı, karşılıklı saygı ve özgürlük içerisinde farklı ruhani ailelere ve onların iktidarlarla iletişiminin sağlanmasına, yaşama ve fikir açıklama özgürlüğüne izin veren ideal bir kadro oluşturan "açık" bir laikliği desteklemesi de manidardır.

Fakat bazıları "Hıristiyanlığın aksine İslâm'ın madde ve mana arasında bir ayırım yapmadığı"nı ileri sürmektedirler. Sanki bir dogma gibi sık sık tekrarlanan ve ortak bir kanaat oluşturan böyle bir iddia, medeniyetler tarihi ile ilgili dikkatlidir incelemeye karşı çıkmamaktadır. Ünlü bir Yakındoğu uzmanı şöyle yazmaktadır:

"Laiklik anlayışı genel olarak Hıristiyan-Batı medeniyetine özgü bir şeydir (...) Bu anlayışa göre Doğu, dünya ile ilgili işlerde dinî küreselleşmeye bağlı ve onun etki alanında kalmış fakat Batı madde ve mana ayrıntıyla farklılığını ortaya koymuştur."18.

Oysa realite çok karmaşıktır: Dünyanın farklı bölgelerinde

18 Georges Corm, Le Liban, les guerres de l'Europe et de l'Orient, Folio Actuel, 1992, p. 336. ....,,, ,-:j-)rt,tnirj nio&n xsriJ.'i>ş Yeni Perspektifler

geçmiş yüzyıllar ve güncel realitelerle ilgili yapılan dikkatli incelemeler laikliği şu şekilde anlamayı sağlamaktadır: "Laiklik, Hıristiyan-Batı medeniyetinin inhisarında değil, aksine Doğu'da ve Batı'da insanların çoğu tarafından düşünülen bir hayat biçimidir"19. Georges Corm'un Müslüman ve Hıristiyanların yaptığı analizlerle birleşen bu analizleri son yıllarda din ve devlet ilişkileri konusunda ortak bir çalışmaya uzanmıştır.20 Bu incelemenin sonuçları îslâm ve Hıristiyanlığa laiklik açısından radikal olarak karşı çıkmayı alışkanlık haline getirmiş bir okuyucuyu daha da şaşırtacaktır. Hz. İsa'nın ve Hz. Muhammed'in misyonları eğer gerçekten aynı özelliğe sahip değil iseler ve iki toplumun temel metinleri madde ve mana arasındaki ilişkileri farklı bağlamlarda ele alıyorlarsa, bu iki dinin gelişimi sırasında ayrıntıların daha da çoğalması şunu gösterir: Onların genişçe bir benzerlik arz eden tarihleri dinî ve sivil iktidarlar arasında gizli bir anlaşmanın gerçekleşmesine sebep olmuştur.

Hıristiyanlara Ait Sorunlar

Batılıların İslâm'ı anlama konusundaki zorlukları geniş ölçüde çok yüzeysel bir bilgilendirmeye, yani Müslümanların Hıristiyan kiliselere karşı yönelttikleri eleştiriler sebebiyle ortaya çıkan yetersiz bilgilere dayanmaktadır. Milyonlarca Mağripli, Afrikalı, Doğulu; Batı dillerini ve kültürlerini Fransızların, Almanların veya Amerikalıların Arap kültür ve dilini bildiklerinden daha iyi bilirler, hatta az da olsa Müslümanlardan bazıları Yeni Ahit'i inceleme, Kitab-ı Mukaddes'i yorumlama ve Hıristiyan düşüncesi konularında uzmanlaşmıştır.

Günümüzde Hıristiyanlar

19 Georges Corm, a.g.e., s. 337.

20 Islamo-Christiana, no: 12, 1986, s. 49-71'de bu araştırmanın ilk sonuçlara bulunmaktadır.

Müslümanlardan kilise imanı ve hayatı üzerine şu şekilde sözler.^ işitmektedirler:

"Onlar genellikle yolu şaşırmış değilseler de, gerçekten inandıkları şeylere asla uygun olmayan bir yaşam sürüyor olmaları baştan çıkmış olduklarını gösterir. Son zamanlardaki tartışmalarda Müslümanların Hıristiyanlığı ve Hıristiyanları genel çizgilerle belirtmek istedikleri portre Hıristiyanların kendilerini tanımladıkları Hıristiyanî kimlikte tanınmadıklarını göstermiştir."21

Geçmiş yüzyılların argümanlarını incelemeksizin, "Hıristiyan kutsal metinleri tahrife uğramıştır", "Hıristiyan sırları kabul edilebilir değildir", "Hıristiyan monoteizmi net değildir", "Kilise İsa'nın gerçek mesajına bağlı değildir" gibi sözleri tekrarlamakla yetinen bir apolojetiğin itirazlarını yeniden gündeme getirmek tehlikelidir22.

Yeni olmayan bu tür itirazlar ve günümüzde bunlara ilave edilebilecek diğer birçokları teolojik değil, daha ziyade zamanımızın sosyal realitelerine özgü hususlardır. Müslümanlardan çoğu Hıristiyan kiliselerini, Batı toplumunun "artık kutsaldan uzaklaşma" durumunu kolayca kabul ettiği anlayışı içinde görmektedirler. Onlar zengin ülkelerde daha ileri olan "aşırı ahlâkî hoşgörü"den kaygı duymaktadırlar. Oradaki reklâmlar ve medya-vasıtaları para kültünü teşvik etmekte ve cinsel hayatı bayağılaştırmaktadırlar. Bu bakımdan ilk bakışta, İslâm'ın birçok mensubunun "geleneksel" Katolikleri, Kilise'nin "ilerici" akımlarından kendilerine daha yakın hissetmeleri çelişki olarak görünebilir. Oysa bu durum ahlâkî değerlerin tehlikede

21 Maurice Borrmans, Orientations pour un dialogue İslâmo-chretien, le Cerf, Paris 1985, s. 112.

z? Maurice Borrmans, a.g.e., s. 115-121.

olduğu ve insanların kendilerine güvenli limanlar aradıkları bir dünyada Tanrı Sözü'nün otantisitesini arama ihtiyacı olarak değerlendirilebilir.
Müslümanlar, Kilise'den, Mesih tarafından öğretilmiş olan dinî ve ahlâkî değerleri günümüz insanına hatırlatarak görevini yerine getirmesini istemektedirler. Onlar aynı zamanda İslâm ülkelerinde görünen Katolik ve Protestan misyonerlik faaliyetlerinden de (proselytism) endişe etmektedirler. Geçen yüzyılda Hıristiyan misyonerler tarafından yönetilen faaliyete karşı bu endişe yaşanırken, diğer yandan kiliseler Afrika ve Asya'da etkilerini artırmak için sömürgeci yayılmadan da yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bugün en yüksek Hıristiyan otoriteler tarafından yapılan bilgilendirmelere rağmen hâlâ bazı rahipler, pastör-ler, laik gruplar hatta aydınlar bile Hıristiyanlaştırma (evangelizasyon) ve propaganda olgularını ciddi olarak birbirine karıştırmaktadırlar. 1991'de Papalık tarafından Katolikleri imanlarını yaşamaya ve diğer dinlerin manevi değerlerine saygı göstermeye davet eden önemli bir doküman yayınlanmıştır.23 Kiliseler Ökümenik Konseyi de bu yola girmiştir. Fakat bu anlayış henüz yeterince hayata geçirilemediği ve her yerde anlaşılamadığı için güvensizliğin sürmesine engel olunamamıştır. Kendi dinine bağlı olduğu kadar başkalarının dinine de saygılı bir Müslüman üniversitelinin aşağıdaki şu sözü de bunu ifade etmektedir:
"Misyonerliğin olta iğnesi" gibi bir diyalog anlayışı bugün Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında güvene dayalı ve art niyetsiz karşılıklı ilişki için en büyük engeldir. Bu diyalog-misyon anlayışı fark edilmiş ve eldivensiz üretilen eski bir hapın daha

23 Documantation Catholique, 20 Ekim 1991, s. 875-891 içinde "Dialogue et annon-ce, Reflexions et orientations concernant le dialogue inter-religieux et l'annonce de l'Evangile (Dinlerarası Diyalog ve İncil'in Duyurulmas İle İlgili Düşünceler ve Yönlendirmeler, Dialog ve Duyuru).

sonra yaldızlanarak kullandırılmaya çalışılması gibi, münafıkça bir davranış olarak reddedilmiştir"24.
Müslümanlarla uzun zamandan beri samimi bir diyalog içerisine girmiş olan bazı Hıristiyanlar için bu ifadeler oldukça serttir. Muhammed Talbî gibi geniş kültürlü ve manevi derinliği olan bir adam bu tür sorular sorduğu zaman, inananları uzlaştırmanın bu örnek sorumlusunun, uyarılmış bu kardeşliği fşr-müle etme görevine niçin inandığını sorgulayan bu soruları kendi kendine sorduğunu kabul etmek uygun olur. Kur'ân'ın mesajına ve Hz. Muhammed'in öğretilerine bağlı kalmak için Müslümanların, vicdanların özgürlüğüne saygı göstermeyen her davranışı reddetmek zorunda olduklarını ilave etmeye bilmem gerek var mı? Zira İslâm'ın kutsal kitabı Kur'an'da şöyle denilmektedir: "Lâ ikrâhe fi'd-din" (Din'de zorlama yoktur).
21. yüzyıl boyunca dindar ailelerden inananlar başkalarının inançlarına saygı göstererek kendi inançlarına bağlı kalma yoluna girebilecekler mi? Bugün bu umulabilir, ancak bu yol üzerinde bazen teolojik, bazen de politik birçok engel bulunmaktadır. Burada ayrıca uluslararası bağlamı da hesaba katmak gerekir.

24 Muhammed Talbî ve Oliver Clement, Un respect tetu, NouvelleiÇite, Paris 1989, s. 94-95.

III. BÖLÜM
Uluslararası Bağlam

Gorce'lu Paul-Marie'nin Avrupa ve Arap dünyası ilişkileri üzerindeki incelemelerine göre, Körfez Savaşı'ndan birkaç ay sonra gelen Suez'in yıkıcı baskınından bu yana Akdeniz kıyı toplumları arasında ciddi bir anlaşmazlık yoktu1. Kuşkusuz yönetimler bu zor konjonktürde toplumlar arasında kendilerine çok gerekli bir diyalog ve bir işbirliği kurmaya çalışıyorlar. Fakat medya tarafından şartlandırılmış kamuoyu olaylara tepki gösteriyor.
O halde ne oldu? Mağrib'in bağımsızlığa kavuşmasının ardından Akdeniz'in kuzeyinden güneyine, general De Gaulle'ün ifadesiyle, kültürlerin ve toplumların "birbirlerine genişçe açılacağı" umudunun ortaya çıkmış olmasına rağmen buraya nasıl gelindi?

Ülkemiz ve onunla birlikte Avrupa tarafından yönetilen büyük bir Arap politikası göz önünde tutularak 5. Cumhuriyetin kurucusunun cesur girişiminin ardından buraya gelindi. Birleşik Devletler -Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra- üstünlüğünü yavaş yavaş hissettirmeye başladı. Bu arada dile getirilme-

• "Rencontres Grupları" üzerine konferans, 20 Mayıs 1992 Paris'. ^'

se de Amerika, İsrail Devleti'ne şartsız destek veriyordu. O zamandan beri "Avrupai çevre" Amerikan egemenliği yararına dünyanın bu bölgesinde dışarıda bırakıldı. Bu sürecin belirgin -ve dramatik- aşamalarından biri Körfez Savaşı'dır.

Bu savaşın Kuzey-Güney ya da Batı ve İslâm dünyası arasında olmadığı ileri sürülmüştür. Çünkü Irak'a karşı oluşturulmuş } olan koalisyonda Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye yönetimleri de yer almıştı. Tabiî ki bu arada Fas'ın resmî çekincelerini, Ürdün'ün cesur ve öfkeli duruşunu, Amerikan müdahalesine karşı çıkan Arap nüfusları ile Irak halkının, Lübnanlıların ve Filistinlilerin dayanışmalarını unutmamak gerekir.

Bu durumda Fransa, onbinlerce kurban verilmeden krize nasıl bir çözüm bulunabileceği konusunda Avrupalı ve Arap müttefikleriyle çalışarak açıkça bağımsız bir pozisyon benimseyebildi2. Fransa'nın büyüklüğüne yaraşır böyle bir politikaya çağırmak için Georges Görse, Jacques Berque, Michel'Jobert, General Gallois ve Amiral Philippe de Gaulle; Jean Pierre Chevene-ment'in bu savaşı reddetmek için seslerini yükselttiler. Maurice Allais'in yazdığı gibi "Körfez Savaşı, ABD'nin stratejik hesaplarına göre tasarlanıp idare edilen bir savaş olmuştur."3

Bu savaşın birçok sorunu çözdüğü ve rezervler yarattığı, savaşı isteyenlerin yaydığı bir söylentidir. Büyük güçler bu savaşta da ahlâkı, işlerine geldiği gibi kullanmış ve uluslararası ahlâk bu savaşı istiyormuş gibi bir hava oluşturmuşlardır.

2 Ablin Michel, La Grandeur de la France (1992) isimli kitabında Büyükelçi Gil-bert, Perol'ün ülkemizin Körfez Savaşı süresince nasıl bir tavır takınması gerektiği hususunu gösterdiğini belirtmektedir.

3 Jean-Pierre Chevenement, Unc Certaine ide de la Republique m'amene a ...Abline Michel, 1992, s. 101.

Körfez Savaşı ve İnananlar

Bu olaylar olurken söz konusu ahlâkî değerler nerede idi ve büyük dinlerin bu olaylara karşı tavrı ne oldu? New York'tan Tel-Aviv'e Yahudi toplumu içinde Irak'ın ekonomik ve askeri potansiyeli bir tür tehdit olarak düşünülmüştü ki, Körfez Savaşı bunun için onların kamuoyu ve yöneticileri tarafından geniş kabul ve destek gördü. Bununla birlikte askerî müdahaleye başvurmayı reddeden Yahudi sesleri de yükseldi ki, onlar tüm mazlumlara destek açıklamalarında ve Araplarla ve Filistinlilerle diyaloga girilmesi çağrısında bulunmuşlardır. Paris'te yapılan böyle bir toplantıda Prof. Paul Kessler, Michel Jobert, Martine de Froberville, Cecile Goldet ve General Gallois bu savaşın ahlâk dışı karakterini ortaya koymak için söz birliği yapmışlardır.

Müslüman çevrelerde bazı dinî şahsiyetler Amerikan tavrına destek vermişlerdir. Bununla birlikte bu destek tamamen rezervsiz değildir, zira kamuoyu ve İslâm toplumlarının sözcülerinin çoğu savaşa başvurmayı reddediyorlardı ve Iraklı ve Filistinli kardeşlerine destek açıklamalarında bulunuyorlardı.

1969'da teşekkül eden ve şu an 42 üye devlete sahip olan İslâm Konferansı Teşkilatı, Körfez Krizi esnasında herkesi her yerde uluslararası legaliteye uymaya çağırdı: Örneğin Irak-Kuveyt çatışmasında, Lübnan'da Filistin'de İslâm Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri 1991'de Papa'ya yönelik ateşli bir bilgi ve destek mesajı sundu. II. Jean Paul gerçekten savaşa başvurma politikasına karşı geldi ve uluslararası hukuka saygı gösterilmesini istedi. Jean Pierre Chevenement bu konuda şunları söylemektedir:

"1991 Paskalya günü bu savaşı kınayan Papa ve bundan 8 gün sonra bu savaşı kutlayan Sosyalist Parti I. Sekreteri arasında ben kesin olarak Papa'nın tarafında yer aldım".4

4 Jean Pierre Chevenement, a.g.e., s. 56

Bu büyük uluslararası krizde II. Jean Paul'ün tavrı bazı Batılı kiliselerin daha az net ve daha az cesur tavrı yanında belirgindir. ABD'de Katolik piskoposlar ve birçok Protestan pastör bu savaşın "faydasız, öldürücü ve İncil'e karşı" olduğunu ifade etti. Fransa'nın birçok büyük kentinde ve genellikle Hıristiyan, Müslüman ve Yahudilerin organize ettiği bölgesel dinî yetkililerin desteği ile Körfez Savaşı boyunca dualar edilmiştir. Bu girişimler bazen Birleşik Devletler tarafından istenen askeri müdahaleye karşı kınama açıklamalarına kadar ileri gitmiştir. Öyle ki, başkan Mitterand da bunu benimsemekten ve desteklemekten vazgeçmiştir. Fakat genellikle dinlerarası görüşmeler boyunca -ayrıca uygun zamanlarda- II. Jean Paul'ün yaptığı gibi Lübnan ve Filistin gibi tüm Yakındoğu bölgesinde uluslararası adaletin istekleri üzerinde ısrar etmeksizin Hexa-gone (Altıgen) içinde ruhlar yatıştırılmaya çalışılmıştır. Lyon Başpiskoposu Kardinal Decourtray -ki o fransa episkopal konferansı başkanı idi- "onur"u kurtarmak adına Körfez Savaşı'nı haklı göstermek istemiştir. Bereket versin ki, Fransa'da, Kuzey Afrika'da, özellikle Cezayir başpiskoposu Monseigne-ur Teissier gibi birçok piskoposdan yükselen ses Doğulu Hıristiyanlarının Iraklı, Lübnanlı, Filistinli halklarla dayanışma içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bölgenin apostolik papazı Monseigneur Edmond Farhat şunu ifade etmektedir: "Irak'ta 40 000 çocuk öldü; bu trajedi uluslararası hukukun gerçek bir zaferi midir?"5

Yakındoğu'da nihayet sorumlular ve kiliselerin sözcüleri açıklamalar yapmaktadırlar. 19-24 Ağustos 1991'de Lübnan'da toplanan bu bölgenin Katolik önderleri aşağıdaki şekilde açıklama yaptılar:

5 Faınille chretienne tarafından 7 mayıs 1992'de s. ll'de söylenilmiştir. WJCJ nk<,

"Barışçıl yollarla Körfez Krizi'ni çözmek mümkün idi. Büyük güçler Papa II. Jean Paul tarafından tavsiye edilenin tersine şiddet ve yıkım yolunu tercih ettiler. Körfez bölgesi bu tercihten dolayı çok kötü bir muameleye maruz kaldı ve Irak halkı kendisini sürekli bir şekilde kıtlıkla, göçle, ekonomik ablukaya almakla tehdit eden adaletsiz hükümlere ve politikaya tâbi tutuldu. Bu ablukayı kaldırmak insanlığın gereğidir ki, eğer kalkarsa bu Irak halkının yeniden kendisine gelmesini sağlayacak ve uluslararası camia ile bölgenin yeniden kurulmasına ve sağlam temeller üzerinde gelişmesine yardım edecektir"6.

Bu görüşmenin sonunda Katolik önderleri Yakındoğu barış şartları üzerinde düşünce geliştirme konusunda aşağıdaki şekilde çağrıda bulundular:

"Filistin toplumu hoşgörüden uzak bir ortam içerisinde dağılma, tehcir, adaletsizlik, zor kullanma, baskı ve küçük düşürülme gibi hususlara maruz bırakıldı Filistin sorunu her zaman dünyanın etine batmış bir kıymık gibidir. Burada toplumların hukukunu tanzim etmeye yönelik Birleşmiş Milletler Yasası ve Güvenlik Konseyi kararları temel alınarak her ne kadar bir çözüm aransa da, âdil, kesin ve gerçek bir çözüm ile huzur sağlamak zordur. Dar görüşlü, sınırlı uzlaşmalardan uzak, adil, kesin ve sürekli bir çözüm herkese hakkını vermeyi ve Milletler Topluluğu'nun şu ana kadar ihmal ettiği böyle bir ciddi durumu ele almak suretiyle bir drama son vermeyi sağlayacaktır. Uluslararası topluluk krizin başlangıcından beri çok önemli bir sorumluluk üstlendi. Krizin, soruna ikiyüzlü ve partizan ölçülerden uzak, gerçek bir çözüm bulmayı daha fazla geciktirmesine izin vermedi"7.

6 Osservatore Romano, 10 Eylül 1991, s. II.

7 Aynı konuşma metni, s. 10.

Kutsal Şehir

Arap Hıristiyanların seslerinin Batı'da daha iyi duyulması için II. Jean Paul, Doğu Katolik kiliseleri önderlerini ve Körfez Savaşı içinde yer alan Batılı ülkelerin piskoposlarını 1991 Mart ayından itibaren Roma'da toplantıya çağırdı. Bu görüşmenin açılışında, "imanda Tanrı'nın babalarımıza göründüğü bir bölgenin toplumlarının maruz bırakıldığı ve devam eden acılar"a dikkat çekti8. Sonra Papa, piskoposlar kurulu içinde kardeşlerinin düşüncelerini yönlendirmeye yönelik bazı inançları hatırlattı:

"Körfez Savaşı ölümlere, yıkımlara, ekonomik ve ekolojik çok büyük zararlara sebep oldu. Acıları yenmek, kül-.;;, türel ayrılıkları ve özellikle farklı

dinî dünyalar arasında yaratılmış ayrılıkları artık aşmak gerekecektir. Umudumuz ve somut niyetlerimiz bölgenin diğer taraflarında bulunan acı ve sorunlarla da ilgilenmektir (...). Filistin halkını yıkıma uğratan haksızlık her tarafın özellikle de ?'. ? milletlerin yetkililerinin ve uluslararası topluluğun bu konuya müdahalesini gerektirmektedir. Bunun için hiç beklemeksizin yoğun bir çözüm araştırması yapılmalıdır. Bu toplumun kendi saygınlığının tanınması ve güvenliğinin garanti altına alınması buna bağlıdır. Mesih'in doğduğu toprağa referans, dikkatimizi bu şehre çekmektedir ki Mesih mesajını orada anlatmış, orada ölmüş ve orada dirilmiştir. Kudüs isimli bu şehir kutsal yerleriyle birlikte hem Yahudiler, hem Müslümanlar, hem de kendi toplumları için sevimli ve değerlidir. Barışın kavşağı olmaya çağrılmış bu şehir nifakların ve çatışmaların motifi olmaya devam etmemelidir"9

Avrupa kiliseleri tarafından Kudüs'ün bu durumu çok az ta-

8 Papa II. Jean Paul'ün Doğu Kiliseleri önderleri ve Körfez Savaşı içinde yer alan devletlerin piskoposlarıyla birlikte katıldığı S.S. görüşmesi, Citta del Vaticano, 4-6 Mart 1991, s. 7.

9 Aynı metin, s. 12.

nındığı ve çok az desteklendiği için Papa kutsal şehir Kudüs'ün çağrısını gündeme getirerek burada Papalığın cesur tavrını hatırlatıyordu. Gerçekten de uzun yıllardan beri Papalar dünyanın her yerinde olduğu gibi Yakındoğu'da da ilgili toplumların haklarına saygı göstermedikçe ve tanımadıkça sürekli ve gerçek barışın sağlanamayacağını ifade etmişlerdir. Oysa Cezayir Başpiskoposu Kardinal Duval 1982'de "şu anda Kudüs'de önceden öngörülen gücün hegemonyası vardır" gibi bir yazı kaleme almıştır"10.

Eğer bugün Kudüs parçalanmışsa, bunun sebebi sadece Yakındoğu'nun, büyük güçlerin menfaatlerinin çatıştığı bölgelerden birisi olması değildir. Aynı zamanda asırlardan beri tarihine, kültürüne, inancına ve toprağına derinden bağlı toplumların buraya yerleşmiş olması da bir başka sebeptir.

Kasım 1978'de 19. Paris semtinde Fransız dilli Yahudi entelektüellerinin bilimsel toplantısı yapıldı. Dünya Yahudi Kongresi Fransız şubesi tarafından organize edilen bu görüşmenin teması "Kudüs, tektir ve evrenseldir" sözü idi11" Bu toplantının faaliyet raporunun giriş kısmında M. Jean Halperine şu gözlemde bulunmuştur:

"Tek ve evrensel, gerçek ve hayalî, ezelî-ebedî ve güncel, '; ' kutsal ve kutsal dışı, politik ve profetik (peygamberi, kahince), en eski geçmiş ve görülmemiş gelecek, ahenk ve ;..,-,,. eğilimler, hiç hareket etmeyen ve sürekli hareket eden; Kudüs, aynı anda bunların hepsidir".

"Diğerleri gibi basitçe bir başkent" olmayan bu şehir, her yönden ve her seviyede düşünce, hayal ve niyetle ilgili değiş-

10 Albin Michel, Postface aGuerre ou paix a Jerusalem? Paris 1982, s. 184.

11 Bu toplantının tartışmaları ve bildirileri Presses Universitaires de France tarafından bu isimle yayınlanmıştır (Paris 1979).

mez bir efor -bundan sonra artık eskisinden daha yoğun- gerektirmektedir12. Bir Yahudi bakış açısıyla "uzun zaman çatışma, parçalanma, bölünme yeri olarak kalmak zorunda olmayacaktır"13. Peygamberlerin çağrısına uygun olarak o "yeniden elde edilmiş barış içinde en geniş açıklığın ve en kardeşçe görüşmelerin yapıldığı yer olmak zorundadır ki/bunların hepsi bu şehirde bulunacak ve onun hakkında herkes iyi şahitlik yapacaktır?'. Cesur perspektifler Jean Halperin'i şunları söylemeye teşvik ediyor: "Nihâî olarak Kudüs için cesaretle ve gerçek inançla iyice düşünülmüş yepyeni çözümlere teşebbüs etmek gerekecektir"14.

Bu barış ve bilgelik mesajı minnettarlıkla nasıl karşılanmaz? Fakat İsrail hükümeti tarafından alınan tek yanlı kararlarla -maalesef- bunun tam tersi gelişmelerin olduğunu görmemek imkânsızdır. Öyle ki bu kararları sadece bu şehirde yaşayan Hıristiyanlar ve Müslümanlar değil, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na bağlı hemen hemen bütün devletler reddetmektedirler.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gerçekten birçok kez Kudüs'ün statüsünü değiştirmek için İsrail Devleti tarafından alınan kararları en sert ifadelerle eleştirdi. Bu çağrılara kulak vermeyen sadece Tel-Aviv hükümeti değil, aynı zamanda Knesset'in İsrailli parlementerleri de 30 Temmuz 1980'de Kudüs'ün

İsrail'in "bütün zamanlar için" başkenti olduğunu açıklayan bir "TemelYasa"yı oylayıp kabul ettiler. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Teşkilatı Güvenlik Konseyi İsrail'i Kudüs'le ilgili "Te-

12 Jean Halperin, a.g.e., s. I,
13 Halperin, a.g.e., s. 1.

mel Yasa"yi benimsemesi ve Güvenlik Konseyi'nin kararlarına reddetmesi sebebiyle sert ifadelerle kınadı:

"Güvenlik Konseyi, İsrail'in "Temel Yasa"yi benimsemesinin uluslararası hukukun ihlaline sebep olduğunu ve savaş zamanında Filistin topraklarında ve Haziran 1967'den beri işgal edilmiş diğer topraklarda yani Kudüs'de sivil şahısların korunmasına yönelik 12 Ağustos 1949, 4. Cenevre Sözleşmesi'ne uymadığını doğrular; İşgalci güç İsrail tarafından Kudüs'ün kutsal şehir statüsünü ve karakterini değiştiren ve değiştirmeyi amaçlayan bütün kararlar ve düzenlemeler, özellikle Kudüs konusundaki son "Temel Yasa" Güvenlik Konseyi tarafından geçersiz sayılmaktadır ve bu yüzden İsrail'in acilen kınanması gerekir;

Bu faaliyetin Orta Doğu'da âdil ve kalıcı bir barışı birlikte gerçekleştirmenin önünde ciddi bir engel olduğunu doğrular;

Teşkilat, "Temel Yasa"yı tanımama kararındadır ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı bütün üyelerinden aşağıdaki hususları yerine getirmelerini ister: a) Güvenlik Konseyi'nin bu kararını kabul etmek; b) Kudüs'e diplomatik misyonlar açan devletlerin bu misyonlarını kutsal şehir-den geri çekmeleri"15.

Dünyanın her yerinde gittikçe çoğalan Yahudi mensupları Yahudi ahlâkının mesajına ve uluslararası hukuka aykırı olarak Tel-Aviv hükümeti tarafından yönetilen baskı politikasını uygulamaktadır. Martin Buber Une Tere et Deux Peuples (İki Toplum ve Bir Toprak) isimli eserinde Siyonist hareketin bazı yöneticilerini peygamberlerin mesajına ihanet ettiklerinden ve "iğrenç bir siyonizm"e (Klein-Zionismus) gömüldüklerinden dolayı kınamaktadır. Filistinli Arap nüfusunun varlığındaki ağırlığı gören

15 Güvenlik Konseyi'nin 478 nolu kararı (20 ağustos 1980),^,^)Ir,b':'v4rr,ı>.,î ":l

Buber çok uzun zaman önce bölünmüş bu toprağı "Yakındoğu'nun öncüsü" yapmak için bu Filistinli Arap toplumuyla bir anlaşmanın zorunlu olduğunu ifade etmektedir16

Yahudi ahlâkına bağlılık adına bu son yıllarda Profesör Le-ibovitz, dindaşlarını İsrail devleti tarafından yönetilen politikayı sorgulamaya çağırmaktadır. Doktor, filozof ve ünlü bir talmu-dist olan bu kişi bugün işgal edilmiş toprakların tamamının Filistinlilere geri verilmesini düşünen İsraillilerin bir üyesidir. Şöyle yazıyordu:

"Bir fetih savaşı mı yapıyoruz? Cisjordanie ve Gazze'den , derhal çekilmemiz gerekir. Dünyanın gözünde biz, uzun zamandan beri şiddetin başlıca sorumlularıyız. Zafer ve "' fetih, toplumu ve devleti daha kötü bir duruma dönüştürmüştür. İsrail, başka bir toplum üzerinde şiddetli bir hâkimiyetin temsilcisi olmak için sadece Yahudi toplumunun bağımsızlığını amaçlayan bir kadro almaktan vazgeçti. Bir milyon insanı köle yapan bir ülke demokrat değildir. İsraillilerin büyük çoğunluğu için Araplara karşı kabalık, sertlik normal bir davranıştır. İşgal Yahudiler ve Araplar arasında öldürücü bir kin ve nefrete sebep olmaktadır. Ayrıca eski dostlarımızdan çoğunun kaybolmasına yol açmaktadır. Daha dün De Gaulle'ün Fransa'yı Cezayir yükünden kurtardığı gibi bizim de İsrail'i -başkalarına ait- topraklardan-vazgeçerek-kurtarmamız gerekir"17.

El-Kuds

Filistin dramının ve kutsal şehrin statüsünün bugün İslâm dünyası ve laik, Yahudi ve Hıristiyan "Batı" arasındaki ilişkilerin

16 Martin Buber, Une Tere et Dcux Penbles: la quesüon judeo arabe, Edition Lieu Commun, Paris 1985, s. 289. .....--............
17 Eurabia'dan söyleşi, Paris, Şubat 1988. <><f ?* ?-!<;•.-?•".<' ???w\-:?? •?'<•??;>. .•:;!?? yu..>

kalbinde duran bir sorun olduğu hususunda şüphe yoktur. Zira Kudüs sadece bir Arap şehri değil, aynı zamanda Fas'tan (Mağrib) Pakistan'a, Orta Asya'dan Siyah Afrika'ya kadar bir milyar Müslümanın kalbinde çok değerli ve kıymetli bir yerdir. Bu durum Avrupa'da genellikle unutulmuştur -ya da bilinmemektedir- Arapların, Hıristiyanların veya Müslümanların bu şehrin nüfusunun önemli bir kısmını oluşturduğunun unutulması gibi... Bunlar için Kudüs, el-Kuds yani "Kutsal" dır ve Müslümanların kalbinde çok sevimli, kıymetli bir yere sahiptir. Farklı şekilde olmasına rağmen Yahudiler ve Hıristiyanlar için de böyledir, zira üç toplumdan her biri kendilerini bu şehirle özel ve derin bağlar içinde hissederler.
21 Ağustos 1969'da Mescid-i Aksa'nın yakılmaya teşebbüs edilmesinin ardından bütün dünya birdenbire, tüm Müslümanları kutsal şehirde birleştiren derin manevi bağların olduğunu keşfetti. Bu olayın hemen ardından 22-24 Eylül 1969 tarihlerinde Fas'ın Rabat şehrinde uluslararası bir konferans düzenlendi. Konferansın bitiminde yayınlanan deklerasyonda "bütün dünyada Müslümanların duyduğu acı ve endişe" dile getirildi ve tüm hükümetlerden "Müslümanların Kudüs şehrine derin bir bağlılık içinde oldukları ve onun özgürlüğü için hükümetlerinin hiç tereddüt etmeden savaş başlatabileceğini göz önünde bulundurmaları" istendi. Rabat zirvesi esnasında İslâm Konferansı Teşkilatı kuruldu ve bu teşkilat bünyesinde Kudüs Komitesi oluşturuldu. Her iki oluşum da artık uluslararası platformlarda büyük bir politik ve manevi rol oynamaktadır..
Müslümanların Kudüs'e karşı taşıdıkları bu derin bağlılığı nasıl açıklamak gerekir? Bu bağlılığa sadece İslâm Konferansı Teşkilatı'nın ciddi kararları ve Kudüs Komitesi'nin faaliyeti değil, aynı zamanda baskı, dinî vaazlar ve Ümmü Gülsüm veya Feyrûz gibi ünlü sanatçıların şarkıları da tanıklık etmektedir.

? Kur'an'm bizzat kendisinde bu bağlılığın temeli bulunmaktadır. İslâm geleneğinde Hz. Muhammed'in "İsrâ yolculuğu"ndan ve miracından bahseden ayetlerle Kudüs anılmaktadır: 17. surede (İsrâ suresi) bulunan bu ayet şöyle başlamaktadır:
"Yüceliğinde sınır olmayan O (Allah) ki kulunu geceleyin, kendisine bazı alametlerimizi göstermek için (Mekke'deki) Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Ak-^ sa'ya götürdü"18.
İslâm geleneğinde genel anlayışa göre Peygamber'in Mekke'deki Kabe'den Kudüs'deki Mescid-i Aksa'ya fiziksel olarak gidişi, oradan da gerçek yükselişi, yani göğü ziyaretin gerçekleştiği mi'racı söz konusudur. Fakat bazı yorumculara göre "en uzak Mescid" ifadesinin esrarlı bir göksel şehri belirtmesi yorumundan hareketle, Peygambere rüya/hayal aleminde bir vizyon gerçekleşmiştir.
Kur'an'ın bir başka yerinde Kudüs'e telmihte bulunulmaktadır: Bu ayetler kıble ile ilgilidir. Hz. Muhammed'in tebligatının başlangıcında ilk Müslümanların namaz için yön tayinleri spesifikti. Medine'ye hicretten sonra Mekke kıble olmazdan önce, namaz kılarken Kudüs'e doğru dönüyorlardı19. Burada Kur'an'ın şu ayetlerinden söz etmek gerekir: "Biz senin sık sık yüzünü göğe çevirdiğini görüyoruz ve şimdi seni tam tatmin edecek bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Ve siz hepiniz nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne döndürün"20. "Eğer sen Ehl-i Kitabın önüne bütün delilleri koymuş olsaydın bile senin kıblene yönelmezlerdi; ne sen onların kıblelerine
18 Kur'an, 17, 1.
19 Maurice Borrmans, Jerusalem, dans la traditions biblicjue et aujourd'hui, XXVI Settimana biblica nazionale'de konferans (18 Eylül 1980)
20 Kur'an, 2,144. ; ? ?'- --• *- ??'.'^i i ? \..--..
ifîmi idig s.

yönelirsin, ne de onlar birbirlerinin kıblelerine yönelirler"21 "Her topluluk, merkezinde O'nun (Allah'ın) bulunduğu, kendisine ait bir istikamete (kıbleye) yönelir"22 "O halde nereden gelirseniz gelin (namazda) yüzünüzü Mescid-i Haram'a çevirin..."23
Düşmanları Hz. Muhammed'e soru sorduklarında o onlara Kur'an'dan cevap vermiştir: "İnsanlar arasındaki dar kafalı düşüncesizler, 'şimdiye kadar uydukları kıbleden onları vazgeçiren nedir?' diyecekler. De ki: Doğu da Batı da Allah'ındır; O dilediğini dosdoğru yola iletir... Ve Allah'ın Elçisi'ne uyanlar

ile ökçeleri üzerinde gerisingeri dönenler arasında açık bir ayrım yapabilmek amacıyla senin daha önce yöneldiğin hedefi (bu topluluk için) kıble olarak tayin ettik"24
Öyle görünüyor ki, hem Mekke'de, hem de Medine'de Müslümanlar geçici bir süre için kıble olarak Ka'be'ye değil, Kudüs'e yönelmişlerdir. Bu hususu bizzat kendi gelenekleri de (kaynakları) doğrulamaktadır25.
Kur'an'dan sonra İslâm'da dinin ikinci kaynağı olan hadisler ya da Peygamber Hz. Muhammed'in sözleri de Kudüs'ü Beytü'l-Makdis (Kutsallık Evi) diye isimlendirerek anmaktadır26. İslâm geleneğinde Kudüs/Tanrı tarafından seçilmiş olması ve burada peygamberleri tarafından asırlar boyunca O'nun tanıtılmış olması dolayısıyla "kutsal şehir" diye isimlendirilmiştir.
Kudüs'ün, Hz. İbrahim'den gelen üç büyük geleneğin -Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm- kurduğu şehir olması fikri; Arap,
21 Kur'an, 2,145. :
22 Kur'an 2 148
23 Kur'an, 2,150.
24 Kur'an, 2,142-143.
25 Morice Borrmans, aynı konferans.
26 Bühari, Tefsiru'l-Kur'an, XVII, 3.

Fars yazarların, tarihçilerin, coğrafyacıların, şairlerin ve mutasavvıfların eserlerinin de belirttiği gibi Müslümanların kalbine derinden yerleşmiştir. 9. asırdan itibaren Arap-Müslüman dünyası, özellikle Bağdat, Basra, Musul, İsfehan gibi büyük şehirlerin faziletleri (fedâil) ile ilgili edebî açıdan yayılma yaşıyor. Kudüs bu konuda ötekilere göre biraz geç kalmıştır. 11. asrın başından 16. asra kadar Kudüs'ün faziletleri (Fedâilü'l-Kuds) ile ilgili 20 civarında çalışma yapılmıştır. Bu kitapların yazarlarına göre şehrin kutsallığı iki mescide, özellikle de Mescid-i Aksâ'ya dayanmaktadır. Musa'nın, Davud'un, İsa'nın annesi Meryem'in hatıraları da Kudüs'ün faziletleri içerisinde sayılmaktadır. Ayrıca Kur'an'da dile getirilen Hz. Muhammed'in İsrâ yolculuğu da bu faziletler için önemli bir referanstır. Peygamberlerin orada vahiy aldıklarını ve Hz. Muhammed'in ilk kıble olarak oraya yöneldiğini de unutmamak gerekir. Kıyametin kopması, dirilişin gerçekleşmesi ve hesap gününün başlaması konularında da bu şehrin rol oynayacağı ifade edilmektedir. *
İslâmî şuurda asırlardan beri mevcut olan bu gelenekler bugün de yaşamaktadırlar. İsrail'in, Kudüs'ün sadece Yahudilere özel bir Yahudi şehri olduğunu iddia etmesi yalnızca Arap devletlerinde değil, bütün Müslüman dünyada ortak bir kınamaya yol açmıştır. Lahor'da yapılan İslâmî zirvede (22-24 Şubat 1974) 45 İslâm ülkesinden katılan devlet başkanları ve hükümet temsilcileri aşağıdaki deklerasyonu okumuşlardır:
"Kudüs, ilahi dinlerle İslâm arasında ortak değer olarak öne çıkan yegâne semboldür. İsrail tarafından Kudüs'ün kutsal yerlerinin karakterini değiştirmeye yönelik alınan bütün kararlar uluslararası hukuku alenî olarak ihlal ve , genel olarak İslâm dünyasından İslâm Konferansı Teşkilatına üye devletlerin hislerini hiçe saymaktır".
Bu prensip, ortaya konuluşundan itibaren İslâm Konferansı

Teşkilatı'nın kurulmasını ve onun içinden de Kudüs Komitesi'nin çıkmasını hedeflemiştir ve bunun için çalışmıştır. Nitekim 1-2 Aralık 1980'de Paris'teki UNESCO merkezinde İslâm Konferansı Teşkilatı tarafından organize edilen Kudüs konusunda uluslararası seminer sırasında bu husus açıkça ve büyük bir ciddiyetle hatırlatılmıştır. Bu görüşmenin ilk gününde Fas kralı ve aynı zamanda Kudüs Komitesi başkanı II. Hasan'ın mesajı kutsal şehrin evrensel çağrısını hatırlatmıştır:
"Kudüs, İslâm ve vahye dayanan dinler arasında yaşayan semboldür. Uluslarası hukuka saygılı her insan Kudüs'ün ilhakını mutlaka kınamalıdır. Burada tek yanlı ve gayrimeşru bir iş söz konusudur. Kudüs tarafından temsil edilen kutsal miras, üç tek tanrılı din için ortaktır ve bu üç dinden biri tarafından gasp edilemez. Bunun için Kudüs'ün Yahudileştirilme teşebbüsünün geçersizliğini ilan ediyoruz".
Bu çağrı Katolik Kilisesi'nin sesi ile örtüşmektedir. Papa VI. Paul birçok kez Kudüs şehri için "ilgili toplumların bütün değerlerine, dileklerine ve haklarına

saygı"yı garanti altına alacak bir çözüm bulmanın gerekli olduğunu ısrarla vurgulamıştır"27.

Kudüs ve Papalık

VI. Paul'den sonra II. Jean Paul de bu istekleri hatırlattı. Nitekim seçilişinden birkaç ay sonra yapmış olduğu konuşma bunun şahididir: "Kudüs sorunu özel bir durum olarak dünyanın dikkatini çekmektedir. Bu günlerde dünyanın bu kısmında adil

27 VI. Paul'ün Sacre College'de 23 Aralık 1968; 24 Temmuz 1971; 23 Aralık 1971; 22 Aralık 1975; 20 Aralık 1976; 22 Aralık 1977 tarihlerinde yaptığı konuşmalar.

bir barış gerçekleştirmek önemlidir. Kutsal şehir, farklı toplumlar tarafından paylaşılan farklı değerleri ve menfaatleri bünyesinde toplayan bir yerdir. Umudum odur ki, tek tanrılı inancın ortak bir geleneği Tanrı'ya yakaran bu inancın mensupları arasında uyumun gerçekleşmesine katkıda bulunabilir"28.

\ Papalık için "Kudüs sorunu herkesin kutsal yerlere girmesi gibi basit bir özgürlük talebine indirgenemez. Üç tek tanrılı dinde ortak kutsal miras olarak Kudüs'ün global karakterinin uygun kararlarla garanti altına alınması istenmektedir. Bu, çıkarcı niyetlerden uzak "uygun hukukî bir otorite" aracılığı ile olabilir. Yüzlerce inanç ve bütün kıtaların yüzlerce milyon inananlarından oluşan üç tek tanrılı dinin evrenselliği, bölge devletleri sınırlarının ötesine varan bir sorumluluğu gerektirmektedir. Kudüs'ün değeri ve anlamı tek bir devletin çıkarlarının veya bir devlet ve diğer devletler arasında iki taraflı anlaşmaların önünde tutulmalıdır"29.

Papa II. Jean Paul özellikle yanına gelen bazı Yahudi şahısların, Papalığın İsrail devleti ile ilişkileri iyileştirmesi konusunda ısrar ettikleri sırada bu temayı yeniden ele almıştır. 20 Nisan 1984'te Katolik Kilisesi piskoposlarına, rahiplere, kadın erkek dindarlara ve tüm müminlere hitaben yazdığı mektupta şunları söylüyordu: "Kudüs problemi için adil bir çözüm araştırması konusunda ihmal olduğunu tahmin ediyorum, bu problemin mütevekkil bir şekilde ertelenmesi tüm Yakındoğu krizinin haksever ve barışçıl çözümü arzusunu tehlikeye düşürmektedir"30.

Aynı mektupta ayrıca şunları ifade ediyordu:

28 Osservatore Romano, 8 Temmuz 1980.

29 Osservatore Romano, 8 Temmuz 1980

30 Documentation Catholique, 3 Haziran 1984, no: 187, s. 552.

"Kökleri bu toprağın derinliklerinde olan ve yıllardan beri dağınık bir vaziyette yaşayan Filistin toplumunun, bölgenin diğer toplumlarıyla huzur ve barış içerisinde yaşayabilme ve hukuk, adalet gibi unsurlara sahip olabilme hakları vardır"31

Papa II. Jean Paul'ün 15 Eylül 1982 ve 23 Aralık 1988 tarihlerinde Vatikan'da Filistin Kurtuluş Örgütü Başkanı Yaser Arafat ile iki kez görüşmüş olması da şaşırtıcı bir durum değildir. O, Kudüs'ün Latin Başpiskoposu Mösyö Michel Sabbah'ı aynı espiri içerisinde seçti ve sonraki yıllarda Batı kiliselerine Filistin toplumunun acılarını ve umudunu hatırlatmaya devam etti.

29 Temmuz 1992'de Roma'da Papalık ve İsrail Devleti arasında "iki taraflı ve sürekli çalışma komisyonu" kuruldu. Bu girişim bazı ortamlarda Yakındoğu Katolik Kilisesi'nin tutumunda derin bir değişiklik olarak yorumlandı. Papalığın devletlerle ilişkileri ile yükümlü Mösyö Jean-Louis Tauran bu yorumlar karşısında şu açıklamayı yaptı:

"Bu girişimin, İsrail'de ve İsrail'in idaresi altında bulunan topraklardaki Katolik kilisesi'nin durumunun düzeltilmesi ihtiyacı, Kudüs'ün statüsü problemini unutmaksızın Filistin probleminin çözümünün ve bölgede beraberce bir barış gerçekleştirme zorunluluğu gibi Roma Apostolik Merkezi'nin her zaman desteklediği bir çizgide yürüdüğünü söyleyebilirim. 29 Temmuz'da kurulan _,, komisyonun amacı, problemlerden bir kısmının çözüme kavuşturulması ve Papalık ile İsrail arasındaki ilişkileri normalleştirmek için ilk adımı atmaktır"32.

Bu konuda Joseph Vandrisse şunları yazıyordu: '

31 Documentation Catholiaue, s. 553.

32 Famille Chretienne vasıtasıyla söyleşi, 27 Ağustos 1992.

"Yahudilik ve Hıristiyanlık arasındaki dinlerarası ilişkiler, bu yeni adımın arzu edilen sonuçlarındandır. Fakat şüphesiz İsrail'in varlığının ve politik tercihlerinin dinî bir bakış açısı içerisinde değil, uluslararası hukukun ilkelerine dayanan bir bakış açısı içerisinde ele alınması icap ettiği hususunu hatırlatmak gerekir"33.

} Papalığın Filistin halkı lehine yaptığı çağrılara Avrupa Hıris-
tiyanları ne oranda kulak vermiştir? Değişik ortamlarda bu çağrılar etkili bir faaliyet ve düşünce ile desteklenmiştir. Paris'te Peder Pierre Toulat çevresinde teşekkül eden "Hıristiyanlar ve Yakındoğu" isimli grup, Fransız Kilisesi'nin bu bölgenin gerçeklerine özellikle de Lübnanlıların ve Filistinlilerin dramlarına duyarlı hale getirmeye çalışmıştır34. Hıristiyanlar arasında olduğu gibi diğerleri arasında da Batılıların çoğu, Batı ülkelerinde, Güney Afrika'da, Latin Amerika'da Lübnan halkının uğradığı baskı ve bombardımanlar ve Filistin'in topraklarının işgal edilmesi karşısında inanılmaz bir sessizlik içerisinde kaldılar. Bu sessizliğin sebeplerinden biri, Avrupalıların ve Amerikalıların Batı'daki Yahudi toplumu tarafından etki altında bırakılmış olmalarıdır. 1940'da özgürlüğümüz için savaşmak ve 1992'de Filistin halkının maruz kaldığı baskıları kınamak aynı temel değerler adına yapmamız gereken bir davranış değil midir?

Va'dedilen Barış

Bu satırları yazdığım sıralarda henüz kesinleşmeyen bir umut

33 Joseph Vandrisse, "Le Saint-Siege et îsrael", Famille Chretienne içinde, 27 Ağustos 1992.

34 Bu çalışma grubu birçok konferans-tartışma toplantısı düzenleyerek bunları Kutsal Toprak'ta Bugün ismiyle yayınlamıştır. Kudüs'e gelen hacılar ve turistler için bir broşür hazırlıyor. Bu, adalet ve barışa yönelik bir metindir: 71, rue Not-
re-Dame -des-Champs, 75006 Paris.

doğdu: " 43 yıl sonra Araplar, Filistinliler ve İsrailliler zorlamayla da olsa sağırlar diyalogundan vazgeçerek bir barış diyalogu için masaya oturdu.. 1991 Ekim-Kasım aylarında resmî ismi "Yakındoğu Barış Konferansı" olan Madrid Konferansı, hiç şüphesiz Yakın ve Ortadoğu'da ve belki de dünyada bir dönüm noktası oldu. Bu görüşme sayesinde birçok tabu yıkıldı: Psikolojik duvar veya bariyer ortadan kalktı; Araplar, Filistinliler ve İsrailliler aynı salonda Madrid Kraliyet Sarayı'nda bir araya geldiler. Birbirlerini dinlediler, konuştular ve cevap verdiler. İsrail, Madrid'de diplomatik bir tanınmanın ilk zorunlu aşaması anlamına gelecek olan "psikolojik tanınma"sını elde etti. Böylece Madrid uluslararası kamuoyuna karşı Filistinlileri bütün haklara sahip muhataplar ve partnerler yaparak hak ve isteklerinin meşruiyetini kabul etti"35.

Bu görüşmelerin sonunda Araplar ve Yahudiler "aralarında barışı gerçekleştirmek için yeni ve yapıcı bir vizyon" a doğru ilerleyebildiler mi?36 Bu ümit edilebilir. Ancak maalesef, O.L.P. tarafından önerilen barış talebi, Batı'nın pasifliği yüzünden cesaretlenen İsrail uzlaşmazlığıyla karşı karşıya geldi.. Öyle ki gelecek yıllar içinde Müslümanların bu tavra karşı bir kınamada bulunmasına şaşmamak gerekir. Zira tarih bize toplumların adaletsizliğe sürekli olarak katlanamadıklarını öğretmektedir. Ve son yıllarda çağdaş İslâm uzmanlarından birinin gözlemlediği gibi,

"Güney sırf Müslüman değildir -tam tersine- Kuzey'de de ezici çoğunluk "Yahudi-Hıristiyan"dır ve kaçınılmaz olarak "Yahudi-Hıristiyan" kültürüne ait bu sözcükler dünyanın üçte birini özellikle de su yüzüne çıkmaya çalışan Müslümanları marjinalleştirmede kullanılmaktadır"37.

35 Ömer Massalha, observateur permanent de la paletsine a I'UNESCO: Patestiniens, Israiliens, la paix promise: le veritable docier des ncgociatiotıs, Albin Michel, 1992, s. 12.

36 Ömer Massalha, a.g.e., s. 12.

37 François Burgeat, "Retour a Dieu ou retour du Sud", Le Mond, 2 Ocak 1992.

Yakındoğu, Mağrib, Afrika, Asya gibi bölgelerde camilerin, Batı'nın kültürel, politik ve ekonomik hâkimiyetine direnç yeri olması şaşırtıcı bir husus

değildir. Bu realite, insanları dinî mesajları ideolojik amaçlarda kullanmaya götürebilir; ancak -enteg-rizmden daha nitelikli- bu hareketi kesin mahkûm etmekten daha iyidir. Bir tür materyalizmin reddi olan ve adaletsizlik karşısında ortaya çıkan isyanın başlıca sebeplerini daha iyi araştırmak gerekir. Ayrıca monolitik (tek parça) olmaktan son derece uzak "İslâmî" akımlar kendilerini farklı formlar altında açıklayarak organize oluyorlar. Bunlardan bazıları, dinî pratiklere tavizsiz uymayı amaçlarlar; bazıları sosyal ve politik konulara ağırlık verirler; diğer bazıları da hukukun ilk kaynağı olan şeriat'ı gerçekleştirmek için iktidarı ele geçirmeye çalışırlar38.

Hangi Yeni Dünya Düzeni?

Şüphesiz sosyal eşitsizlikler, Kuzey ve Güney arasındaki dengesizlikler ve Filistin toplumuna reva görülen adaletsizlik devam ettiği sürece Doğu'dan Endonezya'ya, Orta Asya'dan Kara Afrika'ya kadar bu akımlar alabildiğine yayılacaklardır. Batı ise "demokrasi", "insan hakları", "yeni dünya düzeni" gibi konularda konuşmaya devam edecektir. Emmanuel Mounier'in "yerleşik düzensizlik" olarak adlandırdığı bu duruma son vermek için söylediklerini cesaretle yerine getirmedikleri müddetçe kullandıkları bu söylem yanlıştır. Bir dine -hangisi olursa olsun- başvurarak zamanımızın ekonomik ve sosyal problemlerini çözmeye kalkışmak yeterli değildir. Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes her türlü günlük soruna çözüm bulmak için gelmemiştir. Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes hayatın -ve ölümün- hikmetlerini belirtir, kişisel ve toplumsal bir değerler sistemi önerir, insanların adalete

38 Marc Yared, "Au nom d'Allah", Jetine Afrique içinde, 12-18 Mart 1992.

ve maneviyata dair ihtiyaçlarına cevap verir. İslâmî hareketlerin ve bu hareketleri koordine etmek için teşebbüslerin bu son yıllarda artmış olduğunun en önemli kanıtlarından biri 25-28 Nisan 1991'de Khartum'da Avrupa, Afrika ve Asya'dan 55 ülkeden delegasyonların katılımıyla gerçekleşen Arap-İslâm Halk Kongresi'nin düzenlenmiş olmasıdır.

Körfez Savaşı sona erdiğinde radikal İslâm dünyası içinde organizasyonel bir kadro yaratmak amacıyla toplanan Khartum Kongresi, Batı tarafından politik aksiyonu koordine edilebilecek uluslararası yeni bir düzen gerçekleştirmeye karşı çıktı39. Uzun tartışmalardan sonra bu kongreye katılanlar, 50 daimi üyenin bir konsey oluşturmasına karar verdiler ve "Batı materyalizmini ve emperyalizmi"ni kınayan ve "dünya karşısında pozitif bir duruş"a çağıran bir manifesto yayınladılar. Bu kongrenin en etkili şahsiyetlerinden biri olan Hasan et-Türabi "dinin gençlere, kötülükten uzak kalmayı" öğrettiğinin altını çizmiştir. Daha ziyade hukuku tehdit eden adaletsizliğe karşı mücadele etmek ve dünya ile işbirliği içerisinde diyalogu öne çıkarmak söz konusudur. Batı eğer haksızlık dolu mevcut sistemden farklı, yeni bir denklemi esas alan bir işbirliği arayışı içerisinde olursa, o takdirde onunla işbirliği mümkün olur"40 Hasan et-Türabî, büyük bir saldırıya kurban gitmeden birkaç gün önceye rastlayan (Mayıs 1992) Kanada yolculuğu boyunca şunları söylemişti:

"Eğer İslâm barışçı bir anlayışla açıklanabilirse barışçı, evrimleştirici bir sürecin sonunda bu onaylanacaktır"41

39 Fayçal Jelloul, "L'Islamintern de Khartoum, un an apres", Arabies içinde, Mart 1992, s. 20.

40 Fayçal Jelloul, a.g.e., s. 23.

41 Marc Yared, Jeune Afrique içinde, 18-24 haziran 1992, s.6.

Bu "İslâmî akımlar" karşısında Batı, dürüstçe ve özgürce yapılan seçim sonuçlarını kabul ederek ve bu sonuçları demokrasiye esin kaynağı ve dinî uyanış -hangisi olursa olsun- sadedinde algılayarak bu önemli konjonktürü değerlendirebilir. Bu konuda Batı'nın diğer bir seçeneği de bütün muayyen İslâmî hareketlere karşı koymaya çalışmak olabilir. Fakat unutmamalı ki politik ve dinî baskının toplumların özgürlük ve maneviyata olan arzularını yok etmediğini tarih bize göstermiştir. Kısa zaman önce Amerikalı bir gazetecinin "İslâmî uyanış Batı için bir meydan okumadır. Fakat o aynı zamanda çok büyük imkânların da taşıyıcısıdır" diye yazdığı gibi... 20. asrın sonu felaket dolu günlere gebe olabilir. Avrupa ve Müslüman dünyada bunca ortak kültürel ve manevi değerlere rağmen. Akdeniz kıyısı toplumları arasındaki ilişkilerin geleceği özellikle de

"Yahudi-Hıristiyan Batı" ve "İslâmî Güney" arasında birinin diğerine saldıracağı şeklinde taşıdıkları zan, sanki "Haçlı Seferleri" veya "Kutsal Savaş" benzeri bir durumu akla getirmektedir. Ancak kendileri bunun farkında değiller.

IV. BÖLÜM

Kültürlerin Tanışması İçin

Bir asırdan beri Avrupa'da ve Amerika'da çok sayıda araştırmacı İslâm dünyası ile ilgilenmiştir.. Blachere, Massig-non, Luis Gadret, Levy-Provençal'dan sonra şimdi de Jac-que Berque, Andre Miquel, François Burgeat ve Bruno Etienne ve diğer birçok araştırmacı dünün ve günümüzün İslâm medeniyetiyle ilgili değerli çalışmalar yayınlamışlardır. Paris'in tam ortasında bulunan Institut du Monde (Arap Dünyası Enstitüsü) her gün Fransızlara ve tüm kıtalardan gelen konuklarına bu medeniyetin sanatsal, manevî ve entelektüel zenginliklerini keşfetme imkânı sunmaktadır. Ama yine de Kur'an'ın mesajı, Peygamber Muhammed'in şahsiyeti, klasik ve çağdaş İslâm düşüncesi Batı toplumunda yeterince tanınmamıştır. Dahası Batı'da Müslümanlara karşı tarihten gelen peşin hükümler ve zamanımızın her şeyi bildiğini zanneden ancak gerçekten "öteki"ni tanımayan medyatik kelle avcıları tarafından üretilmiş çok büyük bir şartlanmışlık vardır.

Fransızcayı ve İngilizceyi çok rahat konuşan, geniş ve derin bir Batı kültürüne sahip olan milyonlarca Arap ve Müslüman, ülkelerimizin entelektüel ve politik hayatıyla ilgilenmektedir. Tunus'ta, Kahire'de, Şam'da çıkan kitap, dergi, gazete gibi teks-

tleri kaç Avrupalı ya da Amerikalı -birkaç uzman hariç- okuyabilmektedir?

Birkaç yıl önce Akdeniz'in kuzey ve güney kıyılarında yaşayanların birbirlerini tanıma oranlarını ölçmeye yönelik bir ankete katılma fırsatı bulmuştum. Aynı kültür seviyesine sahip (Bakeloria) 150 Avrupalıya ve 150 Mağripliye iki farklı grupta sorular soruldu. Mağriplilere sorulan sorular:

"Jeanne d'Arc, Pascal, Voltaire, Robespierre, Victor Hugo, François Maoriac, 23. Jean, Charles de Gaulle gibi şahsiyetleri tanıyor musun?"

Avrupalılara ise aşağıdaki soru yöneltildi:

"Gazâlî, İbn Haldun, Cahız, İbn Arabî, Şeyh Abduh, Emir Abdülkadir, Tâhâ Hüseyin, Necip Mahfuz gibi şahsiyetleri tanıyor musun?"

Anket sonucunda Mağriplilerde 18/20 "evet", Avrupalılarda 2/20 "evet" çıkmıştır. Bu anket, üç asırdan beri Kuzey ve Güney arasındaki politik ve ekonomik güçlerin ilişkisini tespit eden açıklayıcı bir sonuç ortaya koymuştur. Çağımızın iletişim araçları toplumlar arasındaki tanışmaya oldukça yardımcı olmaktadır, fakat televizyon, Avrupalıların aktüel olarak diğer bölgelerini, özellikle de Arap, Afrikalı Müslüman dünyanın kültürel ve insanî değerlerini keşfetmesine yardımcı olabilecek mi? Rabat, Tunus, Cezayir veya Dakar gibi yerlerde üretilen yayınlar daha çok Fransız, Belçikalı ve Alman kanallarının yerini almaktadır ki, bunlar genellikle Avrupalı seyirciyi çeken Amerikan yapımı faydasız gevezeliklerle dolu ve üzüntü verici yayınlardır. İslâm toprağında, acıların daha da artmasını önlemeye yönelik "ırkçılık karşıtı" amaçla gerçekleştirilen faaliyetlerin tanıtılması, toplumlar arasında gerçek bir diyalogun gelişmesi için faydalıdır.

Zira bütün asırlar boyunca; dün olduğu gibi bugün de, insanlığın büyük zenginliklerinden biri olan bir İslâm medeniyeti vardır1. Fes, Kurtuba, Kahire, Kayrevan gibi şehirleri ziyaret eden birçok Batılı turist, gördükleri tarihî miras karşısında hayran kalmaktadırlar. Fakat bu insanlar bu şehirlerin ilk zamanlarından itibaren farklı kültürlerin ortasında bulunduğunu, İslâm'ın "inanç yoluyla aydınlatılmış özgürlük, sorumluluk, dayanışma gibi değerlerini hiç kesintiye uğratmadan taşıdığını, çağdaş insana özgü bu değerlerin aynı zamanda Peygamber'in çağdaşlarına da özgü olduğunu" 2 yeterince biliyorlar mı? Yüzyıllar arasından seçilen birkaç örnek, İslâm kültürünün değerinin tarafımızdan anlaşılmadığını göstermek için yeterlidir.

İbn Sina (Avicienne)

İbn Sina'yı (Avicienne) Fransız, Belçikalı veya Alman politik, entelektüel ve teolog kaç insan okumuştur? Bununla birlikte onun eseri uzun zamandan beri evrensel kültürün bir parçası olmuştur3. Hicrî 370-375 (Miladi 980-985) arası doğan İbn Sina, şüphesiz Sünni bir ortamda dünyaya gelmişti, ancak Şi-i

düşüncelerinin ve değerlerinin çok yoğun olduğu bir ortamda yaşadı. Hayatı boyunca şeriat içinde kabul edilen dinî ilimler ve asıl çalışma alanı olan felsefî araştırma arasında en ufak bir ayrıma yer vermedi. Fakat "inançlarının açıklanması ve savunması durumunda Sünni ve Şii kelamcılar, kutsal metinlerin (nass-ların) felsefî-gnostik bir te'vîle, bir yoruma dönüştürülmesi işinde kendi geleneklerine karşılıklı saygı istiyorlardı"4. Kur'an

1 Hicret'in 15. yüzyılı vesilesiyle le Courrier de l'UNESCO dergisi bu medeniyete dikkat çekici özel bir sayı çıkardı (Ağustos-Eylül 1981).

2 Amadou Mohtar M'Bow, "Le Mesage de l'îslâm" le Courrier de l'UNESCO içinde, Ağustos-Eylül 1991, s. 5.

3 Luis Gadret, L'Islam, Religiorı et Communaute, Desclee de Brouwer, 1967, s. 243.

ayetlerinden yapılan yorum bize bu konuyla ilgili birçok örnek sunmaktadır. İslâm inancı Grek düşüncesi tanışmasını dünyaca ünlü filozof ve bilgin İbn Sina'ya borçludur. Onun bizatihi kendisi acemilik döneminin coşkulu okumalarını, Euclide, Prophyre çalışmasını, tıp asrını keşfedişini, uykusuzluk dolu çalışma gecelerini bize anlatmaktadır ki, bunları yaptığı sırada henüz 18*yaşında idi. Aristo'nun Metafizik isimli kitabını her yönüyle anlamak için defalarca, yaklaşık 40 defa okuduğunu söylemektedir. Sonra şöyle diyor: "Yeterince anladıktan sonra camiye giderdim ve fakirlere bolca sadaka dağıtırdım".

Onun hayatı ateşli bir politik atmosfer içerisinde geçmiştir. Çileli hapishane hayatından sonra üst düzeyde görevlerde bulundu. Eserlerinin redaksiyonunu kimi zaman Sultan'ın huzurunda, kimi zaman talebelerin ortasında, kimi zaman ıssız bir kalede inzivaya çekilerek, kimi zaman da tehlikeli bir askerî sefer sırasında yaptı.

Hicrî 425 yılında artık bitkin düşerek ve gücünü kuvvetini kaybetmeye başladı. Ölümünün yaklaştığını anladığında "ab-destini aldı ve mallarının bir kısmının zarara uğrayanlara verilmesini, geri kalanının da fakirlere sadaka olarak dağıtılmasını vasiyet etti.. Sonra çocukluğundan beri hafızı olduğu Kur'an'ı okuyarak ölümü bekledi". Bir rivayete göre yatak odası beyaz kumaşlarla örtüldü ve bu şekilde Hicrî 428 senesi 1 Ramazan Cuma günü (18 Haziran 1037) Allah'ın rahmetine kavuştu.

Alim ve mü'min bir kişi olan İbn Sina, beşerî akla sınırsız imkanlar tanıyordu. O, ahlâkî ve entelektüel arınma ile bilge kişinin, ilahî vahyin tebliğcileri olan peygamberlerin manevi olgun-

luklarına ve yetkinliklerine ulaşabileceğini düşünmekteydi. Ona göre bilgin ve velî, mü'min topluluğun yapmak zorunda olduğu ritüellerle yükümlü değildi. "Mübtedî" ise aksine bu ritüellere uymak zorundaydı, dahası, onun zekâsı (müdrike) ilâhî kaynağın ışıklarını bir ayna gibi yansıtıyordu. İbn Sina nezdinde şeriatın herhangi bir şekilde değer yitirmesi söz konusu değildi, fakat "bu şeriatın, onun tevhitçi (monist) ve dünyadan südûr eden vizyonu içinde entegrasyonu" söz konusudur.5

Gazali

İbn Sina'nın ölümünden yaklaşık 20 sene sonra Horasan'da, Luis Gardet'in "İslâm dünyasının hiç şüphesiz en ilgi çekici ve en tanınmış figürlerinden biridir" dediği bir başka düşünür doğdu: Abdülhamit Gazali. Ondaki öğrenme ve bilgi edinme tutkusu İbn Sina'ya göre daha aşırı idi. Oldukça erken yaşlarda hukuk, hukuk bilimi ve kelam gibi geleneksel incelemelerden başlayarak kendini çeşitli sahalarda sayısız denebilecek okumalara verdi. Daha sonra Bağdat Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başladı, öyle ki o dönemde burada dayanılması güç dinî bir kriz yaşanıyordu. Bu hususu el-Munkız mine'd-Dalal6 isimli eserinde bize bizzat kendisi nakletmektedir. Bu vesileyle şüphelerinden, entelektüel araştırmalarından, manevi tecrübesinden ve nihayet Allah'ı bulmasından bahsetmektedir. Henüz 20 yaşındayken kendi kendine sorduğu temel soru şuydu: Çocuklukta kabul edilen Allah'a iman, gerçekten sağlam aklî temellere dayanmakta mıdır? "Görüşlerin karışıklığı ve çeşitliliği karşısında şaşkın, otorite (taklîd) ilkesini gayrimeşru olarak reddederek, metodik

4 Luis Gardet, a.g.e., s. 246.

5 Luis Gadret, a.g.e., s. 255.

6 Ferid Jabre tarafından Erreur et Delivrance ismiyle Fransızcaya çevrilmiştir (Edition Bude). , ... ,
bir şekilde gerçeği aramaya karar verdi. Duyuların algıladıkları ve zekânın ilk prensipleri bu ilk şoka dayanır"7.
Gazali Ortaçağ'da tamamen "modern" bir yöntem ortaya koymuştur: "Bir Hıristiyan çocuğunun Hıristiyan olması, bir Müslüman çocuğunun Müslüman olması ve bir Yahudi çocuğunun Yahudi olması durumunun nereden geldiğini, doğrunun ve gerçekliğin kriterinin ne olabileceğini kendi kendine soruyor. Bu, inanan Müslüman için derin ve acı verici bir şüphecilik krizidir. Bu kriz birkaç ay gecikmeyle çözülür, ancak bu iyileşme bir seri denemelerin ve güzel konuşmaların tesiriyle değil, Allah tarafından kalbe yansıtılmış olan bir ışık sayesinde olmuştur ki, bu ışık bilmenin ve tanımanın kilidini açan bir anahtardır"8. Bu hareket noktası Gazali'nin, zamanının başlıca felsefi ve teolojik doktrinlerinin eleştirel incelemesine teşebbüs ettiğini göstermektedir. Kelam yoluyla soruşturmasını (anket) başlatan Gazali, metot ve entelektüel sertliğin olmayışı uyarısında bulunmaktadır. Sonra felsefeye -özellikle de Aristo'nun ve Arap yorumcuların çalışması- doğru yönelmekte ve sınırlarını da belirleyerek değer tanımı yapmaktadır. O, gerçekten benimsememesine rağmen etkisi altında kaldığı Şii doktrinleri ve bunların alegorik yorumu ile ilgili incelemeler yapmaktadır. İncelediği eserlerin başında el-Mekkî'nin Kûtü'l-Kulûb (Kalplerin Gıdası) gelmektedir. Ayrıca Muhasibi, Bistâmî, Cüneyd gibi mutasavvıfların eğitimi konusunda derinleşen bir araştırmaya girişir.
Uzun süren araştırmalarında daha çok Allah Teala'ya, peygamberliğe ve ahiret gününe kesin iman konularına yoğunlaşmıştır. Kişisel bir tecrübe ile bu inançları günlük hayatın içine

7 J.M. Abdülcelil, Histoire de la Literatüre Arabe, Maissoneuve et Larose, Paris,
1953,5.187.
: ..;,,.:j
8 El-Munkız mine'd-Dalal, Edition Abdülhalim Mahmud, Kahire, s. 55. ?????>inh;

çekmek için coşkuyla gayret ediyordu. "Sufizm'e yönelik düzenlemelerinde bu görülmektedir. Uzun zamandan beri aradığını burada (Sufizm'de) buldu: Dış yaşantıya götürebilen bir iç olgunlaştırma metodu"9
Profesörlük payesini terk ederek "dünyalık şöhretten vazgeçen" Gazali Suriye'ye gider. İki yıl boyunca Şam Camii'nin minaresinin küçük bir sığınağında yalnız başına yaşar. Sonra Hac maksadıyla Mekke'ye gider, Medine'yi ve Kudüs'ün kutsal yerlerini ziyaret eder. Bu uzlet hayatı sırasında "kalbî bir sükunete" ulaşır ve ünlü eseri İhyaü Ulûmi'd-Dîn'i (Din Bilimlerinin Yeniden İhyası) yazar. Bu eser için şöyle söylenebilir: "Bu eserde çağını aşan bilgiler bulunmaktadır. Sadece çağdaş İslâm için değil, aynı zamanda evrensel kültür açısından da değeri biçilemez bir eser olma özelliğine sahiptir"10.

İbn-i Arabi

İslâm düşüncesinin diğer büyük bir şahsiyeti Batı'da daha iyi tanınmayı hak etmiş olan eş-Şeyhu'l-Ekber -özellikle manevî ilimlerin üstadı- ismiyle bilinen İbn-i Arabi'dir. Tartışmalı eseri Mağrib'den Yakındoğu'ya uzanan coğrafyada günümüze kadar büyük bir iz bırakmıştır. Yazarı da bu eserini tamamen Kur'an'a dayandırdığını doğrulamakta, sonraki çalışmalar da bunu te'yid etmektedir.11
Paris Notre-Dame'ınm inşaasının başladığı sıralarda 1165'de Endülüs'te doğan Muhyiddin İbn-i Arabi, 16 yaşından itibaren

9 Luis Gadret, a.g.e., s. 266. '.^;
10 Luis Gadret, a.g.e., s. 270.
11 Michel Chodkiewicz, Le Sceau dcs Saints: Prophetie et Saintete dans la Doctrine d'Ibn Arabi, Gallimard, 1986; Claude Addas, Ibn Arabi ou La Quete du Soufre Rou-ge, Gallimard, 1989; Michel Chodkiewicz, Un Ocean şans Rivage; Ibn Arabi, Le Livre et La Loi, Le Seuil, 1992.

manevi üstadlarla sık sık görüşmeler yapıyordu. Daha sonra 1193'te Kurtuba'ya gelmeden önce Tunus, Tlemcen, Fes gibi yerleri baştan başa dolaşır, sonra Kahire, Kudüs, Mekke, Halep, Bağdat gibi şehirleri ziyaret eder. 1223'de Şam'a

yerleşir, burada tasavvufî bir kitap olan Futuhat-ı Mekkiyye'nin birinci redaksiyonunu tamamlar. Ölümünden birkaç sene önce de ikinci versiyonunu 37 cilt halinde yazar. Etrafında öğrenciler kalabalıklaşır. Ömrünün sonuna, yani 1240'ta, Şam'da ölünceye kadar öğrencilerine çalışmalarını açıklamaya ve yorumlamaya çalışır.

İbn-i Arabi'nin Kur'an'a dayalı yorumları onun dünya görüşünü ortaya koymaktadır: "Eğer nefesin yetiyorsa Kur'an okyanusuna dal. Yoksa Kur'an okyanusuna dalmadan görünen anlamı yorumlayanların çalışmalarını etüd etme konusunda kendini sınırlandır," diye yazmıştır.12 Allah Peygamber'e şöyle diyor: 'Sana vahyedileni ulaştır. Ve sana vahyedilenden uzaklaşma' O, kendisine söylenileni aynen bize ulaştırdı.13"

Bu tür tekstler, ilahî sözlerin anlamını ortaya koyma konusunda İbn Arabi için önem arz etmektedir. O, maneviyattan yoksun bir legalizm içine düşen dış gözlemlerden endişe etmeyenleri kesin bir dille kınamaktadır, fakat dış anlamı küçümseyerek vahyin sembolik anlamıyla meşgul olmayanların düşüncelerini de onaylamamaktadır: Allah kelamını kabul etme konusundaki "kusursuz sadakat, iç anlamı ve dış anlamı birleştirenlere aittir diye yazmaktadır."14 İbn-i Arabi'nin, kelimesi kelimesine anlamın ötesinde değil içinde araştırma yapan bir tefsir metodu ile bütünüyle Kur'ânîbir yorum olan çalışmasına başvurulabilir." O, Kur'an'ın, okuyan herkes için sürekli olarak yeni olduğunu

12 Fütuhat, I, s. 76.
13 Fütuhat, s. 158.
14 Fütuhat. I, s. 334.

belirtmektedir. Aynı zamanda tamamen kendisine benzeyen ve hiçbir zaman işitilmemiş olan kelamdır -hiçbir mü'min, hiçbir velî, Peygamber'in tebliğ ettiğinden ve ondan duyulanlardan başka sözler asla duymamışlardır.- Kendisini almaya hazırlanmış kalplere sürekli yeni manalar getirir, hiç biri daha önceki anlamları yürürlükten kaldırmaz, hepsi başlangıçtan beri harfi harfine kendi anlamı içerisinde yazılmıştır."15

Ibn-ı Haldun

îbn-i Arabi'den oldukça farklı "Manevi İlimler Üstadı" tarihçi İbn-i Haldun, bugün çağdaş sosyolojinin öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Tunus'ta doğdu, Kuzey Afrika'da, İspanya'da, Mısır'da, Suriye'de diplomat olarak çalıştı ve 1406'da Kahire'de öldü. Tarih konusunda yazdığı ünlü eseri İber, Fransızca "Prolegomenes" ismiyle bilinen ünlü Mukaddime, girişiyle gerçekten büyüleyici bir eserdir. Şüphesiz Montesqieu veya Michelet'in eserleri kadar önemli olan bu metinde İbn Haldun, insan tarihinin kanunlarını açıklamaya, bunun gelişim merhalelerini tasvir etmeye ve bunu düzenleyen kuvvetleri tahlil etmeye özen gösterir. Sosyal hayatı iki farklı görünüm altında inceler: İdari, sanatsal; bilimsel, dini. İlimlerin, özellikle de tarihin metodolojisinin ana çizgilerini belirler. Bu, "şahsî gözlemler, açıklayıcı bilgiler ve etkileyici düşüncelerle dolu bir eserdir. Denilebilir ki, yazar burada gerçek bir felsefî ruh, ortaya koyuyor ve Arap dünyasında ilk olarak sosyal felsefe yapıyor"16.

Batılı araştırmacıların dikkatini çeken bu eser çağımızda gerçekten şaşırtıcı bir özelliğe sahiptir. Fakat Luis Gardet bu konu-

15 Michel Chodkiewicz, Un Odan şans Rivage, s. 46-47.
16 J. Abdülcelil, Histoire de la Liteeerature Arabe, 1983, s. 216.

da şöyle demiştir: " İbn-i Haldun, kendi bütünlüğü içerisinde düşünce hareketini bazı tahlillere tâbi tutmaktadır, zira bunu bizzat kendi içinde ve kendisi için yapmak yerine, kendisine yabancı olan problematikler içinde yapmaya çalışmaktadır"17. Gerçekte, İbn-i Haldun'u erkenden bir Marksist yapmak isteyen bazı yorumcuların yorumunun aksine, o, kendisinde dinî boyutun her zaman var olduğu İslâm dünyasının evrimleştirici kadrosu içerisinde yer almıştır. Muhammed Talbî Mukaddime müellifini Karl Marx'tan daha ziyade Teilhard de Chardin ile kıyaslamaktadır. Ayrıca "Arap-Müslüman geleneğinin çok değerli eserleri olan Mukaddime ve İber'i birbirinden ayırarak incelemeye çalışmanın çok boş bir iş olduğunu" da unutmamak gerekir.18

İbn-i Haldun bir "akılcı" mıdır veya bir "sûfi" midir? Şüphe-siz her ikisi de değildir. "Şehirlerin ve imparatorlukların dağılmasının sebeplerini

incelediğinde aşırı inançlı, pesimist, fakat insan tabiatının yenilenme imkanları ortaya çıkınca optimist olan İbn-i Haldun, tarihin devrî bir formu olduğu kanaatine varır: Savaş, duraklama ve çöküş Fakat bu devrelerin bizzat kendileri tedricî bir çizgi boyunca kaydolur, öyle ki, yaratılıştan itibaren Allah tarafından bilinmekte olan son güne kadar, bu insan türünün bir kaderidir"19. Netice itibariyle İslâm'ın Kutsal Kitabı, İbn-i Haldun'a ait metodu ve ruhu ilham etmektedir.

Reformizm

20. yüzyılın sonunda Arap dünyası ve Avrupa arasındaki politik ve kültürel ilişkilerin gelişmesi Yakındoğu'da ve Mağrib'de

17 Luis Gadret, Actualite d'Ibn Khaldoun dans l'ouvrage ecrit en collaboration avec Cheikh Bouamrane, Panorama dala Pensee İslâmique. Sindbade, Paris 1984, s. 267.

18 Luis Gadret, a.g.e., s. 272. /jiV,,. ?,.-,,;İ.T,.;.M,..-,?.? •-. ; 1Î1;;,::V: jıi^^MA (

19 Luis Gadret, a.g.e., s. 277.

rtiî.r.fi

entelektüel ve dini bir yenilenmenin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Batı ülkelerimizde yeterince tanınmayan Lübnan, Suriye, Mısır gibi ülkelere ait yazarların ve düşünürlerin eserleri, modern kültürün unsurlarından da istifade ederek Kitab-ı Mukaddes'e ve Kur'an'a ait metinleri yeniden okumaya özen göstermişlerdir: Halil Cibran, Mikail Nuaymeh, Cemaleddin Efgani, Reşid Rıza, Muhammed Abduh, Nehda20 ve ıslahın diğer öncüleri olan isimler örnek verilebilir.

Fakat bir asırdan beri Arap-İslam düşüncesinin yenilenmesinde Yakın Doğu nasıl kesin bir rol oynadıysa, çağımızda Müslüman dünyanın birçok bölgesi politik ve dînî öncüler vasıtasıyla ayağa kalkmışlardır. Bunların en etkililerinden biri olan ve Hindistan'da "Sir Seyyid" diye tanınan Seyyid Ahmed Han (1817-1898), Batı ile ilgili yazdığı Urduca eserlerini kendi ülkesinde yayınlamıştır. Kendi kuvvetleri 1875'de Aligarh Müslüman anglo-oriental kolejinin kurulmasını sağlamıştır ki bu kolej amacına ulaşmasının başlıca vasıtası olmak zorundaydı. Bu da arıtılmış ve yenilenmiş Müslüman imanı üzerine Britanya medeniyetinin en iyi unsurlarının aşısı olmuştur.

1870'de kurulan The Müslim Reformer'de sayısız başyazı ve makale yayınlayan Seyyid Ahmed Han, Kur'an'ın 7 cilt halinde hacimli bir tefsirini yazdı, ki bu ciltlerden sonuncusu onun ölümünden sonra basıldı. Onun ilk çalışmalarında ele aldığı konular şunlardır: Kur'an mesajına bağlılık kaygısı, toplumun dinî hayatının merkezine Peygamber Muhammed'in örnek kişiliğini yerleştirme gayreti ve otantik Kur'an eğitimine, özellikle de inananlar arasında kardeşlik ve eşitlik konusuna karşı Hindistan'ın Müslüman toplumu içine sokulmuş tüm kötülükleri açıklama arzusu. ? , , , , .

' Arap Rönesansı

Daha sonra Seyyid Ahmed, Kur'an ile İncil arasındaki ilişkiler ve ardından da inanan insanın modern çağla ilgili problemleri üzerinde düşüncesini derinleştirmeyi sürdürdü Sonra Hindular ve Kuzey Hindistan Müslümanları arasında hızla yayılan misyoner propagandası üzerine yoğunlaştı. 1813'den itibaren misyoner rahip ve vaizler Müslümanlar arasında gençlere yüksek standartlarda hayat ve iyi eğitim vaadinde bulunarak*serbestçe prozelitizm yapıyorlardı. Pazarlardaki vaazla ilgili sözlü veya yazılı tartışmadan yerel dillere tercüme edilmiş binlerce Kitab-ı Mukaddes'in dağıtımına kadar giden bu aktivite, hızlı bir şekilde ihtilafların öznesi ve ileri gelen Müslümanların başlıca meşguliyeti olmuştur.

Seyyid Ahmed Han bu tartışmalara yabancı kalmamıştır. Kendini, Kitab-ı Mukaddes'in ve ilk kilisenin Müslüman bakış açısıyla tarihi bir incelemesini yapmaya vererek kaynaklara gitmeye ve Hıristiyan dogma tarihini incelemeye karar vermiştir. Araştırmalarının sonunda şunu söylemiştir: "Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinleri geçmişte pozitif rol oynamışlardır, çünkü bunlar arasında Tanrı çağlar boyunca tevhid'inn değişmez mesajını tekrarlamıştır. Aynı şekilde bunlar eleştirel bir tarzda ve Kur'an'ın apaçık tevhid mesajı ışığında okunduğu

takdirde, Kur'an'ın Muhammed'e vahyinden sonra geçerliliklerini devam ettirmiş oldukları görülür. Müslümanlar nasıl Muhammed'in öğrencileri iseler, aynı şekilde İsa'nın da talebeleridir"22.

Avrupa'da bu çağda gelenekçi teologların ve galip bilimciliğin Seyyid Ahmed Han'ın modern felsefe ve bilime girişle atbaşı gitmek zorunda olan dînî bilimlerin prensiplerinin ve kaynak-

21 Affirmation de l'Unite de Dieu yani Allah'ın birliğinin onayı. :l '??

22 Christian Trol, "Seyyid Ahmed Han et le Renouveau de la theoloji musulma-ne au XIX. Siecle", İbla içinde (Tunus) no: 138, 1976,1, s. 218.

larınm kritiğini ve yeni bir bilimi görme yeteneğine sahip olduğunu bilmezlikten geliyorlar ya da karşı çıkıyorlardı. Kültürlü ve inançlı Müslümanın portresi yerinde durmaktadır: "Bizim sağ elimizde felsefe, sol elimizde tabiat bilimleri olacak ve bizim için en muhteşem söz, ancak Tanrı vardır".

Pakistan'dan Mağrib'e

Batı'da oldukça iyi tanınan şair-filozof Muhammed İkbal, Pakistan'ın "manevi babası" olarak addedilir. Siakolt'da 1877'de doğdu, Lahor'da 1938'de öldü. "Onun bıraktığı mesaj, içinde bulunduğumuz birçok sorun konusunda biz 20. yüzyıl Batılılarına kesin cevaplar sunmasa da en azından şimdiki ve gelecekteki problemlerimizin daha iyi anlaşılması için yeni bir ruh açılımı sağlayacaktır"23.

İkbal'e göre reel olarak her canlı organizma kendi içinde sürekli olarak kendisini eskimemeye zorlayan "tahrik edici" unsurlar meydana getirir. Böyle bir "aydın red", kendi tabiatı ve etkileri içinde parçalanma kaosuna yol açarak organizmayı -ki bu organizma bir cemaat, bir toplum veya bir medeniyet olabilir- yıkabilen kör ve şiddetli ilkel isyanı tanımaya yöneliktir. İkbal'in gözünde esas olarak her isyan, özellikle her canlıda "gelişme"nin durmasını reddeden yücelik ve manevi özgürlük belirtisidir. Fakat yapıcı bir aksiyonla böyle bir isyanın üstesinden gelinebilmiş olmak zorunludur ve İkbal bu yeniliğin İslâm için mümkün ve gerekli olduğunu düşünmektedir. Kur'an'ın mesajına ve Peygamber'in geleneğine son derece bağlı olan İkbal, "İslâm'ın dinî düşüncesinin yeniden yapılanması"nı teklif ederek bu bağlılığını göstermektedir."

23 Andre Grimbetiere, "İkbal aujourd'hui", Lc Monde, 29 Aralık 1977. ?/ ,

O bize Allah ile yakınlık içinde "inziva"dan ve dünyada varoluşa ait taahhüdden söz ettiğinde -ki her ikisinin de coşkuyla yerine getirilmesi gerektiğini bize söylemektedir- Müslüman imanının iki temel gereğini hatırlatmaktadır. Buna göre insan dünyada her şeyi, Allah'tan gelip yine Allah'a döneceğini bilerek yapmaya davet edilmiştir.

Aynı gereklilikler adına Cezayir'de Emir Abdülkadir'in sesi yükselmiştir. Cardinal Lavigerie'nin bu büyük figürün manevi ışığından ne kadar etkilendiği görüldü. General Bugea-ud'un bizzat kendisi Emir'in yalnızca büyük bir asker olmadığını hissetmişti. 1 Ocak 1896 tarihli bir mektupta şöyle diyordu: "Bu, bir peygamber soyudur ve ateşli, coşkulu Müslümanların ümididir."24

Emir Abdülkadir hem halkının onuru için cesaretle savaşan bir aksiyon adamı, hem de tamamen İslâm'ın prensipleriyle ve Kur'an'ın tefekküre yönelik mesajlarıyla aydınlanmış bir sûfîdir. Gençliğinden itibaren İbn-i Arabi'yi keşfetmişti ve tüm hayatı boyunca onu felsefî ve dînî açılardan tanımaya çalışmaya devam etti. Bu mükemmel insanın manevi derinliğini kavramak için Kitabu'l-Mevâkıfı okuması ona yetti. Onun sosyal ve siyasi duruşu çağdaş Cezayir için önemli olmuştur. Kitabında Peygamber Muhammed'in örnekliği ile ilgili Kur'an ayetinin tefsirini yapmaktadır: "Şüphesiz Allah'ın elçisinde sizin için pek güzel bir örnek vardır."

Bu, Peygamber'in yaratılmışlara karşı tutumundan, onlar için taşıdığı sevgiden, onlar için istediği iyilikten - öyle ki bu noktada Rab ona şöyle dedi: "Onlar inanmayacak diye sen âdeta kendine kıyacaksın" (Kur'an, 26, 3)- Onlara karşı gösterdiği sabır-

24 CharleHenri Churchiü, la Vie d'Ahdelkadir isimli Fransizca tercümesinin girişinde M. Habart tarafından söylenmiş, Cezayir 1974, s. 36.

dan da anlaşılabilir. Onlarda Allah'ın vechini görüyordu. İnsanlar ona adaletsiz davrandı, o affetti. Onlar onu reddetmesine rağmen o onlara verdi. Onlar onu tanımadılar, o onların cehaletine sabretti. Onlar onu kovdular, o onları topladı. Şöyle dedi: "Ey Allah'ım, toplumumu affet, zira onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar". O, kötülüğe iyilikle, hakaretlere ise, ilahi karakterlere bürünen ve merhamet içeren ilahî isimleri gerçekleştiren güzelliklerle cevap verdi"25.
Abdülkadir'den sonra büyük reformcu Abdülhamid b. Badis (1889-1940) sömürge çağı boyunca halkının bilincini temsil etti. "Özellikle Cezayir Arap-İslâm kişiliğinin koruyucusu olarak kendini gösteren bu zat, "kendi zamanına açık bir kültürle İslâm'ın yenileştiricisi ve ıslah havarisi" olarak meşhur oldu. Korkmadan "kendi Kur'ânî idealine bağlı, dünyanın gidişatına özen gösteren, yabancıya karşı konuksever ve toleranslı, kendi aralarında daha kardeşçe davranan vasat bir toplum gerçekleştirmek istiyordu"26

Yaşayan Bir Düşünce

Günümüzde İslâm düşüncesi dünyanın bir başından diğer başına yayılmaya devam ediyor. Üniversiteler arasında mübadeleler ve ayrıca gazeteler, dergiler televizyon sayesinde Müslümanlar ve diğerleri arasında gitgide daha da yayılmaktadır.
Kendi inancına son derece bağlı ve aynı zamanda Yahudi ve Hıristiyan inancına saygılı, Arap kültüründe derinleşmiş, Avrupalı üniversiter araştırmaya özen gösteren Muhammed Talbi,

25 Emir Abdülkadir, Ecrits Spiritııels, Michel Chodkiewicz tarafından sunulmuş ve tercüme edilmiş, Le Seuil, Paris 1982, s. 161.
26 Ali Merad, "Ben Badis, l'Iman de Siecle", France-Pays Ar abes içinde, Nisan 1991, s. 37.

"insanın sürekli açılım ve gelişim eğilimi içerisinde olduğu"nu gözlemlemiştir27. Kur'an metnini okuyan bu Tunuslu aşağıdaki yorumu yapmaktadır:
" İnsan bize ne göklerin, ne yerin ve ne de dağların üstesinden gelmeye muktedir olamadığı çok büyük ve tehlikeli bir projenin taşıyıcısı olarak tanıtılmaktadır. Ruh'un28 üflenmesi ve misak29 yoluyla Allah'ın (emanetinin) mutlak taşıyıcısı -ki o, sadâkat ve şahitliğinin aşkın | bir taahhüdü ile kendi ontolojik "evet"ine sıkı sıkıya bağlıdır- olan insan, evrenin verimli hale getirilmesi misyonunu kabul etmiştir. Her gün gözlerimizin önünde açıkça ortaya çıkan ve somutlaşan bu misyon her türlü sıkıntı arasında belli ölçüde yaygınlaşır. Allah'ın planı onun kendi temel çağrısıdır ve yaratışının gerekçesidir"30.
Sosyolog Fatıma Mernissi'nin bir araştırması da benzer bir perspektif içerisinde yer almaktadır. Fatıma Mernissi, Kur'an'ın, kadının saygınlığını bildirdiğini söyleyerek "Peygamberin projesinin, içinde erkek ve kadınlar, şehrin yasalarını birlikte müzakere ederek dinî ve demokratik bir toplumu gerçekleştirmişlerdir" demektedir.31
Çağdaş Batılı düşünürlerin çoğu gibi, günümüz Müslüman yazarları ve araştırmacıları da şöyle düşünürler: Dinin biçimselleştirilmiş uygulamaları bugün modernitenin meydan okumasına cevap veremiyorsa anlam tutkumuza cevabı, vahiy yerine

27 Muhammed Talbi ve Maurice Rucaille, Reflı 1989- <: 1H8
1989, s.
28 Esprit (Ruh).
29 Pacte
30 a.g.e., s. 119.
31
Paris
'cxıon
sur le Coran, Sighers, Paris
Fatıma Mernissi, Le Harem Politiqup, Le Profjfe ^-fffr^tes, ris 1987, s. 37.

bilimde / aklileştirmede aramak doğru değildir."32 Tunuslu Muhammed Talbi gibi Cezayirli Mustafa Şerife göre de bu dünyada insanın gönül eğilimi ve kaderi üzerinde Kur'an eğitim ve öğretimini tasarlamak gerekmektedir; öyle ki, bu eğitim ve öğretim zaman içinde bu dünyada başlar: "İslâm'ı aklîleştirmek

istemek, ideologların ve farklı devrimlerin yaptığı gibi onu bir nasyonalizme indirgemek veya basit dinî ahlâk içine hapsetmek istemektir ki bu İslâm'ın orijinal değerini düşürmek demektir: zamana uygun olarak onun farklı tarihî şartlarla ve insanın formasyonu ile ilgili imkânları"33 vardır. Bu Cezayirli üniversiteliden alınacak ders esasında bir uyarı ve bir çağrı niteliği taşımaktadır: "Bir din için risk, Kur'an'a uygun olarak değişime, gelişime ve beşer düşüncesinin ilerlemesine açık olma yerine, geçmişte kalan ve materyalizm içine kapanan bir ideolojiye dönüşmektir"34

Tunuslu bir üniversiteli Abdülmecid Şerfi de böyle bir bakış açısına sahiptir. Metodolojik yaklaşımı ve analizlerinin akla yatkınlığı ile dikkat çekici bir çalışma olan eseri el-İslâm ve'l-hadâtha (İslâm ve Modernite) ismiyle yayınlanmıştır"35.

Bu şekilde dün olduğu gibi bugün de İslâm düşüncesi mevcuttur ve yaşayan bir düşüncedir. Şüphesiz birçok bölgede politik durum, ekonomik zorluklar, sosyal eğilimler, bu düşüncenin nüfusun bütün katmanları içinde ve sınırların ötesinde yayılmasına engel olan handikaplar oluşturmaktadır. Ancak fikirlerin

32 Mustafa Şerif, L'Islam a l'epreuve du temps, Edition Publi-Sud, Paris 1991, s. 10.

33 Mustafa Şerif, a.g.e., s.82.

34 a.g.e., s. 84.

35 Arabies, Paris, haziran 1992, s. 93. Abdülmecid Şerfi'nin bu kitabı Fransızca'ya ve İngilizce'ye tercüme edilmiştir ve bu sayede Batı'lı entelektüeller İslâm dünyasında aktüel düşünce akımlarını tanımaktadırlar.

geniş bir karşılaştırması ve özgür bir araştırmaya yönelik bir talep her yerde bir miktar tespit edilmiştir. Şayet biz, 21. yüzyılın Avrupa ve Güney ülkeleri arasında gerçek bir karşılaşmanın derinleşme yolu olmasını istiyorsak, Batılıların bu yeni "İslâmî Rönesans" konusunda şu ana kadarkinden daha dikkatli olmaları gerekir. Geçmişi kutsallaştırma ve İslâm'ın sınırsız kültürel, ve manevi mirasını reddetme gibi çifte temayüle karşı direnerek Yakındoğu, Afrika ve Asya kuşaklarının, öncekilerinki gibi Kur'ânı mesaja bağlılık gösterdikleri kadar öteki medeniyetleri de iyi karşılayan kimseler olmaları gerekir.

V. BÖLÜM

İncilden Kur'an'a

Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar Allah'ın kainatı yarattığına, insanlara konuştuğuna, O'nun İbrâhimî üç dine ait ortak değerlerin kaynağı olduğuna, son güne ve yeniden O'na döndürüleceğimize inanmaktadırlar. Ancak Yahudilere göre Kitab-ı Mukaddes her ne kadar Tanrı kelamı olsa da, İsa Mesih değildir, Muhammed de Peygamberlerin sonuncusu değildir. Hıristiyanlar Yeni Ahid'in Eski Ahid'in bir devamı olduğunu bilirler, ancak insanların Musa'nın şeriatı ile değil, Mesih'in inayetiyle kurtulduklarına inanırlar. Müslümanlara gelince, onlar da önceki vahiyleri -Tevrat ve İncil- tanırlar, onları okurlar ve Kur'an'ın ışığında yorumlarlar.

Üç monoteist din mensupları arasında yüzyıllar boyunca polemiklerin yaşandığına, onları ayıran hususlar gibi birleştiren unsurların da bulunduğuna şaşırmamak gerekir. Bugün inananlar için bu ortak yönleri ve uzlaşmaları yolunda bulunan çok büyük doktrinal zorlukları ortaya çıkarmak daha da kolay hale gelmiştir. Onlar arasından biri -ve daha az olmayanı- vahyin en son ve kusursuz olarak İsa-Mesih'te gerçekleşmiş olduğuna dikkat çeken Hıristiyan kiliselerin, Yahudi dininin aktüel değerini ve

Kur'an'in ilahî orijinini tanımaları kolay olmayabilir. Eğer Mesih gerçekten Tanrı'nın son ve kusursuz kelamı ise, Eski Ahid artık hükümsüzdür ve İslâm'ın Kutsal Kitabı vahye dayanan bir kitap değil, bir beşer eseridir. Bazı Hıristiyanlar vaktiyle, "Yahudi toplumu lanetlidir, çünkü Tanrı katilidir" ve "Kur'an'ın metni Şeytan'dan gelir, çünkü o, kilise inancına karşıdır" gibi çok cesur , ifadeler kullanmışlardır. Çok şükür ki, artık bunlar eskide kaldı, / ancak Katolik, Protestan ve Ortodoks teologlar henüz eski anlayışlarından kurtulmuş değiller ve iki büyük sorunun karşısında durmaktadırlar: Yeni Ahid olmaksızın Eski Ahid'in ne anlamı var? Kur'an "vahyedilmiş bir kitap" mıdır,

değil midir? Burada Hıristiyan ve İslâm inancının doktrinal ortaklıkları ve farklılıklarına atıfta bulunarak bu sorulardan ikincisine değişik açılardan cevap vermek istiyorum1. *

İsa ve Müslümanlar

Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki temel ayrılık Mesih'e ve Kur'an'a yaklaşımlarında ortaya çıkmaktadır. Hıristiyanlara göre Mesih, söz'dür, Tanrı dünyanın kurtuluşu için insan olur, ölür ve dirilir. Havari Pavlus, Tanrı'nın İncil'i hakkında şöyle söyler: "Tanrı, öz oğlu İsa-Mesih'le ilgili olan bu İncil'i peygamberleri aracılığı ile kutsal yazılarda önceden vaat etti. Bedence Davud'un soyundan doğan Rabbimiz İsa Mesih'in, kendi Kutsal

1 Birinci soru bu kitabın konusu ile doğrudan ilgili olmadığı için onu kısaca burada cevaplandırmaya çalışacağım. Çağdaş Hıristiyan teologlar bu soruya farklı cevaplar veriyorlar. Bunlardan bazıları Eski Ahid ve Yeni Ahid arasında "Devamlılık"ta ısrar ederken, diğerleri bunlar arasında "kırılma, kopuş" olduğunu belirtmektedirler. Bu tartışma Hıristiyanlığın başlangıcından itibaren süregelmektedir, yani Petrus ve Pavlus arasındaki anlaşmazlık daha sonra Kudüs "birinci konsil" toplantısında daha da keskinleşmiştir, Jean Comby, Pour lire l'lıis-toire de l'Eglise, c. l,.s. 19, Le cerf, Paris).

Ruhu sayesinde ölümden dirilişiyle Tanrı'nın Oğlu olduğu kudretle ilan edildi"2
;
Müslümanlar için İsa'nın peygamberler arasında önemli ve seçkin bir yeri vardır, fakat o "Allah'ın oğlu" değildir. Kur'an birçok ayette onun doğumundan, görevinden ve kutsallığından bahseder. Bu ifadeler Mesih konusunda Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında farklılıklar kadar ortak anlayışların da bulunduğunu göstermektedir: "Melekler şöyle dediği vakit; "Ey Meryem, herhalde Allah seni seçti ve seni çok temiz kıldı. Hem seni âlemin kadınlarının üstünde seçti. Ey Meryem! Rabbine divan dur ve secdeye kapan ve rükû edenlerle beraber rükû et" Melekler şöyle dediği vakit; 'Ey Meryem! Haberin olsun, Allah seni tarafından bir kelime ile müjdeliyor; ismi, Meryem oğlu İsa Mesih. Dünya ve ahirette büyük şeref sahibi ve Allah'ın en yakınlarından olacak (bir oğul) müjdeliyor. Ve o, insanlarla hem beşikte, hem de yetişkin bir adam olarak konuşacak, dürüst ve erdemli kişilerden olacak.' Meryem, 'Ey Rabbim!' dedi. 'Bana hiçbir erkek dokunmadığı halde nasıl oğul sahibi olabilirim?' Melek cevap verdi: 'İşte öyle, Allah dilediğini yaratır. Bir şeyin olmasını istediğinde sadece "ol" der, o da oluverir"3. "Meryem bir süre sonra çocuğuyla beraber kavmine döndü. 'Ey Meryem!' dediler. 'Sen gerçekten tuhaf bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi. Ne de annen iffetsiz bir kadındı. Bunun üzerine Meryem çocuğa işaret etti. 'Daha beşikteki bir çocukla nasıl konuşabiliriz ki' diye çıkıştılar. Fakat çocuk, 'bakın' dedi. 'Ben Allah'ın kuluyum.' O bana ilahi mesaj bahşetti ve beni peygamber yaptı ve nerede bulunursam bulunayım beni kutlu ve erdemli kıldı. Yaşadığım sürece bana salâtı, arınmak

2 Pavlus'un Romalılara Mektubu, 1:1-5.

3 Kur'an, 3, 42-48.

için vermeyi ve anamı saygıyla gözetmemi emretti. Ve beni merhametten yoksun bir zorba kılmadı. Bunun içindir ki, doğduğum gün selam benim üzerimdeydi; öleceğim gün ve hayata yeniden döndürüleceğim gün (yine benim üzerimde olacaktır.' Meryem oğlu İsa hakkında, üzerinde öylesine derin bir anlaşmazlığa düştükleri doğru açıklama budur"4.

} Mesih'in Bakire'den babasız dünyaya geldiğini benimseyen,
onda "Kutsallığın Mührü" olduğuna dikkat çeken ve onun dünyaların alameti olduğunu belirten Kur'an, Meryem oğlu İsa'nın sadece bir insan olduğunu ekliyor ve Allah'ın birliği konusunda ısrar ediyor:

"Ey Ehl-i Kitap! Dininizin sınırlarını aşmayın ve Allah hakkında yalnız hakikati söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın elçisi -O'nun Meryem'e ulaştırdığı vaadi ve O'nun yarattığı bir can idi. O halde Allah'a ve peygamberlerine inanın ve "Tanrı bir üçlüdür" demeyin. Kendi iyiliğiniz için bu

iddiadan (vazgeçin). ... İsa Allah'ın kulu olmaktan kaçınacak kadar gurura kapılmadı..."5
"Allah'a bir oğul isnad etmek uygun değildir. Hamd O'na aittir"6.
"Hahamlarını, rahiplerini, bir de Meryem oğlu Mesih'i, Allah'la beraber rableri olarak gördüler. Oysa tek Tanrı'dan başkasına kulluk etmekle emrolunmuş değillerdi. O'ndan başka Tanrı yoktur"7
4 Kur'an, 19, 27-34.
5 Kur'an, 4, 171-172.
6 Kur'an, 10, 35.
7 Kur'an, 9, 31. '

Bu şekilde, İsa'ya ve annesine büyük saygı göstermiş olan Müslümanlar "paskalya sırrı"nda Hıristiyan inancını paylaşmazlar. Bu sır Yeni Ahid'de bildirilmiştir ve Pentekost gününden beri Kilisede yaşamaktadır. Onlar Kur'an'ın ışığında İsa'nın mesajını karşılamışlardır.
Kur'an ve Hıristiyanlar
Bu kitabın Müslümanların inancı ve hayatı içinde sürekli yer almış olduğu hususunda asla bir tereddüt yoktur. 13. asır'dan bu yana, Kur'an Allah'a güvenme, sabır, iyilik, adalet va'di gibi konularda kadın erkek sayısız inananlar için manevi duruşun kaynağı olmuştur. Peygamber Muhammed'e gelince, o da Müslümanların kalblerindeki sevgilidir, zira o İlahî Kelam'ın taşıyıcısı ve İslâm'a bağlılık, sadakat yolu üzerinde bir modeldir. Bu konuda Kur'an'da şöyle denir:
"(Sana gelince Ey Peygamber, unutma ki biz seni (hakikatin) bir şahidi, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. O'nun izniyle (herkesi) Allah'a çağıran ve ışık saçan bir kandil olarak. (O, halde) mü'minlere kendilerini Allah'tan büyük bir lütuf beklediğini müjdele"8 "(Yücelerden) bir Kitap indirildi sana -artık gönlünde bu konuda herhangi bir şüpheye yer verme- ki, onunla (yoldan sapanları) uyarabilesin ve (böylece) inananlara da öğütte bulunabilesin"9. De ki: Ben de sizin gibi ölümlü bir insanım. Tanrınızın tek Tanrı olduğu vahyolundu . Öyleyse artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, dürüst ve erdemli davranışlar da bulunsun ve Rabbine kullukta hiç kimseyi, hiçbir şeyi (O'na) ortak koşmasın"10.
8 Kur'an, 33, 45-47.
9 Kur'an, 7, 2.
10 Kur'an, 18, 110.

"De ki, (Ey Peygamber): Ben size Allah'ın hazineleri bendedir demiyorum. Ne insan idrakini aşan şeyleri bildiğimi söylüyorum, ne de size ben bir meleğim diyorum. Ben sadece bana vahyedileni yerine getiriyorum"11.
"Aydınlık sabahı düşün ve durgun karanlık geceyi. Rabbin seni ne unuttu ne de darıldı. Öteki dünya senin için (hayatının) bu ilk bölümünden mutlaka daha iyi olacak. Ve zamanı geldiğinde Rabbin sana (kalbinden geçeni) bağışlayacak ve seni hoşnut kılacak. O seni yetim olarak bulup bir sığınak vermedi mi? Ve yolunu kaybetmiş görüp seni doğru yola ulaştırmadı mı? İhtiyaç içinde bulup seni tatmin etmedi mi? Öyleyse yetime haksızlık yapma. Yardım isteyeni asla geri çevirme ve (her zaman) Rabbinin nimetlerini an"12
Kilise nasıl bu metinlerin karşısında yer alabilir? İnancına bağlı bir Hıristiyan Kur'an'a ve Peygamber Muhammed'e karşı olamaz, tıpkı bir Müslümanın Mesih'in sırrına|karşı olmadığı gibi. Aynı şekilde Müslümanlar Hıristiyan inancını paylaşmaksızın, İsa'yı yüceltirler ve onun Tanrı'nın nezdindeki seçkin yerini kabul ederler. Peki, aynı şekilde Hıristiyanlar da Müslüman inancını paylaşmasalar bile Kur'an'ın Allah ^kelamı, Muhammed'in de O'nun elçilerinden biri olduğunu kabul edemezler mi, kabul etmek zorunda değiller mi?
Bu soruya cevap vermeye kalkışmak için işin başı, dinler arası ilişkilerin geleceği konusunda şüphesiz Kur'an'da ve Yeni Ahid'de manevi ve ahlakî konularda mevcut olan ortak noktalara dikkat çekmek ve bunların kendilerine özgülüklerini reddetmeden tüm inananların bu ortak noktaları ortaya çıkarmaya gayret etmeleri gerekir. Eğer geçmişte ve çağımıza kadar bu şekilde hareket edilmiş olunsaydı, "din savaşları" engellenebilirdi.

11 Kur'an, 6,50.
12 Kur'an, 93,1-11.

Manevi Ortak Noktalar

Hıristiyanlar ve Müslümanlar için öncelikli ortak anlayışlardan biri Allah'ın, peygamberleri aracılığı ile vahyetmiş olduğu inancıdır. Tebliğ ve irşad görevinde bulunmak için Rableri tarafından seçilen bu peygamberler dünyada çeşitli karşı çıkmalar, tepkiler, zulüm ve işkencelerle karşılaşmışlardır13. Eski ve Yeni Ahid-ler'de olduğu gibi Kur'an'da da Allah'ın elçilerinin görevlerini yaparken karşılaştıkları birçok imtihanla dile getirilmektedir:
"Biz Musa'ya ilahi kelamı bahşettik ve birbiri ardınca onu izleyen elçiler gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da hakikatin tüm kanıtları ve kutsal ilham ile güçlendirdik. Ama ne zaman bir elçi hoşunuza gitmeyen bir şey getirdiyse küstahlıkta haddi aşarak bir kısmını öldürdünüz ve diğerlerini yalanladınız, öyle değil mi?"14
"Nice peygamber, arkasında Allah'a râm olmuş birçok insanla birlikte (O'nun yolunda) savaşmak zorunda kaldı. Onlar Allah yolunda çektikleri sıkıntıdan dolayı ne korkuya kapıldılar, ne zayıf düştüler, ne de kendilerini düşman önünde küçük düşürdüler. Zira Allah sıkıntılara göğüs gerenleri sever"15.
"Gerçek şu ki, senden önce (de) peygamberler yalanlanmış-tır; ama onlar bizden yardım gelinceye kadar bütün düzmece ithamlara ve kendilerine yapılan bütün eziyetlere sabırla katlandılar"16
Hıristiyan vahyi gibi Kur'an mesajı da insanın gerçek mutlu-
13 Kur'an, 2, 98-101;2, 136; 2, 213; 3, 79-81; 3, 84; 3, 144-146; 4, 64-69; 4, 150-152; 4, 160-165; 5, 12; 5, 44-46; 6, 34; 6, 42; 6, 48; 6, 84-90; 6, 124-130 vs.
14 Kur'an, 2, 87.
Arı'-^r V rfC,-.iV,;'"'
15 Kur'an, 3, 146. <? -., _ (. " ^ „. :;.....
. ?. ^^ n. ••,,f/v;,/-> -.;
16 Kur'an, 6,34. , . ,
"-! r ,,f ,L.>; ';

luğu ve gerçek özgürlüğü, Allah'ın elçileri tarafından bildirilen bu müjdeyi kabul ettiği ölçüde bulacaklarını belirtmektedir:
"Zorluklara karşı sabredenlere iyi haberler müjdele; ki, onların başına bir musibet gelince, "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve muhakkak O'na döneceğiz" derler. İşte Rablerinin nimetleri ve lütfü onlar içindir ve doğru yol üzerinde olanlar işte onlardır?"17.
"(Bu yoldan) dönüp gitmeyi seçerseniz, o zaman (bilin ki) ben, size ulaştırmakla görevlendirildiğim mesajı size duyurdum; (artık bundan sonra dilerse) Rabbim başka bir kavmi sizin yerinize getirir"18.
Bu ayetleri okuyan bir Hıristiyan, Müslüman topluma nasıl yakınlık hissetmez? Yine, Kur'an'ın ikinci suresinin baş tarafını okuyan Hıristiyan mezmurları ve İncil'i nasıl düşünmez?
"Elif, lam, mim. Üzerinde hiçbir şüpheye, yer olmayan bu ilahi kelâm Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlara bir rehber (olarak indirilmiş)dir. Onlar ki, insan idrakini aşan olguların varlığına inanırlar ve namazlarında dikkatli ve devamlıdırlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar ve onlar (Ey peygamber!) sana indirilene de, senden önce indirilmiş olana da iman ederler; çünkü onlar öteki dünyanın varlığından bütün kalpleriyle emindirler. İşte Rablerinin gösterdiği yolda yürüyenler onlardır, mutluluğa erişecek olanlar da"19
Hıristiyanlar için olduğu gibi Müslümanlar için de Tanrı'nın, insanın bizzat kendisinin gerçekten özgür olmasına izin verdiği inancı herhangi bir şekilde bozulmaktan uzaktır. Kur'an'a göre insanın büyüklüğü ve değeri, yaratılışın efendisi olmak için Tan-
17 Kur'an, 2, 156-157.
18 Kur'an, 11, 57-58.
19:

1 Kur'an, 2, 1-5.
rı tarafından seçilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Allah bir ayette insana emaneti teslim ettiğinden ve yerine getirmek için kendisine görev verdiğinden bahsetmektedir. Kâinatı ve içindeki her şeyi bunlara hükmetmesi ve dönüştürmesi için insana emanet etmiştir. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesidir.
Yaratılışta seçkin bir yere sahiptir, bununla birlikte kırılganlığının ve sınırlarının farkında olması gerekir. Zira insan sahip olduğu tüm sınırları ve olağanlığı yüce Rabbi Allah'tan almıştır. Kırılganlığı sık sık "yoldan sapma", "doğru yoldan uzaklaşma", "kan dökme ve adaletsizlik yapma" gibi riskler taşır. Hıristiyan inancında olduğu gibi İslâm'da da insanın büyüklüğü ve kırılganlığı sahip olduğu özgürlüğüne bağlıdır. İnsan tercih etmeye çağrılmıştır. İnsan Allah'ın kendisine yaptığı daveti ister kabul eder, isterse reddeder; verdiği cevaba göre kazanır ya da kaybeder. Bu şekilde, insanın ve evrenin yaratılışı çok büyük bir sır taşır, öyle ki bu sırrı bu dünyadan itibaren Allah'ın bize verdiği "nitelikler" arasından takdim edebiliyoruz. Fakat öbür dünyada yargılanma günü net bir şekilde vahiyle bize bildirilmemiştir. İnsan, kendi durumunun sırrı, kaderinin ne olduğu, hayatının ve ölümünün en son anlamı konularında Allah'a güvenmek ve "barış içinde kendisini O'na teslim etmek" zorundadır. "İslâm" kelimesinin etimolojik anlamı budur.
Hıristiyan bakış açısıyla bakıldığında Mesih'in bizzat kendisi insanı, kendisini teslim etmek için babası Tanrı'ya dönmeye çağırır. Mesih'e bağlılık, onun gibi yaşamak ve onun gibi konuşmaktan ibarettir: "Baba, senin iraden olsun (...) baba, ben kendimi senin ellerinin arasına teslim edeyim". Bu bakımdan bütün Hıristiyanlar Mesih ile bütünleşecekler, bütün Müslümanlar Kur'an'a bağlı kalacaklar, hepsi birbirlerine yakın olacaklardır, zira hepsi "Allah'a boyun eğmiş" olacaklardır. ^

Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes Tanrı'nın hem çok-öteki ve hem de çok-yakın olduğundan bahsederler. Herkes İslâm'ın yüceliği açıkladığını kesin olarak bilir. Ancak bazı Hıristiyan ortamlarda İslam'ın Tanrı'sının soyut, galip ve uzak bir Tanrı olduğuna inanılır. Bu, Kur'an'ın gerçek öğretisini bilmemekten başka bir şey değildir. Birçok Kur'an metni açık bir şekilde Allah'ın '/insanları sevdiği"ni ve insanların da O'nu sevmeye davet edildiğini bildirmektedir.20 Kur'an "Allah mü'minlerin kalbine yakındır" der ve sûrelerinin her biri "Bismillahirrahmanirrahim" yakarışıyla başlar. Arapça ve İbranicede aynı şekilde "RHM" kökünden türetilen ve "anne şefkati" anlamına gelen bu "Rahman" kelimesi genellikle "merhamet eden" diye tercüme edilir,
Müslüman ve Hıristiyan inançlarında ortak noktalar ağırlıklı olarak ahlakî konulardadır. Tuhaftır ki, Batılı düşünürler üç büyük monoteist gelenekte ortak olan "İbrahimi" değerleri görmeksizin genellikle "Yahudi-Hıristiyan değerler"den bahsederler.
Kitab-ı Mukaddes'te olduğu gibi Kur'an'da da Allah'a bağlılık ve adalet içinde hareket etme arasında bir bağın olduğuna dikkat çekilmektedir. Her iki gelenekte de zayıflara, mazlumlara, ezilmiş ve horlanmışlara özen gösterilmektedir.
"Ey iman edenler! İnsaf ile hakikate şahitlik yaparak Allah'a bağlılığınızda sıkı durun; ve herhangi bir kimseye karşı nefretiniz sizi adaletten sapma günahına itmesin. Adil olun: Bu, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymaya en yakın olan (davranış)dır"21.
20 Kur'an, 2, 222; 85, 14; 3, 134; 6, 141; 3, 31; 5, 93; 5, 54; 3, 148.
21 Kur'an, 5, 8.
ermiş olan ve zulüm işleyerek imanlarını karartma-yanlar, işte onlardır güven içinde olacak olanlar, çünkü doğru yolu bulanlar onlardır"22.
"Bilir misin nedir o sarp yokuş? (O) boynunu günah zincirinden kurtarmaktır; yahut (kendi) aç iken (başkasını) doyurmaktır, yakını olan bir yetimi, yahut toprağa uzanıp kalmış olan (yabancı) bir yoksulu ve imana ermişlerden ve birbirine sabrı ve merhameti tavsiye edenlerden olmaktır. İşte böyleleri dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlardır"23.
"Gerçek erdemlilik, yüzünüzü doğuya ya da batıya çevirmek değildir. Ama gerçek erdem sahibi Allah'a, ahiret gününe, meleklere, vahye ve peygamberlere inanan,

servetini -kendisi için ne kadar kıymetli olsa da- akrabasına, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculara, (yardım) isteyenlere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan, namazında devamlı ve dikkatli olan ve arındırıcı (mali) yükümlülüğünü ifa eden kişidir. Gerçek erdem sahipleri söz verdiklerinde sözlerini tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir: İşte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar"24
Kitab-ı Mukaddes gibi Kur'an da, bizimkinden (Hıristiyanlarınkinden) farklı bir çağa tekabül eden ifadeler içinde sosyal gerçeklerden söz eder. Bu kutsal metinlerin bazı ayetlerinin "lafız anlamı"nın bize yabancı gelmesi ve bazen de modası geçmiş gibi görünmesi şaşırtıcı olmamalıdır. Aktüel bağlamına göre bunları değişik manalarda anlamak gerekir. Ayrıca Hıristiyan kiliselerinde sosyal ve uluslararası adalet konusunda İncil'in yorum-

22 Kur'an, 6,82.
23 Kur'an, 90, 12-18.
24 Kur'an, 2, 177. -

ları konusunda sorgulamalar yapılırken, Müslümanlar, Kur'anî anlayışla varolan ulusal ve uluslararası politik ve ekonomik yapıları karşılaştırarak Kur'an'a daha uygun daha adil bir yapılanmanın gerekleri üzerinde durmuşlardır.
Yeterince açıklanmadığı için birçok insanı korkutan, İslâm'ın şeriat diye isimlendirdiği "dinî hukuk" ifadesinin bu perspektif içerisinde anlaşılmasını sağlamak gerekir. Şeriatın karakterinin Batı dünyasınca anlaşılmasının zor olduğu doğrudur.25 Aynı husus Yahudi Tora'sı (Tevrat) için de söz konusudur. "Dini hukuk"u, "özgürlüğü kısıtlayıcı, insanı, geçerliliği kalmamış yasaklar içine kapatan, kadını ise utanç verici bir baskıya maruz bırakan" bir sistem olarak tanımlayan bir sosyo-politik çevrede yetişmiş ve tarihten gelen bu tür bir kültürle beslenmiş olan bir 20. yüzyıl Avrupalısı, ister agnostik olsun ister inanan olsun bu şekilde düşünmektedir.
Yahudi Tora'sı ve İslâm şeriatına yönelik bu önyargıların bir düşüncenin bizde çok yaygın olması gerçekten çok ileri derecede bir bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Şeriat kelimesi etimolojik olarak "yol" anlamına gelen bir kökten gelmektedir. Şeriat, "Allah'a götüren yol" ya da daha ziyade "onunla Allah'ın bizi kendisine doğru götürdüğü yol" diye tanımlanmaktadır. Her beşerî hayat bu dünyadan ilahi varlıka doğru bir yoldur, bir geçiştir. Şeriat, "ilahi iradenin somut güncelleştirilmesidir ki, insanın sosyal ve kişisel hayatını buna uydurması gerekmektedir". İslâm insanı sadece merhametli, alçak gönüllü ve adil olmaya davet etmekle yetinmiyor, aynı zamanda hayatının değişik ayrıntılarında nasıl davranması gerektiğini de ona gösteriyor: "Şeriat insan için hayattaki aksiyonunun kılavuzudur ve bu aksiyonun tüm görüntülerini içinde toplar. Şeriata göre yaşayan insan,

25 Seyyid Hüseyin Nasr, islam, Perspectives, Realites, Buchet-Chastel, Paris 1975, s. 115.

tüm varlığını Allah'ın kudret eline teslim eder."26 Bu bakımdan belki dini hukukun her Müslüman için oynadığı rolü Saint Benoit'nın kuralının bir keşiş için oynadığı rolle karşılaştırabiliriz: Baskıcı ve zorlayıcı bir rol değil fakat gerçek bir özgürlük yolu.
İnsan eğer Allah'ın kanununu kabul eder ve buna uyarsa, gerçek mutluluğu bulur, zira Allah'tan gelmiş ve O'na dönmeye davet edilmiş insan ancak yaratıcısı ile ilişkisini ortaya koyduğu, O'na güvendiği ve O'nun yolunda yürüdüğü takdirde mutlu olur. Dini hukukun rolü ve amacı, kişisel, ailevî, profesyonel, sosyal ve enternasyonal hayatın tüm görünümleri içinde bu temel yönlendirmeyi sağlamaktır. Yani Şeriatın insanın "gelişimi"ni durdurmadığı anlaşılmıştır. Aksine o insana gerçekten kendisi olması ve gerçekten özgür olması konusunda yardım etmektedir. Zira insan için otantik özgürlük kendi hoşuna gideni yapmaktan ibaret değil, aynı zamanda Tanrı'nın onu mükellef kıldığı en derin isteklere uygun olarak adalet, doğru güzel vb. erdemlerdir.
İslâm'a göre ilahî kanun, "kusursuz beşerî hayatın ayrıntılı çizimi"dir.27 O, zamanı ve tarihi aşmaktadır, onlardan üstündür. Yüzyıllar boyunca her kuşak, her

çağın ihtiyaçlarına ve realitelere göre kanunun yeni uygulamalarını araştırarak kendi eğitim-öğretimlerine uygun hareket etmek zorundadır.
Peygamber Muhammed'in tebliğ ve irşadını yaptığı çağdan beri, ümmetin içinde yüzyıllar boyunca evrenin bir ucundan diğerine yenilik akımları ortaya çıkmıştır. İslâm farklı kültür değerlerini dışlamaz, bunların hepsi olduğu gibi kalır. Kuşkusuz, Müslümanlar arasında ortaya çıkan tartışmaları görmeye çalışmak için şeriatın "değişebilirliği" ve "değişemezliği" konusu

26 Nasr, a.g.e., s. 117.
27 Nasr, a.g.e., s. 118.

üzerinde durmak gerekir. Günümüzde hâlâ Hıristiyan kiliselerinde olduğu gibi Müslüman toplumlar içinde de, bazıları başlangıçtan beri süregelen geleneğe bağlı kalmakta ısrar eden, bazıları Kur'an'ı yeni bir okumaya tabî tutmanın gerekliliğinin altını çizen diğer bazıları ise eski (kadîm) ve yeniyi (cedîd) uzlaştırmaya çalışan ve bu konudaki duygu ve düşüncelerini açıkça dile getiren çeşitli akımlar bulunmaktadır. ' ..
Şu husus unutulmamalıdır ki, sürekli bir şekilde gündemde kalan en önemli gerçek ölümdür. Beşerî halin bu büyük sırrı üzerinde Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında belirgin ortak anlayışlar mevcuttur. Birçok çağdaşımız, öldükten sonra bir hayatın, başka bir dünyanın varlığını anlamakta zorlanmaktadırlar. Bu dünya üzerinde gölge halinde bekleme kaygısı ve ölümsüzlük umudu az da olsa her yerde bulunmaktadır. Hıristiyanlar İncil'e ait mesajın kalbinde bulunan diriliş ve ebedî hayat düşüncesine rağmen artık daha çok "mutluluk"tan, "kurtuluş"tan bahsederler. Kur'an'da da yüzlerce ayet oldukça belirgin bir şekilde ölümün bir son değil, bir geçiş olduğunu vurgulamaktadır. Allah'tan gelen insan tekrar Allah'a dönecek, dünyadaki ameline göre O'nun tarafından yargılanacaktır, zira insan bu dünyada yaptıklarından sorumludur; "kim zerre kadar iyilik yapmışsa onun karşılığını görecek, kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onun karşılığını görecektir"2®.
İncil'de ve Kur'an'da ölüm sonrası hayatla ilgili bazı farklı anlatımlar vardır. Yeni Ahid'de diriliş düşüncesi ölümün galibi Mesih'in dirilişi ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Kur'an'da ise Kâ-

1 Kur'an, 99, 7-8.

dir-i Mutlak üzerine dikkat çekilmektedir ki, dünyayı yoktan yaratan Allah'ın merhameti onu kolay bir şekilde diriltebilir ve kendine güvenen kimsenin eksikliklerini kendi lütuflarıyla kapatabilir: De ki: Ancak Allah'tır hayatı yoktan var eden ve sonra tekrar yaratan"29.
"Peki, o [hakkı inkâr edenler,] Allah'ın [hayatı] ilkin nasıl yoktan var ettiğini, sonra onu nasıl tekrar yenilediğini anlamazlar mı? Kuşkusuz bu, Allah için kolay bir iştir!"30
"Onlar içlerinden bir uyarıcının kendilerine gelmesine şaştılar ve bu hakikat inkarcıları: 'Ne tuhaf bir şey diyorlar. Neden (ve nasıl olur da) biz öldükten sonra ve toz-toprak haline geldikten sonra (yeniden diriliriz)? Bu, gerçekleşmesi mümkün ve muhtemel olmayan bir dönüştür!' dediler. (Oysa) biz toprağın onların bedenlerini nasıl çürütüp yok ettiğini iyi biliriz, çünkü katımızda şaşmaz bir sicil vardır, buna rağmen onlar, (yeniden dirilmeyi inkâr edenler) ne zaman kendilerine tebliğ edildiyse hakikati yalanladılar ve şimdi bir şaşkınlık içindeler. Onlar tepelerindeki gökyüzüne hiç bakmıyorlar mı; onu nasıl inşa ettik, güzelleştirdik ve nasıl bütün kusurlarından, eksiklerinden arındırdık? Ve yeryüzü ki; biz onu genişletip yaydık, üzerine sağlam dağlar yerleştirdik ve üstünde her cins güzel bitki yeşerttik. Biz gökten bereketli bir su indiririz ve onunla bahçelerin ve ekin tarlalarının ve salkım salkım meyveleriyle uzun hurma ağaçlarının insanlara tahsis edilmiş rızk olarak yeşerip büyümesini sağlarız ve bun(lar)la ölü toprağa hayat veririz; işte (insanın) ölümünden (sonra) yeniden vücuda gelmesi de böyle olacaktır. Bu (şimdi) yeniden dirilmeyi inkar edenlerden önce Nuh'un kavmi de bu

29 Kur'an, 10, 34.
30 Kur'an, 29, 19.
31 Kur'an, 50, 2-15.

hakikati yalanladı ve Ress ve Semud halkı da; Âd, Firavun ve Lut'un kardeşleri, ve (Medyen'in) yemyeşil vadilerinin sakinleri ve Tubbe halkı; onların hepsi elçileri yalanladılar ve bunun üzerine onları uyardığım şey başlarına geldi. O halde bizim yoktan var etme ile yorgun düştüğümüz nasıl düşünülebilir? Hayır, ama bazı insanlar yeni bir yaratmanın mümkün olduğundan hâlâ şüphe duymaktadır"31.
•/]
"Ama o hem bizim hakkımızda karşılaştırmalar yapmakta, hem de bizzat kendisinin nasıl yaratılmış olduğundan gafil bulunmaktadır. Ve 'Kim çürüyüp toz olmuş kemiklere hayat verebilir?' diye sormaktadır. De ki: Onları yoktan var eden, hayat da verir/ çünkü O her tür yaratma eyleminin bilgisine sahiptir. O, yemyeşil ağaçtan sizin için bir ateş çıkarır ve onunla (kendi ateşinizi) yakarsınız. Gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, (yok olanların) yerine onlar gibi yenilerini yaratmaya muktedir olmaz mı? Elbette olur. Zaten O, her şeyin bilgisine sahip Yaratıcıdır: O, tek'tir, biriciktir; öyle ki bir şeyin olmasını istediği zaman 'Ol' der ve o (şey hemen) oluverir. Her şeyin üstünde tasarruf sahibi olan Allah ne yücedir ve hepiniz O'na döndürüleceksiniz!"32.

Dua ve Hayat

Kilisedeki gibi İslâm'da da -Yahudilikte de- ayinsel ibadetler, merkezî bir yer işgal eder. Hıristiyan duası inananı "Ruh'da, Mesih yoluyla babaya doğru dönmeye çağırırken, Müslüman duası doğrudan Allah'a yönelir. İslâm'daki namaz ile Hıristiyanlıktaki litürji (ibadet) arasında temel farklar sadece dış görünüşleri itibariyle değil, aynı zamanda imanın muhtevası açısından da söz konusudur. Bununla birlikte her iki toplumda da ibadetler tapın-

32 Kur'an, 36, 78-83.
33 İncil, Matta, 7, 21.

mayı, lütuf aksiyonunu, şefaati ve af dilemeyi dile getirir. İncil gibi ve Kitab-ı Mukaddes peygamberleri gibi Kur'an da, eğer adalet ve yakın akrabaya karşı merhametli bir davranış için bir aksiyona sebep olmazsa, ritüel duanın hiçbir manasının, hiçbir değerinin olmadığını kuvvetle vurgulamaktadır. Mesih, öğrencilerine şöyle diyordu: "Beni Rab! Rab! diye çağıran herkes göklerin egemenliğine girecek değildir. Ancak göklerde olan babamın isteğini yerine getiren girecektir"33 Bu cümleler Kur'an'daki şu ayeti biraz çağrıştırmaktadır: "Ey iman edenler! Neden söyledikleriniz ile yaptıklarınız birbirine uymuyor? Yapmadığınız şeyi söylemeniz Allah nazarında en tiksinti verici şeydir"34.
Uzak ve yakın tarih, Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi Müslümanların da dua yoluyla buldukları desteğe şahittir. Bu konuyla ilgili burada birçok kaynak vermek mümkündür, ancak sadece bir Afgan direnişçi tarafından hapishanede kaleme alınan şu satırları hatırlatmakta fayda vardır: "Günler geçiyor. 29. gün, duvara vuran komşumun yumruğu namaz için beni uyandırıyor. Ab-dest alıyorum ve Allahüekber diye âdeta haykırıyorum (...) Namazdan sonra kalbimi büyük bir sükunet kaplıyor ve artık uyku gelmiyor. Omuzlarıma örtü alarak soldaki duvara dayanıyorum ve yakarış duaları okuyorum. Ansızın aklıma bir fikir geliyor. Duvarlara çizilmiş resimler arasında boş kalmış daracık bir yere şunları yazıyorum: 'Allah'ım, yardımıma gel.' Allah düşüncesi olmayan kalp, kalp değildir. O, mezar taşı gibi donar. Son öğüdüm: Nerede olursan ol, Allah'ı düşün. Çünkü ancak Rab düşüncesinden gelen ışık kalbi kaplar"35. Bu satırları okuyan bir kimse Dietrich Bonhoeffer veya Edmond Michelef in Nazi konsantrasyon kamplarındaki meditasyonlarını nasıl düşünmez?

34 Kur'an, 61, 2-3.
35 Weda Pedari ve Serge de Beaurecueil: Weda, 20 ans, cellule 5, Kaboul, Editions
J.-C. Lattes, Paris 1990, 270 sayfa.

Teolojik Bir Araştırma İçin

Eğer Müslüman ve Hıristiyan inançları arasında büyük doktrinal farklılıklar kadar ortak manevî noktalar da varsa, bugün birbirleriyle olan ilişkileri hangi durumdadır? Benimsenmiş olan hangi teolojik pozisyonlar olursa olsun her iki yandan da besbellidir ki, kendi vicdanına "bağlılık" ve başkalarının inançlarına

karşı "saygı" bir arada düşünülmelidir, burada temel davranış, farklı dinlerin inananları arasındaki ilişkiler ve inananlarla inanmayanlar arasındaki ilişkilerin doğru olarak kurulmasıdır. Bu basit meslek ahlâkı anlayışından hareketle tarihçilere, yorumculara ve teologlara araştırma yapmanın yolları -ki olmak zorundadır- açıktır. İslâm Hıristiyan Araştırma Grubu (GRIC)'nun yayınları, Pere Robert Caspar'ın çalışmaları veya Paris Katolik Enstitüsü Profesörü Pere Claude Geffre'nin çalışmalarının şahit olduğu gibi onlar her yandan araştırma yapma girişiminde bulunmuşlardır. Geffre bir yazısında şöyle demektedir: "Kilisenin^hayy, ebedî, merhametli ve kudretli, yerin ve göğün yaratıcısı olan, insanlara konuşan tek Tanrı'ya ibadet eden Müslümanları saygı göstermesi yetmez." Benzer bir açıklama da II. Jean Paul tarafından daha cesur bir şekilde 21 Ağustos 1985'te Kazablanka stadyumunda gerçekleştirilmiştir: "Biz Hıristiyanlar ve Müslümanlar aynı Tanrı'ya inanıyoruz". Bu açıklama kurtuluş tarihinde İslâm'ın gizemli yeri konusunda bir sorgulama yapmanın yolunu açmıştır.

Bir başka Hıristiyan teolog Oliver Clement de aynı anlama gelen açıklamalarda bulunarak bu düşünceyi onaylamaktadır: "Muhammedî vahiy, Tanrı'nın tasarıları içerisinde yer almaktadır (...). Muhammed sadece Hıristiyan çağına geciktirilmiş bir Eski Ahid Peygamberi değil, aynı zamanda son peygamberdir. Bu, enkarne olmamış aynı aşkın perspektif içinde (Kitap'ta değilse de) Yahudiliğe ilahî bir ikaz, bir ihtar niteliği taşımaktadır. O, İsrail'in, bedensel bir babalığa göre Davud soyundan bir Mesih beklemesi

anlayışını eleştirmektedir. Zira Mesih, bakire Meryem'den doğmuştur. Muhammed'in mesajı, aynı zamanda yerleşmiş, tamamlanmış ve bölünmüş bir Hıristiyanlığı da sorgulamaktadır. Düzen, aldatma, lütfü tekelleştirme iddiasına karşı, kutsal "enerjiler" i neredeyse büyüsel olarak nesnelleştirme ve bir tür "ecclesio-latri" içine hapsetme eğilimine karşı İslâm, kendine ulaşılamazın Misterium Tremendum'umı, kıyamette hesap gününün pek yakın olduğunu, "Mâide"nin eskatolojik karakterini hatırlatmaktadır.36 Bilindiği gibi Müslümanlar ve Hıristiyanlar 15 senedir Grou-pe Recherche İslâmo-Chretien (GRIC)'in çalışmalarına katılmaktadırlar: "Biz Tanrı'nın sözü vasıtasıyla kendini gösterdiğine inanıyoruz. Müslümanlar, Hıristiyanların Tanrı'nın sözü'nün İsa-Mesih'in bizzat kendisinde insan olduğu şeklindeki anlayışlarını Kur'an'dan biliyorlar. Toplumlarımızdan her biri imanının insan vasıtasıyla kabul edilmiş bir Tanrı vergisi olduğuna ve kendisi için Tanrı ile karşılaşmasının ayrıcalıklı yolunu oluşturduğuna inanır. Eğer imanımızın kurucusu söz eksiksiz ise, bilginin Tanrı'nın sırrının ve sözünün zenginliklerini sonuna dek kullandığını kabul ediyoruz. Bunun için biz, bir yandan iman gerçekliğimizin Tanrı yardımıyla hakikatin sonsuz bir araştırmasını zorunlu olarak içerdiğini, diğer yandan Söz'ün imanımızı kurmuş olduğunu, bu fikirlerin haklı ve bizim için de verimli olduğunu düşünüyoruz. Başka bir deyişle Müslüman, imanın ve Hıristiyanları araştırmanın geçerliliğini ve verimliliğini; Hıristiyan da yine imanın ve Müslümanları araştırmanın geçerliliğini ve verimliliğini bilmektedir. Bunun için biz, dinlerimiz arasında özel farklılıkları ortadan kaldırmaya, görünmez hale getirmeye yönelik senkretizmin (dinleri bağdaştırma, birleştirme) her türlüsünü reddediyoruz. Amacımız bu farklılıkları ortadan kaldırmak, onları

36 Oliver Clement ve Muhammed Talbi, Un respect tetu, Nouvelle Çite, Paris 1989, s. 283-284.

azaltmak veya onlar konusunda sessiz kalmak değil, gerçek halleriyle taramak ve onları gerçek yerine yerleştirmektir"37.

20. yüzyılın başlangıcında, Hıristiyan ve Müslüman teologlar için birlikte çalışma, bakış açılarını karşılaştırma ve araştırmalarının sonuçlarını birbirlerine ulaştırma ve birbirlerinden haberdar olma zamanı geldi. Buna ulaşmak için üniversiteler, enstitüler ve her iki toplumun inceleme merkezleri arası mübadeleleri yaygınlaştırmak gerekecektir. Bu konuda yapılacak şeyler aşağı yukarı bunlardır.

Hangi Gelecek?

Maxsime Rodinson çalışmalarından birinde, "Yüzyıllar boyunca Avrupa ve Müslüman dünya arasındaki münasebetlerin uzun ve fırtınalı tarihi, korku ve karşılıklı

bilgisizlik yüzünden neredeyse sürekli olarak verimli bir karşılaşma şansı bulamamıştır" der38. Günümüzde, yani 2000 yılından birkaç yıl önce, toplumlar arasındaki iletişim imkânları çoğalmış iken, General Degaul'ün de istediği gibi, Akdeniz kıyısı ülkeleri arasındaki kültürel ve manevi değiş tokuşların arttığı görülecek midir? Yoksa aksine, insanların kendileri için farklılık içinde birlikte yaşamayı sağlayacak zenginliğe ait etnik veya mezhepsel özelliklerini genellikle tercih edip edemediklerini tespit etmekte zorlanılacak mı?

Şu bir gerçektir ki, çatışma faktörleri varlığını hâlâ sürdürmektedir. En önemlisi, bu yüzyılın sonunda en büyük tehdit, dünya nüfusunun %10'unun zenginliklerin büyük kısmını gasp etmesidir. Pierre Lelouche bu yüzden dünya için "fakirler geze-

37 Ces Ecritures qui questionnent: la Bible et k Coran, Le Centurion, Paris 1990, s. 12. Bu eser İngilizce ve İtalyanca'ya çevrildi.

j(„

38 Maxime Rodinson, La Fascination de l'lslam, Maspero, Paris 1980. ,

a';P8(?J

geni" ismini kullanmaktadır: İnsanların %90'ının yaşadığı Afrika, Latin Amerika, Asya, Batı Avrupa... Son günlerde bir politikacının yazdığı gibi, dünyanın neredeyse üçte biri dünya nüfusunun %15, daha sonra da %20'sini teşkil eden Afrika ve %7'sini teşkil eden Avrupa (SSCB hariç) oluşturmaktadır. 25 yılda Afrikalılar Avrupalıların üç katı olmuşlardır. Bu durum gözle görülür bir biçimde ortadadır (Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın yaptığı bir araştırmaya göre 1985 yılında Afrikalıların nüfusu 500 milyon, Avrupalıların da 500 milyon iken, 2015'de Afrikalılar yaklaşık olarak 1,5 milyar olacak, Avrupalılar ise yine 500 milyonda kalacaklardır)"39.

İşte problemin boyutu: "Boyutun değişebilmesi, doğanın değişmekte olması demektir. Şaşırtıcı derecede bir nüfus patlamasının kapımızda olduğunun farkına varmalıyız. Kuzey Afrika ülkeleri -Kahire'den Rabat'a- bugün (1993 yılı) 125 milyon nüfusa sahiptir. Fransa ve İtalya'yı da katarsanız toplam nüfus 25 yıl içinde 300 milyon olacaktır. Bu ise 12 Avrupa Birliği ülkeleri nüfusuna yakındır. Buralarda (Kuzey Afrika ülkeleri) nüfusun eskisinden daha genç olacağını belirtmek de gereksizdir"40.

Böyle bir realite karşısında Kuzey ile Güney'in ilerleme istidadını görmemek mümkün müdür? Aksi takdirde zenginlerin aleyhinde olan toplumların isyanı gittikçe yükselecektir.

Bu tehdit içerisinde, İslâm daha çok güneyde yerleşmiş iken, emplike dinler, özellikle mevcut Hıristiyan kiliseler kuzeyde etkili olmuştur41. Bu bağlamda mezhep referansları çatışmaları ar-

39 Charles Pasqua, Que demande le peuple..., Albin Michel, Paris 1992, s. 72.

40 Charles Pasqua, a.g.e., s. 74.

41 Böyle bir bilgi kuşkusuz ayrıntı olabilir, zira Latin Amerika Hıristiyan gele-' nekten gelmektedir ve Afrika kiliseleri çok canlıdırlar. İslâm ise daha çok Batı Avrupa ve özellikle de Doğu Avrupa'da yerleşmiştir.

.

tırmaya mı yarayacak yoksa aksine inananların Kitab-ı Mukad-des'e ait ve Kur'ânî mesaja uyarak dayanışma içinde bir insanlığı birlikte oluşturmak için eforlarını birleştirme yollarını bulmalarına yardımcı mı olacaklardır?

Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler birbirlerinin ve diğer toplumların Kutsal metinlerini tanıdıkları zaman, "yaşatan ruh'u öldüren bedene" tercih etmeye çalıştıkları zaman, adaletsizliği! adalete çevirmek için O'nun adını yanlış olarak kullanma yerine Tanrı'nın isteğini anlamaya ve yerine getirmeye gayret ettikleri zaman, halklar arasında barışı sağlamak için yeni şanslara sahip olacaklardır. Fakat burada başarı sağlamak için mezhep zaferleri kazanma tutkusu ve bilgisizlikten doğan korkular bitmelidir.

Televizyonun Avrupa'da Müslüman dünyanın tanınmasını ve Müslüman dünyada da Avrupa kültürünün tanınmasını kolaylaştırdığını söylemiştim. Bu bakımdan, şu ana kadar kuzey ve güney arasında mevcut olan öldürücü sosyal ve ekonomik dengesizliği güçlendirmeye sebep olan medyanın ve özellikle de küçük ekranın sorumluluğu büyüktür.42. Batılı televizyon seyircilerine Afrika'nın ve Asya'nın

umudunu, dramlarını ve değerlerini farketmelerini sağlamak için sanattan uzak bir seri Amerikan yapımı programlar ve şöhretli bir televizyon sunucusunun gevezelikleri arasında aç nüfusların korkunç resimlerini seyrettirmek yeterli değildir.

Bir Öncelik: Eğitim

Okul ortamı, sadece kendi kültürel ve manevi zenginliğini değil aynı zamanda dünyanın diğer bölgelerinin zenginliğini de keşfetme konusunda genç kuşaklara daha fazla imkân verir. Bir komisyona başkanlık eden Jean-Pierre Chevenement ve Milli Eğitim Ba-

1 Jean Schwoebel, "Democratiser le medias", Le Mond, 13 haziran 1992.

kanı Jacques Berque, Fransız eğitiminde, Arap dili ve kültürü incelemeleriyle sadece Mağrib kökenli ailelerin çocuklarını öne çıkarmak yerine Fransa, Kuzey Afrika ve Yakın Doğu kökenli tüm gençliği kapsayıcı bir eğitim sistemi gerçekleştirmek istediler. Rouen'de Ocak 1992'de yapılan uluslararası bilimsel bir tartışma toplantısında devletin ve farklı dinlerden ailelerin eğitime katkısı konusu ele alınmış ve "İslâm-Hıristiyan diyalogu ve gençlerin sivil, ahlâkî ve dînî eğitimi konusunda yapılması gereken hususlar" tartışılmıştır43. Politik ve dînî kesimden oldukça fazla kişinin katıldığı bu toplantının sonunda çeşitli tespit ve önerilerden oluşan kararlar benimsendi ve bir deklerasyon yayınlandı:

"20. yüzyılın sonunda gençlik dünyada mevcut olan maddi, ahlâki ve manevi krizi hissetmektedir. Çeşitli dini uyanış faaliyetleri çerçevesinde kendilerine yardım edilmek istenen gençliğin oldukça büyük bir kısmının doğmuş oldukları yerlerdeki dinin manevi değerlerini, eğitimlerini, ayin usullerini, en önemli din kitaplarını tanımamakta veya yanlış, eksik tanımakta oldukları görülmektedir. Aynı zamanda gittikçe artan sayıda birçok genç başka dinlerin inananları ya da inançsızlarıyla irtibat halinde yaşamaktadırlar. Fakat din ile ilgili yanlış bilgilendirme ve yanlış din eğitimi bazen anlaşılmaz bir senkretizm, bazen başka mezheplere temayül, bazen de kendi inancında ısrar etme veya diğer dini gelenekleri aşağılama tarzında sonuçlanmaktadır. Bununla birlikte artık diğer dinlerin mensuplarıyla bir arada yaşayan gençlerin çoğunun birbirleriyle görüşmesi, kişisel bir düşünme fırsatı ve ait oldukları yerdeki toplum içinde kendi imanlarını geliştirme fırsatı doğurabilir. Eğitimcilerin,
..,.,;, öğreticilerin ve ebeveynlerin rolü günümüzde oldukça
zor bir hâle gelmiştir, aileden ve okuldan uzak olan
gençler kişiliklerinin gelişmesine zararlı çeşitli etkilere
';; ' maruz kalmaktadırlar. Bu bakımdan televizyon yararlı

43 Bu tartışma toplantısı İslâm-Hıristiyan Diyalogu ve Dinlerarası Görüşmeler Derneği (A.D.I.C) tarafından organize edilmiştir. Rouen 10-11 ocak 1992.

bir rol oynadığı gibi bazen de verimsiz, gereksiz yayınlar ve zararlı imajlar, resimler (paranın cazibesi, şiddet, cinselliğin bayağılaştırılması gibi) yoluyla Müslüman gençlere Batı'yı materyalist bir imaj olarak verirken; Batılı gençlere de İslâm'ın doğru olmayan karikatürel bir çarpıtmasını vermektedir.

Müslüman ortamlarda olduğu gibi Hıristiyan ortamlarda da önceki kuşakların gençlerine verilen eğitimde, bazen çok sıkıştırıcı, çok zorlayıcı bir karaktere sahip olabilen belli ^ normlar üzerinde ısrar edilmişti. Fakat günümüzde eğer gençler ailevi, sosyal, millî ve uluslararası toplum içinde entegre olmayı sağlayan sivil ve etik bir formasyon ile desteklenmezse "kişisel gelişim" ve "çocuk hakları" üzerinde ısrar başka tehlikelere yol açma riski taşımaktadır. Her şahsın aynı zamanda gelişimini ve parçası olduğu topluma bağlılığını sağlamak zorunda olan gerçek bir eğitim; aile, mahalle, şehir, millet, din, büyük insanlık ailesi, okul gibi değerler ve bunların uluslararası boyutu vasıtasıyla medenî ve ahlâkî bir formasyona önemli bir yer vermelidir. Büyük medeniyetlerin ve dinlerin ince- lenmesini ihtiva eden gençlerin formasyonu, tüm insanlı- ğın ortak bir mirasını oluşturmaktadır.

Kendi gençlerine imanlarını güçlenmek ve değerlerini yaşamaları için bir din eğitimi vermek her ailenin manevi olarak zor görevlerinden biridir. Bunu yaparken diğer dinlerin değerlerine ve imanına saygı göstermek, onları

tanımak, tüm dînî geleneklerin etik ve manevi ortak mirasını keşfetmeyi sağlayacaktır"44.
Eğer bu gayretli çalışmalar gerekli ise ve İslâm ve Batı'yı içine alan tutumların politik boyutu da hesaba katılırsa, bunlar geniş bir uzlaşma zemininde olacaktır. Bu bakımdan, 1992 yılında ya-
44 Bu metnin başlıca redaktörleri Paris'te Ekim 1992'de "Groupe d'Amitie' Islamo-Chretienne" (İslâm-Hıristiyan Dostluk Grubu)nu kurmuşlardır.   a/nsU
şanan Yugoslavya krizinde etnik ve dînî tüm toplumlara ayrım gözetmeksizin getirilen insani yardımdan dolayı sevinç duymam gerekiyorsa, yeterli olmasa bile çok faydalı olan bu yardımı görmemek mümkün müdür?
Bosna halkının yaşadığı bu drama karşı büyük dinlerin sözcülerinin adalet ve barış lehine bir eylem gerçekleştirmek için hep birlikte çağrıda bulunmaları teselli edici olmuştur. Aynı şekilde Paris Büyük Camii tarafından yapılan çağrının ertesi gün Fransa'nın en önemli dernekleri 8 Eylül 1992'de yayınlanan bir bildiride Paris Camii Müslüman Enstitüsü Rektörü Doktor Celil Ebubekir, Fransa Episkopal Konferansı Başkanı Mösyö Joseph Duval, Ortodoks Kilisesi Metropoliti Mösyö Jeremia, Fransa Protestan Federasyonu Başkanı Pastör M. Stewart ve Fransa Baş-hahamı M. Sitruck Eski Yugoslavya'daki dînî ve etnik baskı ve katliamların durdurulmasını istediler. Öte yandan, II. Jean Paul'ün özel elçisi kardinal Etchegarray'ın Bosna'ya yaptığı ziyaretin ardından Papalık, bu ülke halkının uğradığı muamele karşısında sert bir protesto yayınladı ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler gerçekleştirdi.
Fakat uluslararası topluluğun müdahale kararına kadar aylarca Bosna halkının çektikleri korkunç boyutlara ulaşmıştır. Nitekim bir yazıda bu husus şöyle dile getirilmektedir: "Bosna dramına karşı bir davranış sergileyen Batı dünyası hükümetlerinin çoğu göstermektedir ki, krizlerde kendi çıkarlarına göre problemlere birçok yaklaşım biçimleri vardır. Bosna, üç medeniyet arasında bir ortak noktadır: Batı, Slav ve İslâm medeniyetleri. Gelişen olayların biçimi ne Avrupa siyasî birliği, ne de Müslüman dünya ile barış ve iyi komşuluk politikası için hayra alamet değildir"45.
45 Abu Rayd, "Bosnie, Les prensipes et le sabordage" Regards İslâm içinde, Paris, eylül 1992.   •   ?   •
._ .. v

Filistin sorununa acilen bir çözüm bulunmalıdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararları Irak-Kuveyt çatışmasında uygulandığı sertlikle Kudüs'te de uygulanmayacak olursa Akdeniz'in kuzeyi ve güneyi arasındaki ilişkiler kırılgan ve teh-ditkâr olarak kalacaktır. Filistin'in UNESCO daimi gözlemcisi M. Ömer Massalha'nın son günlerde yazdığı gibi, "Eğer işgal yıllarına son verilirse İsrailliler daha iyi korunmuş ve sağlama alınmış kendi çıkarlarını gerçekleştirmek zorunda olacaklardır. Barış mantığı ve ötekini anlama, kabullenme üzerine temellendirilmiş yeni bir ruh hali, yani Filistinliler, insanî ve tabiî kaynaklar açısından zengin Yakındoğu bölgesinde geniş bir elbirliği için kendilerine yol aralayacaklardır ve bu bölgede yaşayan tüm insanların barış, istikrar ve ekonomik gelişim için birlikte gayret etmeleri gerekmektedir"46. Ne yazık ki, Batı'nın dostfuğu ve desteği ile cesaretlenmiş olan İsrail devleti, Filistin halkının kendi varlığını ortaya koyma konusundaki hakkını reddetmeye devam ederse, böyle bir tutum ancak politik ve dinî aşırılıkları tahrik edecek ve şiddete bahane olacaktır"47.
Dinî Özgürlük   '   *
Bu dramın ortaya çıkış sebebi her ne olursa olsun, yarım yüzyıldan beri verilen kurbanlar bir sorunun gündeme getirilmesinin gereğini ve de şüphesiz hep gündemde kalmaya devam edeceğini göstermektedir: Etnik ve dînî azınlıklar sorunu... Geçmiş yüzyıllarda ve günümüzde azınlık kültürler ve toplumlar kendi konumları sebebiyle genellikle acı çekmişlerdir ve hâlâ da çekmektedirler. Onları bir felaket, bir yıkım bazen ezmekte, bazen de ayaklanmaya, şiddete götürmektedir. Avrupa'daki Yahudiler
46 Ömer Massalha, Palestiniens et Israeliens, la paix promise, le veritable dossier des negociations, Albin Michel, Paris 1992, s. 72.
47 Ömer Massalha, a.g.e., s. 73.   '   -   "
' i!.V';i 'îiiv-j ..-M

ve Müslümanlar, Yakın Doğu'daki Kürtler, İngiltere'deki Katolikler, Fransa'daki Protestanlar, Birleşik Devletlerdeki Siyahlar, Bosna-Hersek'teki Müslümanlar, Sudan'daki Hıristiyanlar, ki liste daha da uzatılabilir, bir "azınlık" olgusunun ortaya çıkardığı dıram ile karşı karşıyadırlar.

Hükümet mercilerinin ve uluslararası organizasyonların bu-rada önemli sorumlulukları ve zor rolleri vardır. Büyük dinler tarafından buralara yardım edilmelidir ve bu bakımdan dindarlar ağır sorumluluklar taşımaktadırlar. Onların gerçekten, sadece kendi mensuplarının ve sadece kendi toplumlarının haklarını ve çıkarlarını savunmaya olan eğilimleri vardır. Halbuki Tanrı'ya iman, hiçbir ayrım yapmaksızın hangi dini ve felsefi inançtan olursa olsun her insanın özgürlüğüne ve onuruna saygı göstermeyi gerektirmektedir. Kitab-ı Mukaddes, Mesih ve Kur'an birçok kez inananları en zayıflara, en tehlikede olanlar ve en unutulmuşlara sahip çıkmaya çağırmaktadırlar: "Dul ve yetim, fakir ve yabancı, yaşlı ve ezilmiş..." Dinlerin bu otoriteleri en kalabalık, en güçlü, en etkili sözcüler olmalarına rağmen azınlıklara karşı dinî otoritelerin zorunlu oldukları ahlâkî davranışa ait bu manevi arzu niçin yaygınlaşmamaktadır? Bu şekilde, mesaja bağlılıklarını göstermek için Avrupadaki Hıristiyan kiliselerin, İsrail devletindeki Yahudilerin, Mağrib ve Yakındoğu'daki İslâm sözcülerinin, toplumlarında olmayan inanç ve ifade özgürlüğü sorunlarıyla uğraşmaları gerekmektedir. Bu bir vakıadır. Fakat Kitab-ı Mukaddes'in, İncil'in ve Kur'an'ın manevi eğitimlerini vermek yerine genellikle, "mütekabiliyet" prensibi üzerinde durulur.

Bu son yıllarda Müslümanların Avrupa'da imanlarını açıklama, törensel ibadetlerini yerine getirme ve dinlerinin eğitimini alma imkanına sahip olamadıkları şikayetinde bulunmalarına rağmen, Avrupa'da Katoliklerin bazı Müslüman ülkelerdeki Hı-

ristiyan kardeşlerine ait kaderi açıklamaya çalıştıkları duyulmuştur. Bu davaların haklı olduğunu bilmek gerekir. Bazı ülkelerde bulunan azınlık Hıristiyanların, Müslümanlar gibi medenî ve dînî haklarını kullanma imkanları yoktur. Hıristiyan gelenekten gelen ülkelerde bugün hukuki olarak diğer mezhepler için de aynı haklar tanzim edilmiş olsa da, az çok laikleşmiş Müslüman toplumlarda marjinalleştirilmiş ve engellenmiştir.48 ;

Bugün her yandan tüm inananların ve özellikle de Hıristiyan kilise yöneticilerinin ve İslâm'ın, dînî özgürlük hakkını herkes için ve her yerde korumak için güçlerini birleştirmeleri gerekliliği açıktır, kaçınılmazdır. Herkes için demek sadece dindaşlar için değil, her insan, her toplum, her halk için demektir. Geniş bir istişare ve aksiyon kampı vardır ki, burada her ülkenin Kilise ve İslâm sözcüleri ve uluslararası seviyede Papalık yetkilileri, Kiliseler Ekümenik Konseyi yetkilileri, İslâm Konferansı Teşkilatı yetkilileri görüşebiliyorlardı. *

Bu sınırsız dayanışma bakış açısıyla Helsinki Nihaî Sözleşmesi'ne 4 Kasım 1988'de imza atan 35 ülke, bir dokümanı onayladılar. Onayladıkları bu doküman devletlerden şunu istiyordu:

iısıos.

/?farrns'Tüm toplumların haklarına saygı gösterme yş -jjcfr'/ yerleştirmek ve ibadet ve toplanma yerlerinin faaliyetlerini sürdümelerini sağlamak; kendi kurumsal yapılarına uygun olarak organize olmalarını gerçekleştirmek, anne babaların, çocuklarının dinî ve ahlâkî eğitimini kendi inançlarına uygun olarak yerine getirme konusundaki özgürlüğüne saygı göstermek"

Bu tür prensipler her yerde ve herkes için uygulandığında,

48 Chretiens et musulmans aux pays-Bas; P. Riesing dini plüralizme ve dini toleransa bağlı bu geleneksel ülkede Müslüman topluluğun engellenmiş olduğunu belirtmektedir,

halklar arasında barış yolunda kesin bir adım atılmış olacaktır. Birçok ülkede bu adım atılmamıştır. Aynı şekilde Avrupa ülkelerinde -ki bu ülkelerde demokrasi yaşanmakta ve insan haklarına saygı gösterilmektedir- cami yapımı konusunda bazı negatif reaksiyonlara şahit olunduğu gibi bu yolda kaydedilen ilerlemeler de sözkonusudur.

Bu son yıllarda gerçekten Fransa'da -diğer Avrupa ülkelerindeki gibi- basında şu gibi konular duyulmakta, okunmakta ve tartışılmaktadır: "İtalyanlar, İspanyollar, Portekizliler zorluk çekmeksizin yerleşme ve yaşama konusunda entegre oluyorlar. Fakat Doğulular buna muktedir değildirler, çünkü dinleri bizimki gibi değildir. Bizim kendi kiliselerimiz var, onlar bizim ülkemizde cami yapmak istiyorlar; halbuki İslâm millî kimlik için bir tehdittir, Batılı Yahudi-Hıristiyan değerleri için bir tehlikedir, bizim laikliğimizle bağdaşmayan bir dindir. Eğer Mağribliler bizim ülkemizin değerleriyle entegre olmak istiyorlarsa, kendi dinlerinin pratiklerinden vazgeçmeleri ve halklarına ait ve toplumsal geleneklerinden uzaklaşmaları gerekmektedir"49.
Bu tür bir söylem bana inanılmaz görünmektedir ve ben insan haklarına saygı göstermeyi isteyen ve teklif eden ülkelerde bu söylemin nasıl tutunduğunu anlamıyorum. Ayrıca eğer bu tür söylemleri dile getirenler kıtalarda ve yüzyıllar boyunca Kur'an'ı ve İslâm medeniyeti tarihini, ve inancına bağlı Müslü-
49 Avrupa'da son yıllarda bu konu birçok gazete makalelerinde ve televizyon yayınlarında ele alınmaktadır. Bu bakımdan Michel Poniatowski ve Jean-Clau-de Barreau'dan daha farklı insanların çalışmalarındaki karakteristik sayfalar İslâm'a hasredilmiştir.

man aileleri ve onların dostluklarını tanımış olsalardı böyle konuşmazlardı. Fransa'nın uzun zaman boyunca Yahudiliği ve Protestanlığı kabul etmediğini hatırlamalılar. Kanlı din savaşları ve bitmez tükenmez teolojik polemiklerden sonra ancak günümüz ökümenizmine gelinebildi. Yahudilere gelince, Batı'da asırlarca süren büyük çatışmalar ve dramlar yaşadıktan sonra ancak kendilerine hakları verildi. Bugün ülkemiz İslâm'ı ve Müslümanları diğer büyük dînî ailelerden biri gibi kabul etmek ve tanımak zorundadır. Böyle olduğu zaman, tıpkı Rönesans ve Aydınlanma Çağı'ndan çağdaş bilim ve düşüncenin kabul edildiği çağımıza kadar yüzyıllar boyunca Katolikliğin, Protestanlığın, Ortodoksluğun, Yahudiliğin ve Hümanizmin farklı biçimlerini içinde barındırdığı gibi Fransa Müslüman toplumun kültürel, manevi ve insanî katkısıyla zenginleşecektir.
Fransa Müslümanları çok çeşitlidir. Bir kısmı Türkiye'den ve Kara Afrika'dan gelmiştir, diğerleri de Yakındoğu'dan; bunların çoğu gitgide Fransız milliyetine geçmektedir. Kimileri ibadete devam eder, kimileri etmez. Yahudi ve Hıristiyan toplumlarda olduğu gibi Müslüman toplumda da farklı düşünce akımları mevcuttur. Bazıları geleneğe bağlılık konusunda çok hassas, Bazıları ise zamanımızın gereklerine karşı daha dikkatlidir. Bu farklılığın içinde ve ötesinde, başka her yerde olduğu gibi Fransa'da da Müslümanlar kutsal kitapları Kur'an'a bağlılıkları ile ve Ümmete50 aidiyetleriyle birleşmişlerdir.
Birkaç seneden beri büyük zorluklar içinde, Fransa İslâm'ı organize olmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Paris Camii Müslüman Enstitüsü kuruldu. Mareşal Lyautey 1926'da: "NotreDame'ın kuleleri minareden yükselen duayı (ezanı) kıskanmıyor" diyordu. Bugün Paris Büyük Camii, Fransa İsla-
1 Müslüman toplumu.

mı'nın yüksek manevi yerini ortaya koyuyor51. Bunun çevresinde, şehirlerde ve banliyölerde başka birçok cami, mescid, eğitim merkezleri vardır. Ayrıca yüzlerce dernek Müslümanların yeniden kendilerine gelmelerini, özlerine dönmelerini ve inanç ve ibadetlerini yerine getirmelerini sağlamaktadır: Fransa İslâm Organizasyonları Birliği (UOIF), Fransa Müslümanları Milli Federasyonu (FNMF), Fransa Müslüman Öğrenciler Derneği (AEMF), Dünya İslâm Birliği Paris Bürosu, Tebliğ Cemaati, ile de France'da ve büyük şehirlerde birçok dernekten söz edilebilir. Ve nihayet, ülkemizin tüm Müslüman toplumunu temsil eden bir organizmanın kuruluşunu hazırlamak için İçişleri Bakanlığı Paris'te, "Fransa'da İslâm Üzerine Düşünme Konseyi" isimli bir konsey kurulmasını sağladı (CORIF).
Paris'te ve taşradaki şehirlerde bu son yıllarda Fransa Müslümanları tarafından gerçekleştirilen sayısız inisiyatifler arasında özellikle İslâm ve Cumhuriyet Derneği'ninki manidardır. Kasım 1992'de yayınlanan bildirisi özetle şöyledir: "Aynı kaynaktan gelen Yahudi ve Hıristiyan vahiyleri hakkında İslâm başlangıçtan beri evrensel çağrısını ilan etmiştir. Onun mesajı ne sınır, ne ırk ve ne de sosyal ayırım tanır. Farklı yerlerden gelen ve Fransa vatandaşı olan

Müslümanların birbirleriyle tam bir uyum içinde bulunduğunu biliyoruz: Hexagon'da birçok kuşak boyunca . " kök salmış olanlar veya daha uzaktan gelen bizler, Allah'a boyun eğmiş ve İslâm'ın beş şartına saygı gösteren Müslümanlarız; Fransız olarak doğmuş olan veya özgür tercihiyle Fransız olmuş olan bizler Anayasa'ya, onun kanunlarına ve laiklik geleneğine saygıda kusur etmeyen cumhuriyetin vatandaşlarıyız.

51 Fransa İslâmı'nın organizasyonunda tarihi, hukuki statüsü, etkisi ve rolü üzerinde Alain Boyer'in L'Institut musulmane de la Moscjuee de Paris, preface de Phi-lippe Decraene, publication du CHEAM, 13, rue du Four, Paris 1992, s. 141 çalışması referans olarak verilebilir.

"Biz Müslümanları ve ülkemizin Müslümanlarını artık eşitsizliği kabul etmemeye ve Fransa'da farklılıklarını bir kenara bırakarak birleşmeye çağırıyoruz:

-Vatanımıza layık, özgür ve saygı duyulan bir islâm. Is- lâm'm mensupları ise, diğer inananlar gibi dinlerinin emirlerini yerine getirebilirler.

-Kaynaklarına sâdık, fakat eleştirel incelemeye ve insanlığın ilerlemesine bağlı otantik bir İslâm.

-Laik cumhuriyetin prensiplerine sıkı sıkıya bağlı, açık , ,, ve hoşgörülü bir İslâm.

-Netice itibariyle dünya İslâm topluluğunun birliği üzerinde parıldayan, Fransa'ya özgü bir İslâm"52.

ile de laReuriion isimli Fransız eyaleti de dikkat çekici bir örnektir. Burada hayatın politik, kültürel ve sosyal tüm alanlarında kendilerini gösteren kalabalık bir Müslüman nüfus bulunmaktadır. Bu eyalette kiliseler, camiler, sinagoglar, mabetler uyum içerisinde bir aradadırlar. Bu, Hexagone Fransızların alışmak zorunda oldukları "dînî çoğulculuk" değil midir?

İnananların Sorumluluğu UY

Fransız Müslümanları yakın zamanda yurdumuzda Katoliklerin, Protestanların, Ortodoksların ve Yahudilerin sahip oldukları saygınlığı elde edebilecekler mi? Bu sorunun cevabı öncelikle Müslümanların kendi durumlarına bağlıdır ki, farklılıkları ile birlikte beraberce organize olmayı başarmak zorundadırlar. Fakat diğer toplumların sahip olduğu haklar gibi Müslümanların da ibadet yerleri ve buralarda eğitim yapma imkânlarına sahip olabilmeleri için halka ait güç odaklarının ve diğer rûhânî ailelerin rol oynama durumları söz konusudur. Durum henüz heryerde bu seviyede değildir ve bu konuda paradoksa girmeden şöyle söylenilebilir:

52 Document de l'Association, islam et Republicjue, 66, rue David-d'Angers, 75019

Fransa'da şayet cumhuriyet bugüne kadarkinden "daha laik" veya "daha iyi laik" olursa, İslâm da daha iyi karşılanacak, daha iyi benimsenecektir. Müslümanların sadece hukuki olarak değil, fakat aynı zamanda Yahudiler ve Hıristiyanlar kadar pratik olarak politik, medyatik ve kültürel aynı imkanlara sahip olmaları gerekecektir. Böylece diğer din mensupları gibi onlar da toplumlarının ahlâkî, sosyal ve dînî değerlerini ülkemize taşıyabileceklerdir. Aynı zamanda Mağrib, Yakındoğu, Afrika ve bunların dışındaki yerlerle ilişkileri konusunda kuzey ve güney arasında daha dayanışmacı bir gelecek için uluslararası gayreti noktasında Fransa'ya yardım edebileceklerdir. Bu anlamda söylenilen eğer doğruysa, "Fransa îslâm için bir şanstır." O zaman şunu da ilave etmek gerekir: "İslâm da Fransa için bir şanstır".

Aynı şekilde Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde ya da tamamı neredeyse Müslüman olan Mağrib ve Yakındoğu gibi yerlerde Hıristiyan ve Yahudi toplulukların bulunması bir zenginlik ve bir şanstır. Zira tüm tarihleri boyunca olduğu gibi günümüzde de Müslümanların ötekilerle bu kültürel ve manevi karşılaşmalarında vereceği ve alacağı çok şeyler vardır.

Beşerî grupların içinde ve arasında fikirlerin özgürce ve sakin bir şekilde karşılaştırılması, iyi bir geleceğin şartlarından biridir. Eski ve yeni uygunculuğun ötesinde bizim yaygaracı medyamız bu diyalogun gelişmesini riske edebilir. Michel Serres'in yazdığı gibi, "Biz insanlık tarihinin asla radikal olarak heyecanlı ve tehlikeli bir anını geçirmedik". Bu tür kültürel bir bağlamda şunu da ilave etmek gerekir ki, dünyanın geleceğine sığınanlar en çok

hak gasbına uğramış, en dışlanmış kimselerdir."53 Bu perspektif içerisinde bugün Kitab-ı Mukaddes peygamberlerinin, Mesih'in ve Kur'an'ın çağrısını okuyabiliriz, değil mi?______________
52 Document de l'Association, islam et Republique, 66, rue David-d'Angers, 75019 Paris.
53 "Entretien avec Michel Serres", Le Monde, Şubat 1992. 9r >ÎB:>O SI ,*«»'•}

Bosna-Hersek dramı daha da kötü bir hale gelmiş iken, barış için dua etmeye davet edilen büyük dinlerin temsilcilerini Papa 9-10 Ocak 1993 tarihlerinde Asya'da kabul etti. Papa II. Jean Paul'ün etrafında toplanan bütün bu inananlar arasında özellikle Müslümanlar kalabalıktı ve Saint François şehrinde İslâm'ın ritüel ibadeti namaza çağıran, yani ezan okuyan müezzinin sesi duyuldu. /
Saraybosna alimleri Başkanı Şeyh Yakub Selimovski bu çağrıyı dünyaya duyurmuştur: "İnsan hakları Avrupası, bir milletin, Avrupalı bir milletin kendi gözleri önünde ölmesine nasıl izin verdi? Müslüman bir toplumun soykırıma uğramasına karşı koymak için Kur'an'ın öğretisine bağlı olanları barış için duaya katılmalarını istiyoruz"54.
Nihayet II. Jean Paul şunu istiyordu*: "Tanrı'nın armağanını ne yaptık? Dünyada barışı tercih etmiş olacak mıyız: Ezilmişlerin sessizliği, yenilmişlerin güçsüzlüğü, haklarının hiçe sayıldığını görenlerin -insanlar ve toplumlar-horlanmışlığının çaresi olan bir barış?"55.
Ocak 1993'te Asya'da Papa'nın etrafında dua eden herkesin mesajı, şunu isteyen bir çağrıdır: "Alçak gönüllülükle fakat güçlü, uyumlu bir şekilde ve herkesin kimliğine saygı göstererek savaşlara ve çatışmalara karşı koymak istiyoruz". Gelecek seneler içerisinde inananlar bu çağrıyı duyabilecek mi acaba?
54 La Croix, 12 Ocak 1993.
55 La Croix, 12 Ocak 1993.

Michel Lelong _ İslam'la Yüzleşen Batı
Kitaplar, uygarlığa yol gösteren ışıklardır.

Michel Lelong _ İslam'la Yüzleşen Batı